

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 -3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi • The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 5
Sayı / Issue : 10
Aralık / December 2009

- Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi
Ahmet KÜÇÜKŞAHİN, İskender Cahit ŞAFAK,
Çağdaş DEDEOĞLU
- Denizcilik Sektöründe Mukayeseli Bir Model
Oktay ÇETİN
- Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında
Enerjinin Ekonomi Polisiği
ve Küreselleşmenin Jeopolitiği
Emre BAYSOY
- Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği
ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında
Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi
Atasay ÖZDEMİR

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

**THE JOURNAL OF
SECURITY STRATEGIES**

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ / STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ / NATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Aralık/December 2009 Yılı/Year: 5 Sayı/Issue: 10

ISSN : 1305-4740

Yayın Türü/Publication Type: Yerel Süreli/Local Periodical

GENEL YAYIN YÖNETMENİ / DIRECTOR OF PUBLICATION

Dr. P. Kur. Alb. Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

YAYIN KURULU/

PUBLICATION BOARD

Hv. Svn. Kur. Alb. Cemal CANDAN

Dr. Öğ. Alb. Semih SERT

İng. Müt. Dilek ÇETİNKAYA

Svl. Me. Fatma Şerife DUMAN

DANIŞMA KURULU/

ADVISORY BOARD

Dz. Alb. Abdullah KÖKTÜRK

Topçu Alb. Arif TEKBIYIK

Hv. İ. Kur. Alb. Turan TOKER

Dr. P. Yb. Orhan SEZGİN

Doç. Dr. Mu. Bnb. Türker BAŞ

HAKEM KURULU / REFEREES

Prof. Dr. Celal ŞENGÖR

Prof. Dr. Tamer KOÇEL

Prof. Dr. Feridun YENİSEY

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Prof. Dr. Ahmet AYPAY

Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ

Prof. Dr. Cengiz OKMAN

Prof. Dr. Tayyar ARI

Prof. Dr. Hasan SAYGIN

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

Prof. Dr. Ramazan ÖZEY

Prof. Dr. Beril TUĞRUL

Prof. Dr. Ercüment TEZCAN

Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU

Doç. Dr. Barış ÖZDAL

Doç. Dr. Gülden AYMAN

Yrd. Doç. Dr. Tarık OĞUZLU

Yrd. Doç. Dr. H.Cevhair KAYAM

Dr. Hv. Alb. Aydan Fatma ERTAN

Dr. Öğ. Alb. Semih SERT

Dr. P. Yb. Uğur GÜNGÖR

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

P.Çvş. Hasan Hakan DEMİREZEN

BASKI / PRINTED BY

Harp Akademileri Basım Evi

YAZIŞMA ADRESİ / MAILING ADDRESS

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul

Telefon/Phone: +90 212 284 80 65-2150 Faks/Fax: +90212 284 80 65-2150

E-posta/E-mail: saren@harpak.edu.tr

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Published biannually in June and December, the Journal of Security Strategies is a national peer-reviewed journal. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not in any way represent those of the Turkish War Colleges and of the Strategic Research Institute.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

SUNUŞ/PREFACE.....	5
1- GÜVENLİK BAĞLAMINDA RİSK VE RİSK YÖNETİMİ <i>Risk and Risk Management in the Context of Security</i> Ahmet KÜÇÜKŞAHİN, İskender Cahit ŞAFAK, Çağdaş DEDEOĞLU	9
2- DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE MUKAYESELİ BİR MODEL <i>A Comparative Model for the Maritime Sector</i> Oktay ÇETİN	35
3- RUSYA, AB, ABD İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ENERJİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE KÜRESELLEŞMENİN JEOPOLİTİĞİ <i>Political Economy of Energy within the Framework of Russia, EU, and USA Relations and Geopolitics of Globalization</i> Emre BAYSOY	59
4- DOĞAL GAZIN; DÜNYA, AVRUPA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA NABUCCO PROJESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Analysis of Nabucco Project within the Context of the Importance of Natural Gas for the World, the EU and Turkey</i> Atasay ÖZDEMİR	83

SUNUŞ

Harp Akademileri bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkardığı "Güvenlik Stratejileri Dergisi"nin onuncu sayısında dört makale yer almaktadır.

"Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi" başlıklı makalede yazarlar güvenlik, 'risk ve tehdit' kavramları üzerinden düşünöldüğünde risk, tehdit ve güvenlik arasında, sarmal bir ilişki mevcut olduğunu ve bu iki kavramın söylemde ve yazında, kalıp şeklinde ve sıklıkla kullanılmakta olduğunu ileri sürmektedirler. Bu çalışmada, birbirinin ardılı olarak kabul edilen 'risk ve tehdit' kavramlarından, 'risk' ve buna bağlı olarak 'risk yönetimi'nin farklılığı irdelenmiştir.

Risk ve risk yönetimine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda, risk kavramının, 'olasılık' anlamı yerine, 'hedeflerin gerçekleştirilmesinde sorun yaratan olay ve olguların henüz tehdede dönüşmemiş ve yönetilebilir hali' olarak anlaşılması ve kullanılması daha yerinde olacaktır. Bir diğer ifadeyle, bu çalışma, risk kavramını, güvenlik alanında kullanırken, anlam farklılığını vurgulayabilmek için kavramın 'güvenlik riski' olarak ifade edilmesini önermektedir. Türkçede var olan 'sıkıntı' kelimesinin de güvenlik riskiyle karşı karşıya olan karar alıcıların duygu durumuna benzer bir hali çağrıştırdığı görölmektedir.

Güvenlik riskinin yönetimi konusundaki çalışmaların, ilave hukuksal tedbirlere başvurulmadan normal hukuk düzeni içerisinde yapılmasının yeterli olması, güvenlik alanındaki risklerin tehditlerden ayrı değerlendirilmesinin önemini artırmaktadır.

"Denizcilik Sektöründe Mukayeseli Bir Model" başlıklı makalede yazar, denizlerin dünyadaki medeniyetlerin kurulmasında ve taşınmasında oynadığı rolü vurgularken günümüzde de, özellikle ekonomik alanda, etkinliklerinin çarpıcı şekilde artmış olduğunu ve dünya ticaretinin giderek artan oranda denizlere daha fazla bağımlı hale

geldiğini savunmaktadır. Bunun yanında, dünya ekonomisine yön veren ülkelerin tamamının denizlere kıyısı olan ve denizleri yüzyıllardır etkinlikle kullananlar olduğu yazar tarafından ileri sürülmektedir. Bugün ülkelerin denizcilik potansiyellerinin bir bütün halinde birbirleri ile mukayese edilmesini sağlayan ve yaygın olarak kullanılan bir kıyaslama modelinin olmaması ve bir ülkenin denizcilikteki gelişmişlik düzeyini ortaya koyabilmeyi ve bu sayede de denizciliğin bir ülkenin ekonomisine katkısını daha kolay takip edebilmeyi sağlayacak bir modele gereksinim olması makalenin kaleme alınmasındaki ana vurguyu oluşturmaktadır. Böyle bir modelin, karar verici konumundaki yöneticilere ve özellikle politikacılara denizciliğin potansiyelini daha kısa sürede ve kolay anlaşılabilir şekilde açıklayabilme olanağını sunabileceği ve böylece Türkiye'nin güvenlik ve ekonomi stratejilerinin yönlendirilmesine ve bu yönde daha sağlıklı kararlar alınabilmesine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

“Rusya, AB, ABD ilişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği” başlıklı makalede, neo-liberal düşünürlerle göre küreselleşme olgusu ile birlikte, jeopolitiğin ve çatışmacı güç politikalarının önemini kaybettiği, bunun yerine ekonomik ilişkilerin ön plana çıkarak tüm tarafların yarar sağladığı bir dünyanın oluştuğu ileri sürülmektedir. Ancak, yazar, enerji alanındaki gelişmelere bakıldığında, bu savın geçerliliğinin azalmakta olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmada ilk olarak, Rusya enerji sektöründeki gelişmeler ekonomi politik bağlamında incelenmiştir. İkinci olarak, enerji konusunun Rusya dış politikasına olan etkisi ve Rusya'nın BDT, OPEC, Türkiye, AB ve ABD ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Sonuç olarak, güç politikalarının geçerliliğini yitirmediği; tam tersine yeni ekonomi-politik araçlar ile sürdüğü tartışması yapılarak, küreselleşmenin jeopolitiği üzerinde durulmuştur.

“Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi” başlıklı makalede ise, dünyadaki birincil enerji kaynakları içinde özel bir yere sahip olan doğal gazın dünya, Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye için önemi açıklanmış ve bu bağlamda Türkiye'yi enerji köprüsü haline

getireceđi dűşűnűlen Nabucco Projesi hakkında bir deđerlendirme yapılmıřtır. Çalıřmanın genelinde kullanılan birincil kaynaklı enerji istatistikleri, sadece ticari meta olarak ifade edilen birincil kaynaklara (kűműr, petrol, dođal gaz, nűkleer enerji ve hidroelektrik) gűre hazırlanmıřtır. Çalıřma sonucunda elde edilen verilere gűre, yazar, mevcut durum itibarıyla proje için gereken dođal gaz arz miktarının sađlanmasındaki gűclűkler nedeniyle Nabucco Projesinin pek de kolay bir sűre olmayacađını vurgulamaktadır.

Ahmet KűűKřAHİN

Dr. P. Kur. Alb.

SAREN Műdűrű

GÜVENLİK BAĞLAMINDA RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

Yazarlar: Ahmet KÜÇÜKŞAHİN*
İskender Cahit ŞAFAK**
Çağdaş DEDEOĞLU***

Öz

Güvenlik, 'risk ve tehdit' kavramları üzerinden düşünüldüğünde risk, tehdit ve güvenlik arasında, sarmal bir ilişki mevcuttur ve bu iki kavram söylemde ve yazında, kalıp şeklinde ve sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, birbirinin ardılı olarak kabul edilen 'risk ve tehdit' kavramlarından, 'risk' ve buna bağlı olarak 'risk yönetimi'nin farklılığı irdelenmiştir.

Risk ve risk yönetimine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda, risk kavramının, 'olasılık' anlamı yerine, 'hedeflerin gerçekleştirilmesinde sorun yaratan olay ve olguların henüz tehlide dönüşmemiş ve yönetilebilir hali' olarak anlaşılması ve kullanılması daha yerinde olacaktır. Bir diğer ifadeyle, bu çalışma, risk kavramını, güvenlik alanında kullanırken, anlam farklılığını vurgulayabilmek için kavramın 'güvenlik riski' olarak ifade edilmesini önermektedir. Türkçede var olan 'sıkıntı' kelimesinin de güvenlik riskiyle karşı karşıya olan karar alıcıların duygu durumuna benzer bir hali çağrıştırdığı görülmektedir.

Güvenlik riskinin yönetimi konusundaki çalışmaların, ilave hukuksal tedbirlere başvurulmadan normal hukuk düzeni içerisinde yapılmasının yeterli olması, güvenlik alanındaki risklerin tehditlerden ayrı değerlendirilmesinin önemini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, risk ve tehdit, güvenlik riski, risk yönetimi, güvenlik risk yönetimi, sıkıntı.

Risk and Risk Management in the Context of Security

Abstract

When security is associated with "risk and threat", there is a complex relationship among risk, threat and security. These two concepts are frequently used as common phrases in

*Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürü, Dr. P. Kur. Alb. E-posta: ahkucuksahin@gmail.com

**Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, Dz. Ütğm. E-posta: İskendersafak@hotmail.com

***Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Yüksek Lisans Öğrencisi. E-posta : Ataydede@gmail.com

discourse and literature. In this study, of the notions of 'risk and threat' taken as corollaries, 'risk' and its projection on 'risk management' are analyzed distinctively.

As a result of examining studies on risk and risk management, the concept of "risk" has to be understood and used as "the state of events and phenomena, not yet threats but manageable, that constitute problems in reaching the goals", instead of conceiving of the concept in terms of "probability". In other words, while using the concept of risk within the field of security, this study suggests that term be used to reflect security risk in order to emphasize the distinction in meaning. It is also observed that the word "trouble" can also be associated with something similar to the emotional states of the decision-makers who are faced with security risk.

That the implementation of studies on security risk management through standard legal procedures, without recourse to additional legal precautions, are sufficient adds to the significance of assessing risks apart from threats in the field of security.

Key Words: Security, risk and threat, security risk, risk management, security risk management, trouble.

Giriş

Kişi, kurum, sistem veya devlet olsun bireysel ya da kurumsal bilince sahip herhangi bir unsur güvenliğe ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç, var oluşla yani yaşamın devamı ile ilişkilendirilebileceği gibi kazanılan değerlerin korunması veya artırılması ile de ilişkilendirilebilir. Güvenliğin var oluşa ilişkin olan yönü hiçbir şekilde esneme kabul etmez, buna karşın kazanılan değerlerin korunmasına veya artırılmasına yönelik olan boyutu daha esnek olabilir. Ancak her iki boyutun ortak özelliği uzun vadeli bir tasarım gerektirmesidir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, varlığa ve değerlere ilişkin olası olumsuz davranışları önceden tespit etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bunun için ileriye yönelik beklentiler, düşünceler ve hedefler büyük önem arz etmektedir. Çünkü bunların gerçekleştirilmesine veya korunmasına yönelik engellerin tespiti ve ikinci aşamada bunların bir vesile ile yönetilmesi veya etkisiz hale getirilmesi önemlidir.

Güvenliği 'risk ve tehdit' kavramları üzerinden yorumladığımızda; risk, tehdit ve güvenlik arasında, sarmal bir ilişkinin olduğu, 'risk ve tehdit' kavramlarının söylemde ve literatürde kalıp şeklinde ve sıklıkla birlikte kullanıldığı (Özkök, 2004; UK Cabinet Office, 2008) görülecektir. Her ikisi de, güvenlik alanı içerisinde kullanılan

kavramlardır ve aralarında merdivenin basamakları gibi yükselen bir hiyerarşi mevcuttur. Bu hiyerarşik yapı, yönetim bağlamında alınacak olan tedbirlerle doğrudan ilintilidir. İkisi arasındaki fark ortaya konulmadığı takdirde, zaman, para ve nihayetinde refah kaybı olacaktır. Bununla birlikte sorunlara yanlış teşhis ve bunun sonucu olarak yanlış tedavi uygulanacaktır. Çünkü risk ve tehdit bir hastalığa konulan teşhisin adlarıdır. Bu nedenle nelere risk, nelere tehdit denildiğinin ayırımı kritik bir mahiyet kazanmaktadır. Bu çalışmada, birbirinin ardılı olarak kabul edilen 'risk ve tehdit' kavramlarından, 'risk' ve buna bağlı olarak 'risk yönetimi'nin farklılığı irdelenecektir.

Risk ve Risk Yönetimi: Kavramsal İnceleme

Konuya dair şimdiye kadar yapılmış çalışmalar incelendiğinde birbirinden çok farklı alanlarda risk kavramına ve bir yönetim çeşidi olarak risk yönetimine rastlanmasının mümkün olduğu görülecektir. Dolayısıyla; risk ve risk yönetimine dair bir çalışmada, her şeyden önce riskin, birbirinden farklı alanlarda hangi anlamı karşılayacak şekilde kullanıldığının ortaya konulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu açıdan, riskle ilişkili çalışmalar, iki şekilde gruplandırılabilir; finans, bankacılık, sigortacılık, istatistik ve doğal afetle mücadele gibi alanlarda yapılmış matematiksel çözümlere dayalı çalışmalar ilk grupta sayılabilir (Knight, 1921; Athearn, 1969; Keeley, 1990; Erb, Harvey, ve Viskanta, 1996; Borge, 2001; Mechler, 2004). Toplumsal gelişmeler ışığında, sosyo-kültürel ve psikolojik temelli yaklaşımlara yer veren çalışmalar ile güvenlik çalışmalarını ise ikinci gruba yerleştirmek mümkündür (Giddens, 1991a; Beck & Ritter, 1992; Douglas, 1994; Lupton, 1999). Riski böylesine geniş bir bağlamda görebilmek için incelemeye öncelikle tarihsel açıdan bakmakta fayda görülmektedir.

İnsanoğlu, başına gelen kötü olayların; talih, kader ya da hasımları tarafından yapılan kara büyülerin sonucu olduğu fikrine uzun zaman sadık kalmış, fakat olayların gelişmesinde ve sonuçlanmasında farklı etkenlerin de rol oynadığını gördükçe yeni kavramlar arayışına girmiştir. Bu bilinçlenme hali, olayların derinlemesine analiziyle birlikte, risk kavramıyla tanışma sürecinin doğmasına neden olmuştur (Giddens, 2003). Modernizmin, getirdiği rasyonel düşünme yetisi sonucunda, doğal ve toplumsal olayların belirli bir düzen içinde işlediği ve bu

düzenin, ölçülebilen, hesaplanabilen ya da önceden tahmin edilebilen kurallar çerçevesinde sürdüğü fikri gelişmiştir. (Lupton, 1999) 20'nci yüzyılın ortalarında, bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler sonucu, istatistiksel ve olasılık temelli hesaplamaların da popülerlik kazanmasıyla birlikte, risk çalışmaları finans, sigorta ve bankacılık alanları başta olmak üzere birçok sektörde ön plana çıkmıştır (Inhaber ve Norman, 2006). Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte, iletişim ve etkileşimdeki sınır aşan hareketlilik, riskin tanımlanması noktasında da kendisini göstermiştir. Risk bu dönemden sonra daha az tanımlanabilen, öte yandan da daha ciddi sonuçlara yol açan ve daha zor yönetilen bir kavram haline gelmiş (Beck, 1992), hatta zamanla tehlike ve tehdit kavramlarının yerine de kullanılır olmuştur (Lupton, 1999, s.12).

Tarihsel süreçte riske dair farklı bakış açılarına rastlanılmasına rağmen, kavramın kullanımında önemli ortak noktalar dikkat çekmektedir. Riskin, "insanların sahip oldukları değerlerin, insan faaliyetleri veya olayların sonuçları nedeniyle zarar görmesi olasılığı" şeklinde yaygın bir tanımı mevcuttur (Klinke ve Renn, 2002, s.1071). Yine başka bir tanıma göre, belirli bir zaman aralığında belirli bir hedefe ulaşamama ve dolayısıyla zarara uğrama olasılığı olarak tanımlanan riskin en belirgin özellikleri; 'tam ve net olarak bilinmemesi, zamanla değişkenlik göstermesi, olumsuz sonuçlar doğurma olasılığına sahip olması ve yönetilebilir olması' şeklinde sıralanabilmektedir (Babuşçu, 2005). Dolayısıyla kişilerin, kurumların, sistemlerin ve devletlerin var oluş nedenlerini ve stratejilerini başarıyla yönetmelerini etkileyecek herhangi bir olayı risk olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Bu açıdan bir organizasyon için çeşitli risklerin mevcut olabileceği ve bunların küresel, çevresel, sosyal, kültürel, finansal, uzun ve kısa vadeli, paydaşlardan kaynaklı ya da teknik riskler olarak sınıflandırılabilceği ileri sürülmüştür (Aras ve Crowther, 2009, s.45). Öte yandan doğal afetler üzerine yapılan çalışmalarda da risk bir olasılık olarak kabul edilmekle beraber, doğal afet riskinde olayın kendisinden ziyade gerçekleşmesi sonrası oluşan durum ile ilgilenilmektedir (Ergünay, 1996). Bu türden çalışmalarda farkı yaratan, riskin kaçınılmazlığına yapılan vurgudur.

Risk teriminin kullanımının en yaygın olduğu alan olarak finans sektörü ön plana çıkmaktadır. 2005 yılında, ABD'nin Pennsylvania

eyaletinde düzenlenen finansal risk yönetimi sempozyumunda konuşan IMF eski Baş Ekonomisti Micheal Mussa, finans kurumlarının amacının riskin yönetilebilir kılınması olduğunu ortaya koyarken riskin belirsizlikle olan yakın ilişkisine dikkat çekmiştir (Mussa, 2005). Bu bakış açısında riskin, belirsizliği de kapsayan bir nitelikte olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan, risk ve bilgi ilişkisine tam ters noktadan yaklaşarak karar vericinin matematiksel oranlarla bir olayın gerçekleşme ihtimalinden bahsedebildiği durumların risk, bahsedemediği durumların belirsizlik olarak tanımlandığı çalışmalar da önem arz etmektedir (Knight, 1921). Bu şekilde bir yaklaşımda risk, belirsizlik ile zıt yönlere giden iki ayrı vagon gibidir. Ancak bu iki farklı yaklaşımın da temelinde, bilgi seviyesi bakımından sürecin tamamına hâkim olup olmamak yatmaktadır. Çünkü finansal risk ve bilgi arasında; *bilinen, bilinmeyen ve bilinmesi imkânsız* hallerden oluşan bir denklem vardır (Mussa, 2005). Her ne kadar bilgi edinme sayesinde belirsizlik seviyesi düşürülebilse de bilinmeyen rastgele durumların olması kaçınılmazdır. Böyle bir durumda belirsizlikler bilgi edinme yoluyla azaltılabilirken, rastgelelikler üzerinde herhangi bir kontrol sağlanması mümkün değildir. (Vose, 2008, s.8) Dolayısıyla finansal sürece ilişkin olarak bilinmesi imkânsız hususlar her zaman mevcut olacağından, riskin sıfırlanmasının mümkün olamayacağı ve hatta bazı durumlarda riski azaltmak üzere bilgiye sahip olmanın maliyetinin riskin neden olacağı zararın maliyetinden daha yüksek olabileceği öne sürülmektedir (Crockett, 2005). Bu kapsamda sürece ilişkin bilinmeyenlerin ya da bilinmesi imkânsızların varlığına rağmen tüm hususlar biliniyor muşçasına hareket etmenin de ayrı bir sorun olduğu görülmektedir.

Finans alanında risk yönetimine bakıldığında ise dikkati çeken önemli bir durum, riskin fırsatla ilişkilendirilmesidir (Kindler, 1998, s.36; Bodine, Pugliese ve Walker, 2001, s.65). Öte yandan, ilgili olduğu alandan bağımsız olarak herhangi bir olayın karakteristiğini belirleyen üç unsur: Olayın gerçekleştiği bir senaryonun varlığı, bu senaryonun gerçekleşme ihtimali ve senaryonun gerçekleştikten sonra mevcut duruma olan etkisidir (Vose, 2008, s.3). Bu üç etmen, risk ve fırsat kavramlarının sahip oldukları ortak özellikler olarak öne çıkar. Bu kullanım, içinde, mevcut durum sonrası ortaya çıkabilecek zarar veya

kazançları barındırması sebebiyle, riskin hem olumsuz hem de olumlu şekilde tanımlandığı bir çerçeve sunar. Bu kapsamda risk ve fırsat arasındaki farkı, sonucun olumlu ya da olumsuz olmasının belirlediği söylenebilir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre iyi yönetilen bir risk, fırsata dönüşebilecektir. Riskin olasılık boyutunu öne çıkaran bu tür yaklaşımlara göre bilgi ve maliyet dengesinin kurulması önemli olmakla birlikte belirli bir kayıp da makul karşılanmaktadır. Riskle beraber fırsatın/fırsatların da mevcut olduğundan hareketle, risk – fayda analizi önem arz etmektedir. Ayrıca organizasyonların risk toleransı açısından birbirinden oldukça farklı olabilecekleri göz önünde tutularak her organizasyonun risk analizinin, içeriden bakan bir gözle yapıldığı takdirde daha verimli kılınabileceği düşünülmektedir. Risk – fayda analizinde şartlar ortaya konulduktan sonra süreç; *riskten sakınma*, *risk transferi*, *riski hafifletme veya kabullenme* yolu ile yönetilmeye çalışılır (Bodine, Pugliese ve Walker, 2001, s.67). Bu türden bir analiz, riskin alınıp alınmaması üzerine kurulu olması açısından dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu tür bir tercih söz konusu olduğunda bazı kişi, kurum ya da örgütler günlük yaşamlarında risk alırken bazıları da riskten kaçınmayı tercih edecektir. Buradan hareketle, bu yöntemle yapılan bir risk - fayda analizinde riskin edilgen bir yapıya büründüğü söylenebilir.

Riski olasılık ile ilişkilendirerek edilgen bir unsur olarak inceleyen anlayışların aksine; riski, harekete geçmiş ya da geçmek üzere olan bir tetikleyici unsur olarak inceleyen bir anlayışın hâkim olduğu doğal afet veya bilgi sistemleri çalışmalarında riskin etken bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle bilgi sistemleri çalışmalarında riskin, etken yapısından ötürü, güvenlik riski olarak anıldığı görülmektedir (Adams & Sasse, 1999; Şengonca, Teke, & Karaaslan, 2002; Başbakanlık, 2003) Deprem gibi bir doğal afet söz konusu olduğunda ise riskin gerçekleşmesi engellenememekle birlikte, bir yönetim stratejisi dâhilinde depremden hasar görme olasılığı azaltılarak depremin zarar riskleri yönetilmiş olmaktadır. Böyle bir durumda depremin olma olasılığı konusunda bir değişiklik yoktur (Barka ve Er, 2002). Doğal afetlerle ilgili çalışmalarda ve bilgi sistemleri yönetiminde kabul gören türden risklerin yönetilmesindeki farklılaşmanın bir benzeri proje risklerinin yönetilmesinde de göze çarpar. Bir risk unsuru projeye zarar vermeden önce potansiyel

problemlerin tanımlanması, ortaya çıkabilecekleri alanların belirlenmesi ve bahse konu sorunların yok edilmesine dayalı risk yönetim modeli (Wieggers, 2007), olma olasılığı değiştirilemeyen ya da artık gerçekleşmeye başladığından dolayı geriye doğru işletilemeyen süreçlerin sonuçları açısından yönetilebilmesine dayanmaktadır.

Risk ve risk yönetimine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda, risk kavramına yaklaşımda bir bütünlük bulunmadığı değerlendirilebilir. Bu durumun güvenlik çalışmaları alanında yarattığı karmaşa ve buna yönelik çözüm önerisi bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Risk ve Güvenlik Riski

Literatürde yapılan incelemeler göstermiştir ki zararın gerçekleşme sıklığı ve yarattığı sıkıntı farklı boyutlarda olmakla birlikte kullanıldığı tüm alanlarda risk, bir şekilde olasılık ile ilişkilendirilmektedir. Bu olasılığın yönetilmesine gelindiğinde; finans ve bankacılık gibi alanlarda, olasılığın kabul edilebileceği limitlere göre bir analiz yöntemi belirlenmekte; doğal afet yönetimi gibi olasılığa müdahale edilemeyen alanlarda ise riskin gerçekleşmesi durumunda oluşacak zararların önüne geçilmesi şeklinde tedbirler alınmaktadır. Bilişim teknolojisinde kullanılan risk kavramı ise, 'olasılık' anlamı yerine, 'olay ve olguların henüz tehdide dönüşmemiş ve yönetilebilir haline' daha yakın bir anlamda kullanılmaktadır. Bu yüzden, finansal risk modellerinden farklı olarak, olası bir kötü durumdan çok yönetilmediğinde tehdide dönüşecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Finansal analizlerde, riskler açıkça ortaya konulabilirken, uluslararası ilişkilerde hâkim olan belirsizlik yüzünden lineer bir yöntem belirlenmesi imkansız olmaktadır. Çünkü ekonometride kullanılan zaman cetvellerinin aksine, güvenlik riskinde herhangi bir olay dizisi arasında standart zaman aralıkları mevcut değildir. Ortaya çıkan iki olay arasında çok uzun süreler olabilirken, aynı günde birden fazla olay da meydana gelebilmektedir (Schrodt, 1997). Ekonomide, fiyatlardaki ufak bir oynamanın arz-talep dengesindeki etkisi rahatlıkla anlaşılabilirken, siyasi olaylarda bir önceki durumun müteakip haller üzerinde çok daha büyük etkisi olabilmektedir (Schrodt, 1997).

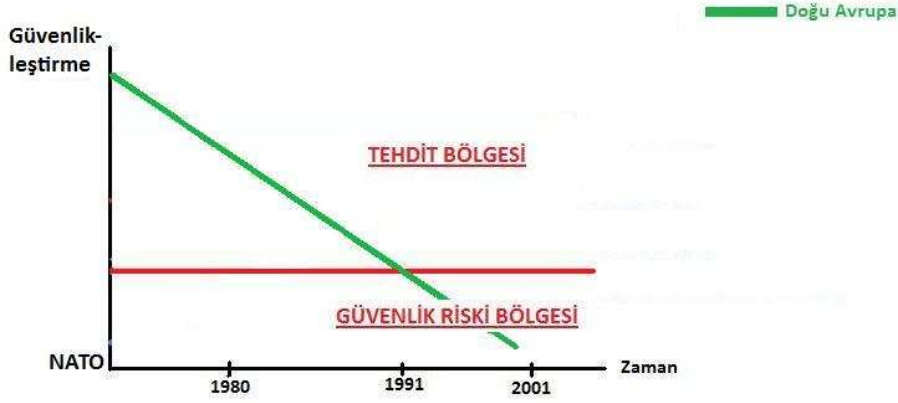
Literatürdeki risk yönetimi değerlendirmeleri; riski almak, ondan kaçınmak ya da zararını telafi etmek üzerinden yapılırken, güvenlik riski, alınan ya da kendisinden kaçınılan bir olgu olmadığı gibi önlem alınmadığı takdirde vereceği zararın telafisi de mümkün olmayabilir. Dolayısıyla olasılık hesabının kabul edilemez olduğu hayati konularda ve toplumsal sonuçlar doğuracak olaylar noktasında, riskin yönetilmesi farklı bir boyutta değerlendirilmelidir. Bir olayın risk ya da tehdit olarak değerlendirilmesi esnasında, güvenlik bağlamında kast edilen risk; olasılıklı bir zarara uğrama hali midir, yoksa tehditle özdeş bir başka anlama mı vurgu yapılmaktadır? Olasılık bağlamındaki riske ilişkin yaklaşım, güvenliğin varlığa yönelik olan kısmına uyarlandığında, varlığın risk taşıması, yaşamın olasılıklar üzerine kurulması anlamına gelecektir. Yani hayat; belirsizlik, şüphe, korku, gerilim, güvensizlik ve kısaca kumar demek olacaktır. Riskin tanımı böyle kabul edildiğinde ise hayatın, güvenlik mantığı üzerine oturtulması gerekecektir. Dolayısıyla yönetsel açıdan risk ile tehdit arasında var olması gereken hiyerarşik durum ortadan kalkacak ve riskin koşulları, tehdidin koşullarından daha ağır hale gelecektir. Çünkü tehdit bilinenler üzerinden bir yönetimi gerekli kılarken risk bilinmeyenleri de içereceğinden daha sıkı önlemlere gereksinim duyulacaktır.

Bir başka yaklaşımla, güvenliğin, varlığa ve değerlere yönelik olmak üzere iki boyutu dikkate alındığında riske yüklenen anlam farklılaşmaktadır. Güvenliğin değerlere yönelik olan boyutunda, risk 'zarara uğrama tehlikesi' olarak kabul edilebilir. Bu tehlike gerçekleştiği takdirde söz konusu değer zarar görmüş olur. Belki de tamamen yok olabilir. Aynı yaklaşım varlığa yönelik olarak düşünüldüğünde riskin gerçekleşmesi durumunda varlık ya zarar görecektir veya tamamen yok olacaktır. Risk, riski kabul eden kişi, olgu veya olayın varlığını tamamen ortadan kaldırma boyutuna ulaşmışsa onun yönetilebilirliğinden söz etmek mümkün görülmemektedir. O, artık tehdit olmuş demektir. Bu durumda, yönetimden ziyade mücadeleden söz etmek gerekecektir.

Yukarıda değinilen hususlar ışığında herhangi bir unsurun varlığı ve sahip olduğu değerlerin korunmasına yönelik bir güvenlik ilişkisinde riskin olasılık olma halinden çıkarılıp güvenleştirilmesinde bilginin önemli bir faktör olduğu değerlendirilmektedir. İstihbarat olarak da nitelendirilebilecek bu bilgi, kendisine ulaşan kişinin algısında

değişikliklere yol açacak ve konu üzerindeki ilgiyi artıracaktır. Dolayısıyla bilgi, algı ve güvenlik arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus, bilginin içeriğinin ne olduğudur. Edinilen fazla bilginin ve bu bilginin yanlış değerlendirilmesinin, mevcut ortamda aşırı güvenikleştirme yaratarak ortamı daha da yaşanmaz hale getireceği açıktır. Bu yüzden zaman içinde işlenerek, işlevsel hale getirilmiş bir bilginin, algıyı doğru yönlendirebilecek bilgi türü olduğu değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, istihbaratın önemi ortaya çıkmaktadır. Günümüz çok boyutlu risk ve tehdit ortamında (Büyükanıt, 2003) ülkeler bir yandan doğru risk ve tehdit tanımlarını yapmak bir yandan da halkı risklerin yönetimi noktasında ikna etmek durumundadırlar. Karar alıcı mekanizmalardan birisi olan hükümetlerin, halk desteğiyle göreve geldikleri düşünüldüğünde, kamuoyu desteğinin izlenen politikalarda ne kadar önemli bir unsur olduğu görülecektir. Tehdidin belirlenmesine yönelik "6 soru" prensibi günümüz çok boyutlu risk ve tehdit ortamında işletilemediğinden karar vericilerin işi zorlaşmakta ve istihbaratın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, yetersiz istihbaratın, güvenlik riskinin yönetilememesine ve tehlide dönüşmesine neden olabileceği söylenebilir. 2001 yılında ABD'de gerçekleştirilen saldırıların ardından yapılan araştırmalar (Zegart, 2005, s.78; Betts, 2007, s.587), bu tür bir saldırı riskinin bilindiğini fakat bu riskin iyi yönetilmediği için bir tehlide ve sonrasında da gerçek bir saldırıya dönüştüğünü ortaya çıkarmıştır. Böylelikle zamanında yönetilmeyen güvenlik riski yüzünden hem tehlide maruz kalınmış hem de sonrasında aşırı güvenikleştirme kapsamında alınan tedbirler ve uygulanan risk yönetimi usulleriyle halkın refahı düşmüş, insanlar güvenlik kontrollerine boğulmuşlardır (Beck, 2002).

NATO'nun Doğu Avrupa Ülkelerine İlişkin Değerlendirmesi

Şekil 1. NATO'nun Doğu Avrupa Ülkelerine İlişkin Değerlendirmesi

Şekil-1'de de görüldüğü gibi Soğuk Savaş boyunca NATO tarafından bir tehdit unsuru olarak görülen Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve sonrasında gelen Avrupa Birliği genişleme süreciyle birlikte artık güvenlik riski seviyesine indirgenmiştir (Ağır, 2004). Bu indirgemenin işlevsel bilginin yardımıyla gerçekleştirilmiş olması oldukça önemlidir. Öte yandan, öncesinde risk olarak dahi kabul edilmeyen bazı durumların, gerçekleşen birtakım olaylar sonucunda tehdit halini alabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin; 2001 yılı olayları, mevzu odaklı bir yaklaşımla incelendiğinde ortaya çıkan risk, bir terör saldırısıyla karşı karşıya kalma riskidir. Denilebilir ki, bu türden bir risk, edinilen istihbaratlar sonucunda güvenlik riski vasfını kazanmış, yani bir olasılıktan etken bir duruma geçmiştir. Yeterli güvenlik algısının oluşmaması sonucunda bahse konu terör riskinin olasılık boyutunda kabul görmeye devam etmesi, bir ara yönetim söz konusu olmadığından, saldırılar sonucu aniden tehdiide dönüşmüştür.

Risk ve Algı

Risk, gerçeklerle algıların kesiştiği yerde kabul gören bir kavram olarak tanımlandığında, bilgi kavramının yanında anılması gereken bir diğer kavramın da algı olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçek, tek ve değiştirilemez olmasına rağmen, gerçeğin algısı, sahip olunan bilgiyle orantılı olarak kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu yüzden risk algısı,

kavramın incelenmeye başlandığı zamanlardan bu yana öznel bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu öznel, güvenliğe ihtiyaç duyan birimlerin münhasır durumlarından kaynaklanmakta ve algıda seçicilik olarak ifade edilebilmektedir. Örneğin; suyun kirlenmesi çevreciler için risk unsuru iken ekonomik kalkınmacılar için aynı durum söz konusu olmayabilmektedir. Buradan hareketle algıda seçicilik yaklaşımını bilgi, kişilik, ekonomi gibi farklı göstergelere dayanarak analiz eden yaklaşımlar mevcuttur (Wildavsky ve Dave, 1990). Fakat mevcut bir riskin bilinmemesi, meydana gelebilecek olası zarar ve hasarları engelleyemeyeceği gibi ortadan da kaldıramayacaktır (Gebizlioğlu, ty, s.2).

Risk, modern bir kavram olmasının yanında (Beck, 2002), kapsamının ne olacağı konusu, etkilemesi muhtemel toplumun ve devletin risk algısıyla alakalıdır. Yani hiçbir şey kendi kendine risk değildir. Tehlikenin nasıl analiz edildiği, olayın nasıl algılandığı riskin çerçevesini belirleyen temel unsurdur (Campbell, 1992, s.1-2). Ortada herhangi bir risk yokken dahi, söylem ve algı bazında böyle bir riskin olduğuna inanılması, o riskin var olduğu kanısını toplumda yerleştirebilir (Cebeci, 2007). Örneğin ülkelerin risk portföylerinin; siyasi ve toplumsal bağlamda yapılan değer analizleri, ilgi alanı seçimleri gibi kamuoyunu ilgilendiren siyasi söylemler doğrultusunda oluşturulmasının (Ericson, 2006, s.345) bir örneği olarak, ABD askeri politikasının belirlenmesi noktasında uygulanan yöntem dikkat çekicidir. Buna göre, ABD Genelkurmay Başkanı tarafından kongreye sunulan önceden oluşturulmuş risk tanımlamaları, ABD askeri politikasını belirlemekte, fakat bu risk belirlemeleri sayısal verilere göre değil, kamuoyunda ve siyasi karar mekanizmalarında oluşan genel fikirler doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (Johnson, ty, s.1). Bu değerlendirmeler ışığında risk algısının oluşum sürecinin analizi güvenlik riskinin yönetilmesi noktasında önemlidir.

Bu noktada akla gelen soru, algının nasıl oluşturulması gerektiğidir. Zira güvenlikleştirme aşamalarında yaşanan sıkıntıların çoğu, çeşitli düzeydeki kullanıcı ve yöneticilerin risk algılarını gerekenden düşük seviyede tutmalarından kaynaklanmaktadır (Straub ve Welke, 1998, s.442). Dolayısıyla güvenlik riskinin algılanması sürecinde, bilginin edinilmesi kadar, bu bilginin doğru aktarılması da

önem kazanmaktadır. Bilginin doğru aktarılması mevcut durumun berraklaşmasını sağlayacağından algıyı doğru yöne kaydırmanın yanı sıra olaylar arasında ilişkilendirmeye de olanak sağlayacaktır. Bu kapsamda algısal ilişkilendirmeyi yapması gereken, güvenlikten doğrudan etkilenen birim olurken; bilgi aktarımını yapması gereken ise güvenliği sağlayacak olan aktör olmalıdır. Bilgi aktarımında bir diğer önemli nokta ise, taraflar arasındaki iletişimin duygusal olarak da yeterli düzeyde olması gerekliliğidir. Zira, güvenlik, güvende olma olarak tanımlandığında, bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine itimatla doğru orantılı bir hal almaktadır (Giddens, 1991b, s.39). Bu itimat sağlandığı sürece, kişi varoluşsal endişesini ya da korkusunu yenecek ve kendini güvende hissedecektir. Böylece kural koyucu ve uygulayıcı arasında itimada dayalı modern bir yönetim modelinin işletilmesi sağlanacaktır (Giddens, 1991b, s.94). Fakat özellikle iletişim olanaklarının azami seviyeye ulaştığı günümüz dünyasında, kitleler, medya ve internet vasıtasıyla ciddi propagandalara maruz kaldıklarından, güvenlik risklerinin belirlenmesinde kamuoyu algısının tek kıstas olarak kabul edilmesinin de hatalı sonuçlara yol açabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Güvende olma veya güvenlik içinde olma, enerjinin boşa harcanmamasını ve refaha daha fazla vakit ayrılmasını gerektirir. Ancak, bu ideal dileğin gerçekleşmesi sıfır olasılıklıdır. Daha işin başlangıcında yani hangi konuların güvenlik konusu olacağı noktasında ayırım başlamaktadır. Farklılığın sebepleri arasında, yaşanan ortamın hafızalarda bıraktığı izler, geçmişteki hatıralar, kişilik özellikleri vb. birer etkidir. Belki de başlangıçtaki anlaşmazlık, bir olayın hangi tahammül sınırından sonra bir güvenlik sorunu olarak kabul edileceği noktasındadır. Bu tahammül sınırı değişkendir ve güvenlik eşiği olarak kabul edilebilir. Sırf bu yüzden dahi güvenlik konuları için bir standart oluşturmak mümkün değildir.

Güvenlik Eşiği, Güvenlik Riski ve Tehdit İlişkisi

Şekil 2. Güvenlik eşiği

Güvenlik eşiği, beliren olumsuz bir olay veya olgu için tahammül gösterilebilecek son seviyedir (Şekil 2). Bu seviye geçildikten sonra olay güvenleştirilerek alınan önlemler sayesinde güvenlik eşiğinin altına yani katlanabilir seviyenin altına düşürülmesine çalışılır. Bir başka ifade ile bir olayın güvenleştirilmesinden kasıt, tahammül edilemeyecek seviyeye gelen olay veya olgunun tekrardan tahammül edilebilir bir seviyeye getirilmesini sağlamaktır. Güvenleştirilen konular, bünyenin gücü oranında iki kategoriye ayrılır. Bunlardan birincisi güvenlik riski ikincisi tehdittir (Şekil 3). Söz konusu olay veya olgu, tarafımızdan yönlendirilebilir durumda ise güvenlik riski; yönlendirilemez durumda ise ve tedbir alınmayı gerektiriyorsa tehdit aşamasında olduğu kabul edilir.

Şekil 3. Güvenlik riski ve tehdit.

Güvenlik riski aşamasının, tehdit aşamasına göre daha hafif koşulları içermesi gerekir. Her şeyden önce, güvenlik riski aşaması, normal hukuk kuralları içerisinde yürütülürken, tehdit aşaması, ilave hukuksal kararların ve tedbirlerin alınmasını gerektirir. Örneğin, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde karasularını 6 deniz milinden 12 deniz miline çıkarması durumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 08 Haziran 1995 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, askeri bakımdan gerekli görülecek olanlar da dahil olmak üzere tüm yetkilerin verilmesi kararını almıştır. Yunanistan'ın, Deniz Hukuku Sözleşmesinin açık denizler ve okyanuslar için belirlenmiş bazı hükümlerinden yararlanarak karasularını 12 deniz miline çıkarma isteği ile başlayan güvenlik riski, bir tehdit haline gelince TBMM karar almıştır. Bir başka örnek, PKK terörüne ilişkin çıkartılan ilave kanunlar ve kanun hükmündeki kararnameler olabilir. PKK terörüne karşı alınan önlemler yeterli olmadığı için olağan dışı hukuk tedbirleri alınarak terörle mücadele, tehdit bölgesine taşınmıştır. Oysa güvenlik riskinin yönetimi için böyle ilave bir hukuka ihtiyaç duyulmayacaktır.

Hangi konuların tehdit, hangi konuların güvenlik riski olacağına yönetimi elinde bulunduranlar, yönetimin imkân ve kabiliyetlerini dikkate alarak karar verirler. Bir olay veya olgunun güvenlik riski mi yoksa tehdit mi olacağı, güvenlik riski veya tehdidi oluşturan unsurlar ile yönetimin kazandığı yeni kabiliyetlerin mukayeseli olarak değerlendirilmesi neticesinde belirlenebilir. Varılan sonuca göre tehdit ise, gerekli tedbir alınır, risk ise, yönetilmeye devam edilir. Bu noktada,

bu tespiti ve ayırımı sürekli olarak yapacak, hafızası güçlü bir mekanizmaya ihtiyaç olacaktır.

Bu mekanizmalar, tehdit veya güvenlik riski oluşturan konuları yaşadıkları ortamda bulacaklardır. Sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, medyanın dikkat çektiği konular, üniversite araştırmaları, devletin kurum ve kuruluşlarının elde ettiği sonuçlar ile diğer ülkelerde cereyan eden olaylar birer ipucu oluşturabilecek konuların başında gelecektir. Bu ortam içerisinde kurul tarafından tespit edilen hassas (güvenlik riski ve tehdit olabilecek) konular icra organına arz edilerek, burada güvenlik riski veya tehdit olarak belirlenmesi sağlanacaktır. Mekanizma, icra organının, güvenlik riski olarak kabul ettiği hususları yönetmek üzere kendi sorumluluğuna alacak, buna karşın tehdit olarak belirlediklerini karar organına havale ederek orada görüşülmesini sağlayacak ve gerekli tedbirleri almak üzere güvenlik kurumlarına, görevler şeklinde yöneltecektir.

Güvenlik Riski Yönetimi

Güvenlik risk yönetimi için öncelikle belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesini geciktiren veya buna engel olan sorunların tespit edilmesi ve bu sorunların yönetilebilir olup olmadığının değerlendirilmesi gerekir. "Risk yönetimi" kavramı, riskin yönetilebilir olmasından çıkmıştır. Buna mukabil tehdit, müdahale gerektirdiğinden "tehdit yönetimi" kavramı mevcut değildir. Eğer söz konusu sorun yönetilebilir durumda ise, güvenlik riski olarak nitelendirilir ve yönetim safhasına geçilir. Bu aşamada yönetilecek olan güvenlik riski için risk yönetim stratejisi belirlenir ve stratejinin uygulanmasına (riskin yönetilmesine) geçilir.

Güvenlik riskleri beş aşamada belirlenir (Küçükşahin, 2007, s. 62):

Birinci aşama, kişi, kurum veya devletlerin hedefleri noktasında kendisini ilgilendiren her türlü olayın nedenleri açısından irdelenmesi ve söz konusu nedenlerden kendilerine yönelik çıkarımlar yapabilmemesinin sağlanması aşamasıdır. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken nokta; güvenlik veya güvenliğe konu olan olaylar - sosyal nitelikte oldukları için - gerçekleştikleri ortamlar ayırt edilmeksizin, sebep ve sonuç ilişkileri içerisinde değerlendirilmeleri gerektiğidir.

İkinci aşama, kişi, kurum veya devletlerin sahip olduğu özelliklerin ve gücün ortaya konulması ile ilgilidir. Bu kendini bilmek anlamında değerlendirilebilir. Sun Tzu, Harp Sanatı adlı eserinde; *“Eğer düşmanını ve kendini iyi tanıyorsan, yapacağın yüzlerce muharebenin sonucundan korkmana neden yoktur. Eğer kendini tanıyor fakat düşman hakkında gerekli bilgilerden noksan isen, sonuçta galip gelsen de birçok defa mağlubiyeti tadacaksın. Ama ne kendini ne de düşmanı iyi tanımiyorsan her muharebede bozgun akibetin olacaktır”* (Tzu, Çev: Gilles, 2007) demektedir.

Üçüncü aşama, mevcut güce dayanarak sınırların belirlenmesidir. Her şeyden önce, tasarlanan hedefler, belirli alanlarla sınırlıdır. Çünkü hedef ile oluşturulacak güç arasında orantısal bir ilinti vardır. Bu nedenle, güvenliği tasarlarken hedefin ve gücün sınırlarını önceden tespit etmek gerekir. Söz konusu sınırlar sistemin sahip olduğu gücün nitelik ve niceliğine göre değişiklik gösterebilmektedirler. Dolayısıyla gücü elinde bulunduranlar kullanma iradelerine bağlı olarak sınırlarını belirlemelidirler. Ancak burada dikkatten kaçırılmaması gereken bir husus, bu sınırların değişken olduğu, gücün büyüklüğüne paralel olarak güç arttıkça genişleme, güç azaldıkça daralma eğilimi göstermesidir. Dolayısıyla, sisteme hükmedenler, gücü kullanma iradelerini de ortaya koyarak sınırlarını kendileri belirlemek durumundadırlar. Çünkü oluşturulacak politikaların en önemli unsuru güçtür.

Dördüncü aşamada, kişi, kurum veya devletlerin ana hedefine ulaşmayı destekleyen kısa ve orta vadeli hedefler ön plana çıkmaktadır. Belirlenen bu hedeflere ulaşma yolunda tehditlere karşı alınması gereken tedbirler, ancak gerekli gücü elinde bulunduran aktörler tarafından alınabilir. Söz konusu birimlerin hedefleri doğrultusunda – bünye kişi dışında bir aktör ise- iş bölümü üzerinden güvenliğin tesis edilmesi önemlidir.

Son aşama olan güvenlik riski ve tehditlerin belirlenmesi aşamasında, kişi, kurum veya devletlerin hedeflerine ulaşmasını engelleyen unsurlar arasında yönetilebilir durumda olanların (risklerin) ele alınması gerekmektedir. Gücü elinde bulunduran birimler, önceki aşamalarda ortaya konulmuş olan sınırlılıklar içerisinde, belirlenmiş hedeflere ulaşmayı engelleyen her bir unsuru ortaya koymalıdır.

Yukarıda ifade edilen yöntemle güvenlik riski olarak belirlenen olgular için bir yönetim stratejisi belirlenir. Belirlenen güvenlik riskinin yönetilmesi stratejisinde, ulaşılması/gerçekleştirilmesi gereken hedef veya hedefler sürekli göz önünde bulundurulularak milli gücün, güvenlik riskini oluşturan unsurlara karşı nasıl kullanılacağı dikkate alınır.

Belirlenen risk ve tehditlerin sürekli takip edilmesi gerekir. Tehditler, varlığa zarar verme noktasına geldiklerinde mutlaka müdahalede bulunulur; güvenlik riskleri ise yönetilemez duruma geldiklerinde tehdit kategorisine yükseltilerek varlığa zarar vermemeleri için tedbirler alınır. Riskin varlığa veya değerlere zarar vermesini önlemek ve bir noktada yok olmasını sağlayabilmek için, belirlenmesinden tehdit düzeyine çıkmasına veya yok olmasına kadar geçecek sürede yönetilmesi gerekir. Bu süre içerisinde yapılan işleme “güvenlik risk yönetimi” veya daha kısa olarak güvenlik alanında “risk yönetimi” denir.

Sonuç olarak, güvenlik riskinin yönetimi; yukarıda izah edildiği gibi, ilave güç gerektirmez, ancak ilave önlemler mevcut hukuk kurallarının içerisinde alınır, takip ve kontrol için ilave bir teşkilat kurulabilir veya kurulmayabilir. Güvenlik riskinin tehlide dönüşmemesi için mevcut hukuk içerisinde her türlü önlemin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Riskin tehlide dönüşmesi durumunda kriz yönetimi anlayışı devreye sokulabilir ve ilave hukuksal kararlar alınabilir. Ayrıca, milli güç unsurlarının etkin şekilde devreye sokularak kullanılmasını da gerektirebilir.

Riskin yarattığı psikolojik durum, Türkçe’de kullanılan sıkıntı kelimesiyle de izah edilebilir. Günlük yaşamda kullanıldığı haliyle sıkıntı, gerginlik ve endişe yaratan geçici bir durumu ifade eder veya öyle kabul edilir. Bir müddet sonra aşılacağı yönünde yaygın bir anlayış vardır. Ancak bazen bu anlayışın tersine sıkıntı büyüyerek arzu edilmeyen noktalara kadar varabilir. Sıkıntı bazen kendiliğinden, bazen de sıkıntının kaynağı/kaynaklarının olağan koşullar içerisinde ortadan kaldırılması yoluyla aşılır. Ancak sıkıntı yaratan olay veya olgunun üzerine güç tatbik edilmez. Fakat sıkıntı, var olduğu süre içerisinde sürekli maruz kalanı tedirgin ve rahatsız eder. Güvenlik bağlamında kullanılan risk kavramı ve sıkıntı kelimesinin anlam olarak birbirlerine

yakın olmaları nedeniyle güvenlik çalışmalarında, risk terimi yerine sıkıntı kelimesinin kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç

Güvenlikle ilgili konuların algılarla ilgili olduğu, algının ise içgüdü, yaşanan ortamın hafızalarda bıraktığı izler, geçmişteki hatıralar, kişilik özellikleri ile ilintili olduğu söylenebilir. Bu nedenle bir olayın hangi tahammül sınırından sonra bir güvenlik sorunu olarak kabul edilebileceği değişkendir. Çünkü, güvenlik riski göreceli bir kavramdır.

Hangi konuların tehdit, hangi konuların güvenlik riski olacağına, yönetimi elinde bulunduranlar, yönetimin imkân ve kabiliyetlerini dikkate alarak karar verirler. Bir olay veya olgunun güvenlik riski mi yoksa tehdit mi olacağı, güvenlik riski veya tehdidi oluşturan unsurlar ile yönetimin kazandığı yeni kabiliyetlerin mukayeseli olarak değerlendirilmesi neticesinde belirlenebilir. Varılan sonuca göre tehdit ise, gerekli tedbir alınır, risk ise, yönetilmeye devam edilir. Bu noktada, bu tespiti ve ayırımı sürekli olarak yapacak, hafızası güçlü bir mekanizmaya ihtiyaç olacaktır.

Güvenlik riski aşaması, tehdit aşamasına göre daha hafif koşulları içerir. Her şeyden önce, güvenlik riski aşaması, normal hukuk kuralları içerisinde yürütülür ve ilave bir hukuka ihtiyaç duyulmaz. Tehdit aşaması, ilave hukuksal kararların ve tedbirlerin alınmasını gerektirir.

Tehdit veya güvenlik riski oluşturan konular yaşanan ortam içerisinde bulacaklardır. Sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, medyanın dikkat çektiği konular, üniversite araştırmaları, devletin kurum ve kuruluşlarının elde ettiği sonuçlar ile diğer ülkelerde cereyan eden olaylar birer ipucu oluşturabilecek konuların başında gelecektir. Bu ortam içerisinde kurul tarafından tespit edilen hassas (güvenlik riski ve tehdit olabilecek) konular icra organına arz edilerek, burada güvenlik riski veya tehdit olarak belirlenmesi sağlanacaktır. Mekanizma, icra organının, güvenlik riski olarak kabul ettiği hususları yönetmek üzere kendi sorumluluğuna alacak, buna karşın tehdit olarak belirlediklerini karar organına havale ederek orada görüşülmesini sağlayacak ve gerekli tedbirleri almak üzere güvenlik kurumlarına, görevler şeklinde yöneltecektir.

Belirlenen risk ve tehditlerin sürekli takip edilmesi gerekir. Tehdit, varlığa zarar verme noktasına geldiklerinde mutlaka müdahalede bulunulur; güvenlik riski ise yönetilemez duruma geldiğinde tehdit kategorisine yükseltilerek varlığa zarar vermemesi için tedbirler alınır. Riskin varlığa veya değerlere zarar vermesini önlemek ve bir noktada yok olmasını sağlayabilmek için, belirlenmesinden tehdit düzeyine çıkmasına veya yok olmasına kadar geçecek sürede yönetilmesi gerekir. Bu süre içerisinde yapılan işleme “güvenlik risk yönetimi” veya daha kısa olarak güvenlik alanında “risk yönetimi” denir.

Güvenlik riskinin yönetimi; yukarıda izah edildiği gibi, ilave güç gerektirmez, ancak ilave önlemler mevcut hukuk kurallarının içerisinde alınır, takip ve kontrol için ilave bir teşkilat kurulabilir veya kurulmayabilir. Güvenlik riskinin tehdiye dönüşmemesi için mevcut hukuk içerisinde her türlü önlemin alınmasına ihtiyaç gösterir. Riskin tehdiye dönüşmesi durumunda kriz yönetimi anlayışı devreye sokulabilir ve ilave hukuksal kararlar alınabilir. Milli güç unsurlarının etkin şekilde devreye sokulmasını da gerektirir.

Daha sağlıklı bir yapılanmaya gidilebilmesi ve güvenlik risk yönetiminin daha etkin bir şekilde yapılabilmesi için güvenlik riski kavramının ‘olasılık’ anlamı yerine, ‘hedeflerin gerçekleştirilmesinde sorun yaratan olay ve olguların henüz tehdiye dönüşmemiş ve yönetilebilir hali’ olarak yazında yerini almasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle risk olarak kullanılan kavramın, güvenlik bağlamında kullanılmasında anlam farklılığını vurgulayabilmek için ‘güvenlik riski’ olarak ifade edilmesinin amaca hizmet edeceği değerlendirilmektedir. Türkçe’de var olan ‘sıkıntı’ kelimesinin de aynı vurguyu yaptığı söylenebilir.

Bu kavramdan hareketle güvenlik risk yönetiminin de, normal hukuk düzeni içerisinde yapılmasının, ilave hukuksal tedbire başvurulmamasının ve ancak konu üzerine yoğunlaşılmasının yeterli olacağı değerlendirilmektedir.

Summary

When security is associated with “risk and threat”, there is a complex relationship among risk, threat and security. These two concepts are frequently used as common phrases in discourse and literature. In this study, of the notions of ‘risk and threat’ taken as corollaries, ‘risk’ and its projection on ‘risk management’ are analyzed distinctively.

Upon evaluating the studies on risk and risk management, it is understood that there is no unity in the approaches to ‘risk’. Among scholars, the studies regarding risk are classified in two groups: While the fields of study like finance, banking, insurance, statistics, and combating natural disasters based on mathematical calculations of probability can be considered under the first group; in the light of the social developments, the studies based on socio-cultural and psychological approaches and security studies can be perceived within second group.

When the security studies are evaluated, it is noticed that the meaning attached to the concept of risk resembles that which corresponds to the concept of risk perceived in finance, banking, insurance, and statistics. However, the similarity or distinction in the use of the term affects the structure of security and risk management directly.

Being secure or being in security is essential with regard not to waste energy and allocate more time for prosperity. About deciding on matters of which are to become security matters; traces that the atmosphere leaves, memories of the past, personal attributes etc. are the factors. It is one of the most important aspects for any issue that after which tolerance limit it will be accepted as threat. This tolerance limit is changeable, and it can be accepted as security threshold. Merely because of this, it is not possible to create any standard for security matters.

Security threshold is the last level to endure any negative issue or fact. After this last level is exceeded, the issue is tried to pull down under the security threshold through securitization with the help of precautions. In other words, it is aimed to bring again any issue or fact that can not be tolerated to a level that is tolerable. The securitized

matters can be separated into two categories, depending on the power of actor. First one is security risk and second one is threat. If the issue or fact is manageable, it is accepted as security risk; but if unmanageable and needs to take precaution, it is accepted as threat.

For healthier and more efficient risk management structuring in the field of security, this concept has to be understood and used as “the state of events and phenomena, not yet threats but manageable, that constitute problems in reaching the goals,” instead of conceiving of the concept in terms of “probability”. In other words, while using the concept of risk within the field of security, this study suggests that term be used to reflect *security risk* in order to emphasize the distinction in meaning. It is also observed that the word “trouble” can also be associated with something similar to the emotional states of the decision-makers who are faced with security risk.

Administrators decide on which matter is to be threat and which is to be security risk according to the facility and capabilities. Any issue or fact can be accepted as security risk or threat, with a comparatively analysis of aspects that create security risk or threat and new capabilities that the administrator gains. If the result is threat, then the necessary precaution is taken; but if it is risk, the issue or fact is continued to manage.

Security risk stage has to have more slight conditions compared to threat stage. In the first place, while security risk stage is managed through standard legal procedures, the threat stage needs to recourse additional legal decisions and precautions. This legal approach adds to the significance of assessing risks apart from threats in the field of security.

Security risks are determined in five stages:

- First stage is the stage in which the reasons creating any issues related to person, establishment or state, taking its targets into account, are analyzed and some conclusions can be reached for these bodies.

- Second stage is about manifesting the attributes and power that the person, establishment or state has.

- Third stage is the stage of deciding on the limits depending on the current power.

- Fourth stage is the stage of determining short-term and long-term targets to reach person's, establishment's or state's main target.

- The last stage of determining security risk and threats is about evaluating the manageable ones among the elements which prevents the person, establishment or state from reaching its targets.

This study also suggests that a center for security risk management be established based on the size of events or phenomena taken as security risks.

Kaynakça

Ağır, B. S. (2004). Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış. D. K. Kasım, & Z. A. Bakan içinde, *Uluslararası Güvenlik Sorunları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Adams, A., & Sasse, M. A. (1999). Users Are Not The Enemy. *Communications Of The ACM* , 41-46.

Aras, G., & Crowther, D. (2009). *The Durable Corporation: Strategies for Sustainable Development*. Aldershot: Gower Publishing .

Athearn, J. L. (1969). *Risk and Insurance*. New York : Appleton-Century-Crofts.

Babuşçu, Ş. (2005). *Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi*. İstanbul: Akademi Consulting & Training.

Barka, A., & Er, A. (2002). *Depremi Bekleyen Şehir İstanbul*. İstanbul: Om Yayınevi.

Başbakanlık. (2003). *Bilgi Sistem ve Ağları İçin Güvenlik Kültür*. Ankara: Başbakanlık.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards A New Modernity*. (M. Ritter, Çev.) Londra; Newbury Park, Calif.: Sage Publications.

Beck, U. (2002). The Silence Of Words and Political Dynamics in The World Risk Society. *Logos* , 1-18.

Betts, R. K. (2007, Ağustos). Two Faces of Intelligence Failure: September 11 and Iraq's Missing WMD. *Political Science Quarterly* , s. 585-606.

Bodine, S. W., Pugliese, A., & Walker, P. L. (2001). A Road Map to Risk Management. *Journey of Accountancy* , 192 (6), 65-70.

Borge, D. (2001). *The Book of Risk*. New York: John Wiley & Sons Inc.

Campbell, D. (1992). *Writing Security*. Minnesota: Union of Minnesota Press.

Cebeci, M. (2007). Tehdit Algılamasında Yapısal ve Konjonktürel Nitelikler/İthal Tehditler. *Türkiye'ye Yönelik Risk ve Tehditler* (s.33-42). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı.

Crockett, A. (2005). *Financial Risk Management in Practice: The Known, The Unknown and The Unknowable*. Pennsylvania: The Wharton School.

Douglas, M. (1994). *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. Londra: Routledge.

Erb, C. B., Harvey, C. R., & Viskanta, T. E. (1996). Plitical Risk, Economic Risk, and Financial Risk. *Financial Analysts Journal* , 29-46.

Ergünay, O. (1996). *Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?* Ankara: Tübitak.

Ericson, R. V. (2006). Ten Uncertainties of Risk Management Approaches to Security. *Canadian Journal of Ciriminology and Criminal Justice* , 345-357.

Gebizlioğlu, Ö. L. (ty). *Risk Yönetimi*. Ankara: SATEM.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

Giddens, A. (2003). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Taylor&Francis.

Giddens, A. (1991). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

Inhaber, H., & Norman, S. (2006). The Increase in Risk Interest. *Risk Analysis* , 119-120.

Johnson, C. W. (tarih yok). *The Paradoxes of Military Risk Assessment*. Nisan 17, 2009 tarihinde University of Glasgow, Department of Computing Science: http://www.dcs.gla.ac.uk/~johnson/papers/Military_Risk/Short_Military_Risk_Assessment_CJohnson.pdf adresinden alındı

Jorion, P. (2000). *Value at Risk: The Benchmark for Controlling Market Risk*. Auckland: Mc Graw-Hill Professional.

Keeley, M. C. (1990, December). Deposit Insurance, Risk, and Market Power in Banking. *The American Economic Review* , s. 1183-1200.

Kindler, H. S. (1998). The art of prudent risk taking. *Training & Development* , 52 (4), 32-35.

Klinke, A., & Renn, O. (2002). A New Approach to Risk Evaluation and Management: Risk-Based, Precaution-Based, and Discourse-Based Strategies. *Risk Analysis* , 1071 - 1094.

Knight, F. H. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit*. London: LSE.

Küçükşahin, A. (2007). Türkiye'nin Tehdit Belirleme Yöntemi ve Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde Düşman Kavramının Değerlendirilmesi. *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler* (s. 43-73). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Lupton, D. (1999). *Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mechler, R. (2004). *Natural Disaster Risk Management and Financing Disaster Losses in Developing Countries*. Karlsruhe: Verlag Versicherungswirtschaft.

Mussa, M. (2005). *Financial Risk Management in Practice: The Known, The Unknown and The Unknowable*. Pennsylvania: The Wharton School.

Özkök, H. (2004, Ekim 04). *Genelkurmay Başkanının Harp Akademilerinin Yeni Eğitim Öğretim Yılı Açılış Töreninde Yaptığı Konuşma*. Nisan 20, 2009 tarihinde: http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_

Yayın_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2004/harpakademileriacilis_041004.html adresinden alındı

Schrodt, P. A. (1997). Early Warning of conflict in Southern Lebanon using Hidden Markov Models. *Annual Meeting-1997* (s. 1-46). Washington, DC: American Political Science Association.

Straub, D. W., & Welke, R. J. (1998). Coping With System Risks: Security Planning Models for Management Decision Making. *MIS Quarterly*, 441-469.

Şengonca, H., Teke, A., & Karaaslan, E. (2002). *Bilgisayar Ağlarında Güvenlik Politikalarının Uygulanması*. Nisan 15, 2009 tarihinde Ulakbim: <http://csirt.ulakbim.gov.tr/dokumanlar/BilgisayarAglarindaGuvencikPolitikalarininUygulanmasi.pdf> adresinden alındı.

TBMM. (1995, Haziran 08). Genel Kurul Tutanağı. 21 Mayıs 2009 tarihinde www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1... adresinden alındı.

TBMM. 27 Ekim 1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu.

TBMM. 14 Temmuz 1987 tarih ve 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.

TBMM. 16 Aralık 1990 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.

TBMM. 12 Nisan 1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu.

Tzu, S., & Gilles, Ç. (2007). *The Art Of War*. Edinburgh: Ulysses Press.

UK Cabinet Office. (2008). *The National Security Strategy of the United Kingdom: Security in an Interdependent World*. Londra: The Stationary Office Limited.

Vose, D. (2008). *Risk analysis: a Quantitative Guide*. San Fransisco: John Wiley and Sons.

Wieggers, K. E. (2007). *Practical Project Initiation: A Handbook with Tools*. California: Microsoft Press.

Wildavsky, A., & Dave, K. (1990). Theories of Risk Perception: Who Fears What and Why? *Daedalus* , 41-59.

Zegart, A. B. (2005, Güz). September 11 and The Adaptation Failure of U.S. Intelligence Agencies. *International Security* , s. 78-111.

DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE MUKAYESELİ BİR MODEL

Yazar: Oktay ÇETİN*

Öz

Dünyada tüm medeniyetler deniz kıyılarında ya da kıyılara yakın bölgelerde kurulmuş ve denizler sayesinde kıtalar arasında taşınmıştır. Günümüzde özellikle ekonomik alanda denizlerin etkinliği çarpıcı şekilde artmış ve dünya ticareti giderek artan oranda denizlere daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Dünya ekonomisine yön veren ülkelerin tamamı denizlere kıyısı olan ve denizleri yüzyıllardır etkinlikle kullananlardır. Bugün denizciliğin gemi inşa ve deniz taşımacılığı gibi bazı sektörlerinde sıralamalar yapılmakla birlikte ülkelerin denizcilik potansiyellerinin bir bütün halinde birbirleri ile mukayese edilmesini sağlayan ve yaygın olarak kullanılan bir kıyaslama modeli yoktur. Aynı zamanda bir ülkenin denizcilikteki gelişmişlik düzeyini ortaya koyabilmeyi ve bu sayede denizciliğin bir ülkenin ekonomisine katkısını daha kolay takip edebilmeyi sağlayacak bir model geliştirmenin gerekli olduğu düşünülmüştür. Böyle bir modelin, karar verici konumundaki yöneticilere ve özellikle politikacılara denizciliğin potansiyelini daha kısa sürede ve kolay anlaşılabilir şekilde açıklayabilme olanağını sunabileceği ve böylece Türkiye'nin güvenlik ve ekonomi stratejilerinin yönlendirilmesine ve bu yönde daha sağlıklı kararlar alınabilmesine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel model, denizcilik politikası, denizcilik eğitimi, deniz ekonomisi, denizci ulus.

A Comparative Model for the Maritime Sector

Abstract

All civilizations around the world have been established on sea coasts or in areas close to coastal regions and have commuted among continents via the seas. Recently, the effectiveness of the seas has risen strikingly, especially in terms of economic aspects, and world trade has become increasingly more dependent on seas. All the countries leading the world economy are the ones that have both had coastal areas and benefited from it effectively for centuries. Today, states are ranked in some maritime business sectors such as ship building and maritime transportation, however, there is not a commonly used scientific model, which compares countries' maritime business potential comprehensively. In the meantime, it is thought that developing a model is needed, where it will reveal the development level in maritime business and thus enable anyone to track its contribution to economy conveniently. Such a model could elucidate the true potential of maritime business in a very short time. Therefore, it is

* Harp Akademileri Komutanlığı, Deniz Harp Akademisi Öğretim Elemanı, Dr. Dz. Kur. Alb.
E-posta: cdrctin@yahoo.com

assessed that it could help lead economic and security strategy of Turkey and make well-thought-out decisions.

Key Words: Scientific Model, Maritime Policy, Maritime Education, Maritime Economy, Maritime Nation.

Giriş

Dünya yüzeyinin % 71'i, bir başka deyişle karaların yaklaşık 2,5 katı denizler ile kaplıdır. Tüm devletleri besleyen ve irtibatı sağlayan en önemli unsur denizdir. 2000'li yılların başlarından itibaren Dünya yüklerinin yaklaşık % 85'i, petrolün ise % 90'ından fazlası deniz yoluyla taşınmaktadır. Dünya ticaret merkezlerinin büyük bir bölümünün sahillerde kurulmuş olduğu, dünya nüfusunun yaklaşık % 75'inin ise sahiller ile sahile yakın bölgelerde yaşadığı bilinmektedir. Denizler, geniş kapasiteli ulaştırma imkânları, sunduğu sayısız besin ve doğal kaynakların yanında alternatif enerji kaynakları ile de insanlığın ortak ve vazgeçilmez hayat alanını ve ekonomik mücadele zeminini oluşturmaktadır. Denizciliğin bu büyük önemi tarihte özellikle 15'inci yüzyılda iyice belirginleşmiştir. 15'inci yüzyılda keşiflerle birlikte denizler üzerinden kolonileşme süreci başlamış, kolonileştirilen bölgeler sınırsız bir şekilde sömürülmüş ve ucuz insan gücü ile hammadde, denizleri kullanan devletlerin anavatanlarına getirilmişti. Bu süreçte denizleri kullanan Avrupalı sömürgeci devletlerin ekonomilerinin dünyadaki diğer devletlere nazaran çok daha fazla geliştiği açık bir şekilde ortaya çıkmıştı.

16'ncı yüzyılda ve sonrasında Batı Avrupa devletleri, denizdeki güçleri sayesinde ticaret şirketlerini koruyarak ekonomik enerjilerini yoğunlaştırmaya ve ticari etkinliklerini artırmaya başlamışlardı. 17'nci yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın ticaret merkezleri, dolayısıyla da güç merkezleri okyanuslardaki keşiflerin sonucunda Akdeniz'den Atlantik'e, Orta ve Güney Avrupa'dan Batılı denizci devletlere kaymıştı. Batı Avrupa'daki denizci devletler, Güney ve Güneydoğu Asya ile Orta Amerika'daki tropik ülkeleri sömürgeleştirip önceden hiç bilinmeyen ya da Avrupa'da yetişmeyen ürünler yetiştirmişlerdi. Bu devletler, ekonomilerindeki gelişmeler ve Amerika'dan gelen altın sayesinde, dünya ticaretine hâkim olmaya başlamışlardı. Görüldüğü gibi

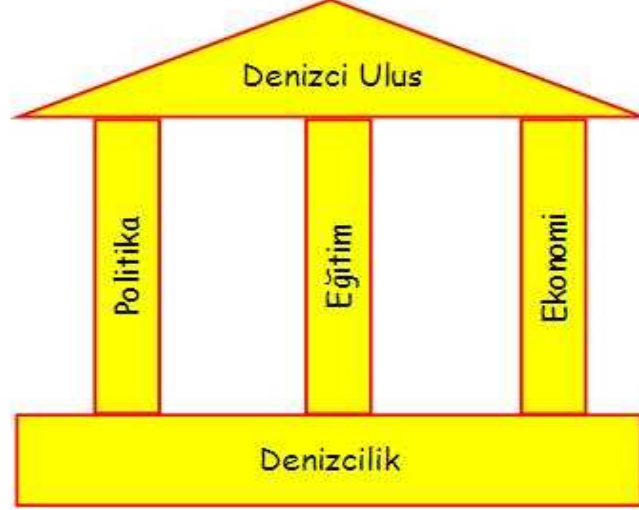
kolonileşmenin başladığı 15'inci yüzyıldan itibaren dünya denizciliğinde söz sahibi olan ve bu durumlarını asırlar boyunca devam ettirebilen Batı Avrupa devletleri büyük bir ekonomik refaha ulaşmışlardır. Bugün de dünya denizciliğinde söz sahibi olan bu ülkeler zenginliklerini devam ettirmektedirler.

“Mavi vatan” denizler ve denizciliğin ülke ekonomisine katkısının ölçülmesi ihtiyacı

Bir Türk atasözü: “göz odur ki, dağın arkasını göre, akıl odur ki, başa geleceği bile.” şeklindedir. Bu evrensel anlatıma göre lider, gözü, dağın arkasını gören, akli, başa geleceği bilendir (Özdemir, 2008). Bu atasözünü denizciliğe uyarlırsak; “göz odur ki, ufkun ötesini göre, akıl odur ki, başa geleceği bile.” şeklinde değiştirebiliriz. Denizcilik alanında ufkun ötesini görebilecek liderlere ihtiyaç büyüktür. Yeryüzünde denizciliğin büyük önemini kavramış ve ülkesini bu alanda ileri taşımış lider sayısı maalesef fazla değildir. Denizciliğe hak ettiği değer ve önemin İngiltere ve Japonya gibi sadece coğrafi zorunluluğa tabi olan ülkeler tarafından verildiğini düşünmek kabul edilebilir bir husus değildir. Denizciliğin denize kıyısı olsun veya olmasın tüm dünya ülkelerinin ilgi alanında tutulmasını sağlamak sadece liderlerin değil, bu sektörde hizmet veren ve alan herkesin görevi olmalıdır. Bu çerçevede, denizcilik sektöründe yer alan tüm endüstrilerin insanlar tarafından tanınması ve bilinmesinin sağlanması önem arz etmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ülkeyi çevreleyen denizlerin de vatanın bir parçası olduğu gerçeğini fark etmek ve halka benimsetmek devletin görevi olmalıdır. Denizlerimiz aslında “Mavi Vatan”dır.

Günümüzde ülkelerin denizcilik potansiyellerini ve birbirleri ile mukayese edilmelerini sağlayan, özellikle deniz taşımacılığı ve gemi inşa alanlarında dünya ülkelerinin durumunu yansıtan ve her yıl yayınlanan sıralamalar ve grafikler mevcuttur. Ancak, bu tipteki örnek uygulamaların mevcudiyetine rağmen, bir durum belirleme ve/veya kıyaslama modeli henüz yaygın olarak kullanımda değildir. Özellikle denizciliği bir bütün olarak ele alan bir modele ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Denizciliğin bazı dallarını gündeme almak ve ülkeleri buna göre kıyaslamak yerine komple değerlendirme yapmanın daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu sayede denizciliğin bir ülkenin ekonomisine katkısının daha kolay belirlenmesi ve takip

edilmesinde de kolaylık sağlanmış olacaktır. Bu maksatla oluşturulacak bir model; denizcilik politikası, denizcilik eğitimi ve deniz ekonomisi ana unsurları üzerine oluşturulabilecektir (Şekil - 1). Denizciliği sadece ekonomik anlamda yüksek kazanç sağlayan belli başlı alt sektörlerden birkaçı ile değerlendirmek doğru sonuçlar vermeyebilir. Sadece deniz taşımacılığına yönelik bir sıralamayı temel kabul ederek ülkelerin denizciliğini değerlendirebilmek ve doğru olarak sıralama yapabilmek mümkün değildir. Öyle olsaydı, taşımacılıkta dünyada ilk iki sırada yer alan Panama ve Liberya'nın dünyanın en denizci ülkeleri olmaları gerekirdi.

Şekil 1. Denizciliğin dayandığı temeller

Bu çalışmada, bir durum belirleme ve/veya kıyaslama modeli oluşturmak üzere ilk adımlar atılmıştır. Denizciliği bir bütün olarak değerlendirmek üzere geliştirilecek bir modelde çok kıstaslı karar verme tekniklerini kullanmak mümkündür. Çok kıstaslı karar verme teknikleri birden çok ve birbiriyle çelişen kıstasların (hedeflerin) olduğu durumlarda, tüm kıstasları göz önüne alarak alternatifleri sıralama, gruplama veya önceliklendirmeye yarayan analitik tekniklerdir (Roy, 1996). Bu tür bir tekniğin kullanılması suretiyle, ülkelerin denizci ulus hedefine ulaşma seviyeleri karşılaştırılabilir ve bu hedefe ulaşmaya etki eden kıstasların etki derecelerine göre farklı ağırlıklarla probleme etki etmesi sağlanabilir. Bu tür modeller yardımıyla, amaca ulaşmada en

ağırlıklı olan kıstaslar ile daha az ağırlıklı olanların ayrılabilmesi suretiyle doğru stratejilere yoğunlaşma suretiyle hedefe hızlı bir şekilde yaklaşmak mümkün olabilecektir. Çok kıstaslı karar verme için kullanılacak birçok teknik bulunmakla birlikte bu çalışmada amacımıza uygun olarak “Fayda Teorisi Yöntemleri”nden biri olan AHP (Analytic Hierarchy Process) (Saaty, 1996) tekniği benzeri bir model kullanılmıştır.

Bir ülkenin denizcilikteki gelişmişlik düzeyini ortaya koyabilmek ve ülkeleri bu alanda karşılaştırmak üzere yapılan model geliştirme çalışmasında yukarıda bahse konu yöntemlerden faydalanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle, durum belirleme ve karşılaştırmaya imkân sağlayacak ana kıstaslar belirlenmiştir. Denizciliği bir bütün olarak ele aldığımızda ilk akla gelen kıstas denizcilik politikasıdır. Eğitimsiz hiçbir olgu düşünülmemeyeceği için denizcilik eğitiminin de incelenmesi şarttır. Üçüncü önemli kıstas ise deniz ekonomisidir. Müteakip bölümlerde belirlenen bu ana kıstaslar incelenerek her bir ana kıstasın alt kıstasları belirlenmiştir.

Oluşturulan modelde, ülkelerin denizcilik düzeyini ortaya koymak üzere, belirlenen kıstaslara göre ülkeler hakkında tecrübe ve uzmanlığa dayalı bir değerlendirme yapılmıştır. Ancak, sayısal verilerden ve istatistiklerden yararlanılarak ayrıntılı analizlerin yapılmasını müteakip mutlak değerlere dayanan değerlendirmeler yapmak da mümkün olabilecektir. Değerlendirme için kullanılan ölçeklendirme, “Analytic Hierarchy Process” yönteminde kullanılan ölçeklendirmeye benzer şekilde Tablo 1’deki haliyle oluşturulmuştur.

Tablo 1. Bilimsel model değerlendirme ölçeği

Sayısal Değer	Anlamı
0	Bu kıstas altında bir faaliyet yoktur.
2	Bu kıstastaki faaliyetler ÇOK ZAYIF seviyededir.
4	Bu kıstastaki faaliyetler ZAYIF (Yetersiz) seviyededir.
6	Bu kıstastaki faaliyetler VASAT seviyededir.
8	Bu kıstastaki faaliyetler İYİ seviyededir.
10	Bu kıstastaki faaliyetler ÇOK İYİ seviyededir.
NOT	1, 3, 5, 7 ve 9 ölçekleri ara değerler olarak kullanılacaktır.

Denizcilik Politikası

Denizcilik politikasının oluşturulmasında ilk etken devlet politikalarıdır. Yüzyıllar öncesinde belirlenerek uygulanmış olması gereken devletin temel denizcilik politikasının ülkeyi yöneten hükümetler aracılığıyla devam ettirilmesi, hızlı karar almayı sağlayacak şekilde kurumlar arasında sıkı bir işbirliği ve koordinasyonun mevcudiyeti ve denizciliğin halk tarafından benimsenmesiyle ortaya çıkan kamuoyu desteği sayesinde denizcilik politikasının başarılı bir şekilde uygulanması sağlanabilecektir.

Bir ülkede denizciliğin yerleşebilmesi ve gelişebilmesi için en önemli koşul o ülkede deniz politikasının sağlam temeller üzerine oturtulmasıdır. Her şeyden önce devletlerin denizcilik politikalarının ve stratejilerinin açıkça ortaya konulmuş olması ve bunların hükümetler tarafından da sürekli olarak uygulanması şarttır. Buradaki “süreklilik” terimi vazgeçilmez bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin denizcilik stratejisi bir kez belirlendikten sonra istisnasız tüm hükümetler tarafından bu stratejiye uygun denizcilik politikaları geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Bu duruma en iyi örnek İngiltere’dir. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth’in (1533-1603); “*Ey Amiraller! İngiltere*

savaşa girdiği zaman, öyle bir deniz savaşı yapacaksınız ki, neticede ne düşman, ne dost, ne de tarafsız bir millet, deniz ticaret ve kuvvetinde İngiltere'den daha kuvvetli hale gelmeyecektir." (Tarakçı, 2005) ifadesi ile vasiyet olarak bıraktığı denizciliğe yönelik bu emir temel bir denizcilik stratejisidir. Bu vasiyette deniz gücünden daha öncelikli olarak deniz ticaretinin önemi vurgulanmış ve oluşturulacak deniz kuvvetinin deniz ticaretini koruyacak ve devamlılığını sağlayacak nitelikte olması gerektiği satır aralarında gizlenmiştir. İngiltere hükümetleri denizciliğin ticari yönüne önem veren bu ana denizcilik stratejisi paralelinde tarih boyunca denizcilik politikaları üretip uygulayarak denizlerde elde ettikleri askeri ve ekonomik gücün sürekliliğini sağlamışlardır. İngiltere, aslında bu sayede temel güvenlik stratejisini de denizciliğe dayandırmıştır. Osmanlı Devleti ise belli dönemlerde denizlerde hâkim askeri güç olmayı başarmasına rağmen deniz ticareti boyutunu ihmal ettiğinden sürekliliği sağlayamamıştır. Osmanlı Devletinin çökme nedenlerinden biri de padişahın ve yönetimde aktif rol alan devlet adamlarının denizlerden gelecek gelire ihtiyaç duymadıklarına inanmaları olmuştur. Fethedilen yerlerden alınan vergi gelirlerinin yeterli olduğu düşüncesiyle deniz ticaretinin getireceği ekonomik refah göz ardı edilmiş ve deniz ticareti Müslüman olmayan tebaanın eline bırakılmış, zamanla baş gösteren bağımsızlık ayaklanmaları süresince bu büyük ekonomik güç, Devletin aleyhine kullanılarak çöküş sürecinin hızlanmasına neden olmuştur.

"Denizci ülke, denizci ulus" sloganıyla uyumlu bir denizcilik karakteri kazanabilmek için vazgeçilmez ikinci adım; temelleri atılan denizci devlet stratejilerinin yukarıda İngiltere örneğinde de belirtildiği gibi hükümet politikaları ile desteklenmesi ve bu hususun "süreklilik" niteliğine sahip olmasıdır. Bundan sonraki aşama ise ülkede mevcut denizcilik kurumları arasında sürekli ve düzenli işleyen bir kurumsal işbirliği ve koordinasyon mekanizmasının tesis edilmesidir. Ancak bu sayede denizciliğin geliştirilmesi ve mevcut uygulamalardaki aksaklıkların önüne geçilmesi maksadıyla hızlı bir karar alma ve uygulama çarkı işletilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus koordinasyon sağlanmasına rağmen karar alma süreci arzu edilen çabuklukta gerçekleşmediği takdirde mevcut denizcilik idari yapısının sorgulanması ve gerekirse yapısal düzenlemelere gidilmesi yönünde

karar alınması zorunluluğunun da kabul edilmesidir. Yapısal işleyişin çabuklaştırılmasının sağlanması uygun hükümet politikalarının zamanında uygulanmasıyla mümkün olabilir. Örneğin bir ülkede denizcilik alanında yatırım yapmak için girişimde bulunan bir müteşebbis, müracaatı ile ilgili işlemleri tek elden ve sadece tek devlet kuruluşu ile muhatap olarak yürüterek kısa sürede (en geç iki ay içinde) faaliyete geçmek için gerekli izinleri alabilmek yerine her biri farklı Bakanlıkların izin yetkilerinde olan birçok devlet kuruluşuna müracaat etmek ve birinden gerekli izni almadan diğer Bakanlıktaki işlemlere başlayamayacak durumda bırakılıyorsa bir süre sonra yatırım isteği ve mücadele azmi kırılır. İşte bu durumun önüne geçmenin yolu denizcilikle ilgili devlet kurum ve kuruluşları arasında sürekli bir koordinasyon ve kurumsal işbirliğinin tesis edilerek; aksaklıkların tespit edilmesi halinde hükümet tarafından gerekli önlemlerin alınmasının ve gerekirse yapısal değişikliklere gidilmesinin sağlanmasıdır. Bunun faydalarından biri de devletin denizcilikten elde ettiği gelirin tek başlık altında gruplandırılmasının mümkün olmasıdır. Türkiye’de özellikle denizcilikle ilgili sektörlerin farklı Bakanlıklara dağılmış olması nedeniyle devletin denizcilikten elde ettiği toplam yıllık geliri tespit etmek dahi zor bir iş haline gelmiştir.

Bir ülkede deniz politikasının doğru tesis edilmesi ve uygulanmasında son adım geri besleme yapılmasıdır. Bu amaçla uygulanabilecek yöntemlerden biri de anket uygulanmasıdır. Hükümetin uyguladığı denizcilik politikalarının uygunluğunun test edilmesine yönelik olarak bağımsız araştırma kuruluşlarına yaptırılacak anketler sayesinde hem halkın denizciliğe ilgisi artırılmış, hem de hükümetin denizcilik politikalarına kamuoyu desteği sağlanmış olur. Anketlerden elde edilecek sonuçların düzenli olarak yayınlanması sayesinde denizcilik gündemde tutulabilecek ve halkın denizciliğe ilgisinin de canlı tutulmasına katkıda bulunulabilecektir. Elbette ki kamuoyu desteğinin sağlanmasında tek başına anketlerin belirleyici bir etkisi olamaz. Kamuoyunda denizcilik bilincinin oluşturulması, denizciliğin tanıtılması, sevdirmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili faaliyetlerin planlı ve programlı biçimde sürdürülmesi sağlanmalıdır. Bu konuda daima hatırdan tutulması gereken husus; topluma öncelikle deniz ve denizcilik sevgisinin aşılmasının bir zorunluluk olduğunu

kabul etmek, daha sonra da özellikle 6-10 yaş gurubundaki çocuklar başta olmak üzere hedef kitle olan genç nüfusu denizci olarak yetiştirmeye yönelik denizcilik politikaları belirleyerek uygulamaktır.

Denizcilik Eğitimi

Denizcilik eğitimi açısından bakıldığında dikkate alınması gereken alt kıstaslar akademik ve operasyonel eğitimler, denizcilik eğitiminde Araştırma ve Geliştirme (AR-GE), eğitimde kurumlar arası koordinasyon ve akreditasyon kurumlarının mevcudiyetidir. Söz konusu alt kıstaslardan birinin dahi olmayışı veya yetersiz olması denizcilik eğitimini bir bütün olarak olumsuz yönde etkileyebilmekte ve çağın gereklerinin yerine getirilmesinde geri kalınmasına neden olabilmektedir.

Eğitim insan yaşamı için vazgeçilmez temel bir unsurdur. İnsanoğlu doğumundan itibaren sürekli olarak eğitilir. Bu eğitim farklı alanlarda olabilir. Uzmanlaşmaya ihtiyaç gösteren denizcilik eğitimi zor ve pahalı bir eğitim sürecidir. Denizcilikte eğitimsizlik nedeniyle denizlerde meydana gelen kazaların maliyeti oldukça yüksektir. Denizlerdeki kaza ve aksaklıklar incelendiğinde olumsuzlukların neredeyse tamamının çalışanların eğitim eksiklikleri ve yetersizliklerinden kaynaklandığı görülmüştür. Bu nedenle denizcilik sektörünün kurumsallaştırılmış, standartlaştırılmış, uluslararası alanda kabul gören, denetlenebilen ve değerlendirilebilen bir denizcilik eğitimine ihtiyaç duyduğu gerçeği kabul edilmiştir. Dünyada denizcilikte gelişmiş tüm ülkeler, Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organization - IMO)'nün sözleşmeleri, protokolleri ve belirlediği yüksek eğitim standartlarına ulaşmak amacıyla gerekli önlemleri almışlar, gemilerini modern araç ve sistemlerle donatmışlar ve gemi personelinin hem denizde, hem de karada hizmet için geliştirilmiş eğitim programlarına göre yetiştirmişlerdir. Denizcilik sektörü, ticari açıdan olduğu kadar, eğitim açısından da uluslararası kurallara bağlıdır. Denizcilik eğitimi 1978'den itibaren "standart gemi adamı" yetiştirmek üzere planlanmıştır. Gemide çalışacak her seviyedeki gemi adamı, milliyeti ne olursa olsun, dünyanın her yerinde STCW 78/95 sözleşmesi koşulları çerçevesinde eğitim görmek zorundadır. Böylesine temel kurallara ve zorunluluklara tabi tutulan denizcilik eğitiminin; akademik eğitimler, operasyonel eğitimler,

denizcilik eğitimi alanında Araştırma - Geliştirme faaliyetleri, denizcilik eğitiminde kurumlar arası koordinasyon (Kamu ve özel sektör) ve Akreditasyon (mesleki yeterliliği belirleme) Kuruluşları ana başlıklar altında incelenmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu ana başlıkların birleştirilmesi veya değiştirilmesi ya da ilave başlıklar konulması mümkündür. Burada amaç denizcilik eğitiminin değerlendirilebileceği ve ölçülebileceği temel alt başlıkları belirlemektir.

Bilindiği gibi denizcilik alanında hemen her ülkede akademik eğitim verilmektedir. Eğitim kurumlarının sayısı ve çeşitliliği önemli bir ölçüttür. Eğitim ve öğretim ile ilgili programların belirlenmesi, eğitim ve öğretim yapacak kuruluşların belirlenmesi ve denetlenmesi önem arz etmektedir. Bir ülkede denizcilik eğitim ve öğretimi genel olarak; Üniversitelere bağlı Denizcilik Fakülteleri veya Denizcilik bölümleri, Üniversitelere bağlı Denizcilik Meslek Yüksel Okulları, Denizcilik Meslek Liseleri, STCW kursları vermekle yetkilendirilmiş özel eğitim kuruluşları ve firmalar tarafından yürütülmektedir.

Elbette söz konusu genellemenin dışında kalabilecek eğitim ve öğretim faaliyetleri çeşitli ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Burada amaç ölçülebilen ve değerlendirme yapılabilen bir "Akademik Denizcilik Eğitim ve Öğretim Sistemi"nin varlığından söz edebilmektir. Ayrıca, günümüzde eğitim sistemi, her meslek için gerekli eğitim ve staj programlarını belirleyen, eğitimi fiilen icra eden ve eğitimle mesleki yeterliliği akredite eden kuruluşların ayrı olmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, bir ülkedeki denizcilik eğitim ve öğretiminin uluslararası arenada kabul edilebilmesi için mutlak surette "Eğitim Akreditasyonu" ve "Mesleki Yeterlilik Akreditasyonu"na ihtiyaç vardır. Bu nedenle söz konusu akademik eğitim ve öğretim sisteminin; sistemli bir şekilde, uluslararası camia tarafından tanınan, saygın "Eğitim Akreditasyon Kuruluşları" tarafından denetlenmesi bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir. Bu maksatla ülkede bir akreditasyon kuruluşuna sahip olmak amaçlanmalı, bu yapılamıyorsa uluslararası akreditasyon kuruluşlarının denetlemelerine tabi olmak esas alınmalıdır (Demirel, 2008).

Denizcilik mesleğinin uluslararası niteliği göz önüne alındığında mükemmel denizcilik İngilizcesine sahip personel yetiştirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, teorik derslerin yanı

sıra eğitimin, çalışma ortamının benzeri bir ortamda pekiştirilmesi gereklidir. Bu maksatla tesis edilen benzetim (simülasyon) dershaneleri denizcilik eğitimi için vazgeçilmez bir unsurdur. Operasyonel eğitimlere ağırlık vermeyen bir denizcilik eğitim sistemi çağın gerisinde kalmış demektir.

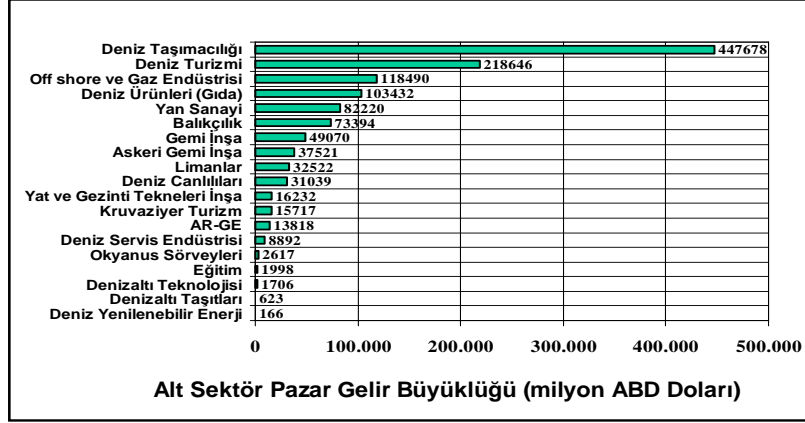
Bir ülkede denizciliğin ilerlemesi ve ivme kazanması için denizciliğin her alanında araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem verilmesi ve kaynak ayrılması zorunludur. Denizcilik eğitimindeki kalitenin artırılması ve gelişmiş denizci ülkelerle rekabet açısından eğitim alanında araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmektedir. Bilindiği gibi Japonya tarıma uygun olmayan arazi yapısı nedeniyle yüzyıllardır denizle iç içe yaşayan bir ülkedir. Denizcilik eğitiminde de dünyada söz sahibi ülkeler arasındadır. Japonya'daki denizcilik eğitim kurumlarının araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verdikleri önem sayesinde Japon denizciliği özellikle ekonomik alanda saygın bir konumdadır.

Denizcilik eğitiminde göz ardı edilemeyecek hususlardan biri de kurumlar arası koordinasyondur. Farklı kurumların faaliyet alanlarına giren konularda, özellikle devlet kurumları arasında, bazen yetki karmaşası veya gayretlerin israfı gibi olumsuz durumlarla karşılaşılabilir. Söz konusu olumsuzlukların aşılabilmesi için planlı, düzenli ve sürekli bir eğitim koordinasyonuna ihtiyaç vardır.

Deniz Ekonomisi

Bugüne kadar incelenen yerli ve yabancı kaynaklarda deniz ekonomisi alanında yer alan denizcilik endüstrilerine ait üzerinde anlaşmaya varılmış bir sıralamayı içeren listeye rastlanılmamıştır. Ancak, elde edilen kazançlara göre dünyadaki denizcilik endüstrilerinin sıralamalarına farklı kaynaklarda yer verilmiştir. Bu konudaki örneklerden biri Douglas-Westwood tarafından 2005 yılında yayımlanan tablodur. (Tablo 2)

Tablo 2. Dünya deniz endüstrileri (Douglas-Westwood 2005)

Görüldüğü gibi söz konusu tabloda yer alan deniz endüstrilerinin bir kısmı gerek pazardaki payının çok küçük olması, gerekse kamuoyu tarafından fazla bilinen sektörler olmamaları nedenleriyle ihmal edilebilir. Listede yer alan deniz endüstrilerinin özellikle hatırdan tutulabilmeyi sağlayacak şekilde sayılarının azaltılması ve gruplandırılmalarının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu mantıktan hareketle, dünya deniz endüstrileri aşağıdaki on başlık altında listelenebilir.

- * Deniz taşımacılığı
- * Deniz turizmi (krvaziyer, marınacılık, yatçılık)
- * Denizde doğal kaynak işletmeciliği (doğalgaz, petrol, maden ve denizlerdeki yenilenebilir enerji kaynakları)
- * Balıkçılık (deniz avcılığı ve deniz ürünleri (gıda))
- * Gemi inşa ve tersanecilik (askeri gemilerden tankerlere ve yatlara kadar gemi inşası)
- * Denizcilik ürünleri yan sanayi
- * Limanlar ve liman işletmeciliği
- * Denizcilik endüstrisinde Araştırma-Geliştirme
- * Amatör denizcilik
- * Denizcilik eğitimi ve su sporları

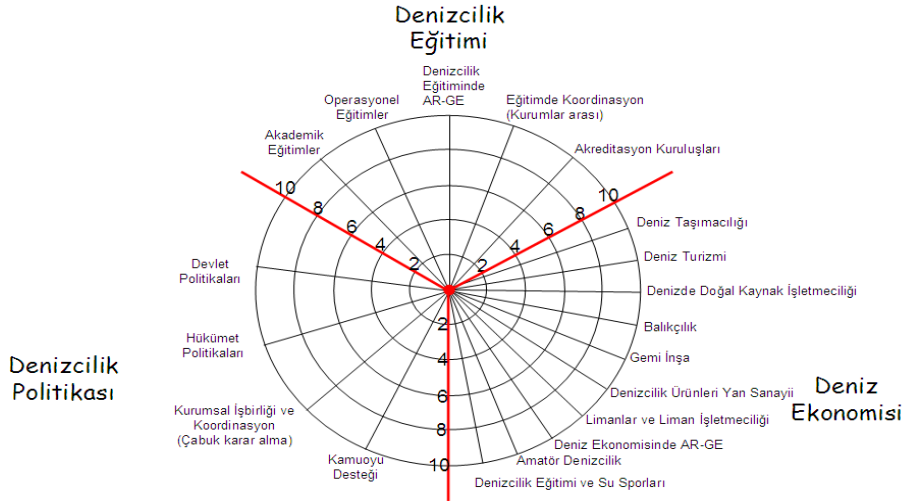
Deniz ekonomisinin alt ölçütleri olarak kabul edilen bu sıralama sektörlerin ekonomideki tahmini paylarına göre en fazla kazandırandan en aza doğru olacak şekilde Douglas-Westwood'un Tablo-2'de yer alan "Dünya Deniz Endüstrileri" grafiğinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu listede yer alan başlıkların gelişen teknolojiye, ihtiyaçlara ve güncel eğilimlere bağlı olarak genişletilmesi veya daraltılması mümkün olmakla birlikte uluslararası kabul gören bir liste hazırlanarak yayımlanmasının dünyada denizciliğin bir bütün olarak ele alınabilmesi açısından faydalı olacağı açık bir gerçektir.

Deniz ekonomisine hayat veren endüstriler arasında biri diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu başlık amatör denizciliktir. Bir ülkede halka denizciliğin sevdirebilmesi için zorunlu olan faktörlerden biri de amatör denizciliğin teşvik edilmesidir. Özellikle 6-10 yaş grubundaki çocuklara denizciliğin sevdirelmesi için temel denizcilik eğitimlerinin benimsetilerek ve sevdirelerek verilmesi gereklidir. Unutulmamalıdır ki çocukken denizi seven bir insan bir daha bu sempatisini ve sevgisini kaybetmez. Yetişkin bir insana denizcilik bilinci kazandırabilmek çok daha zor ve masraflı bir iştir.

Türk Denizciliğinin Mukayeseli Bir Model ile Değerlendirilmesi

Bir ülkede denizciliğin doğru olarak değerlendirilmesi için doğruluğu kanıtlanan sayısal ve istatistikî verilerden faydalanmak gereklidir. Bu çalışmanın amacı daha sonraki bilimsel çalışmalara bir referans teşkil edebileceği umuduyla uzman görüşüne dayanarak bir model ortaya koymaktır. Modelin benimsenmesi halinde bundan sonra yapılacak akademik çalışmalarda gerçek bilgilere dayanılarak ayrı tez konuları halinde yüksek lisans ve doktora öğrencilerine görev verilebilecektir.

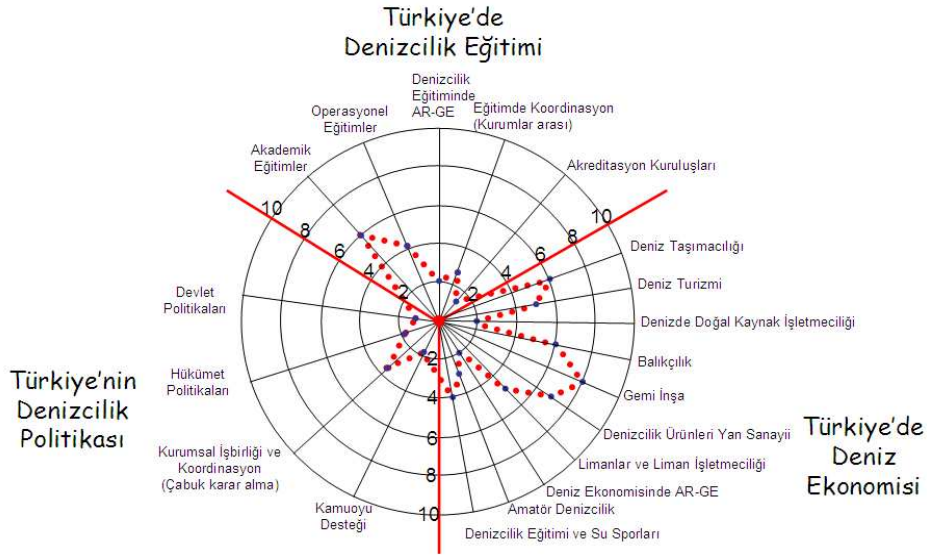
Deniz politikası, denizcilik eğitimi ve deniz ekonomisi ile ilgili olarak açıklanan hususları içeren ve bir ülkede denizciliğin değerlendirilmesi için bilimsel bir temel oluşturmak üzere hazırlanan model Şekil 2'dedir.

Şekil 2. Denizciliğin değerlendirilmesi için bilimsel bir model

Türkiye’de denizciliğin oluşturulan örnek model üzerinden değerlendirilmesi şekil-3’de gösterilmiştir. Söz konusu modeldeki sayısal veriler için tahmini değerler kullanılmış, tecrübe ve uzmanlığa dayalı bir değerlendirme yapılmıştır. Teknik olarak modelin benimsenmesini kolaylaştırması açısından bakıldığında kullanılan tüm sayısal verilerin, yayınlanmış resmi kaynaklardan ve/veya uluslararası saygınlığı bilinen araştırma kuruluşlarının hazırladığı raporlardan alınması daha uygun bir yöntemdir. Bu maksatla modelde özellikle deniz ekonomisi alanında kullanılacak kesin değerlere ulaşabilmek için Denizcilik Müsteşarlığına müracaatta bulunulmuş, ancak, bu değerlerin tamamının henüz kendileri tarafından da bilinmediği ve denizciliğin sektör bazında Türk ekonomisine katkısının tespit edilmesi amacıyla akademisyen ve uzmanlardan bir çalışma grubu oluşturulduğu öğrenilmiştir. Çalışma grubunun faaliyetlerini tamamlamasını müteakip ortaya konulacak sayısal değerler modelde ve diğer birçok alanda kullanılacaktır. Türkiye’de sadece deniz taşımacılığı, gemi inşa ve balıkçılık olarak algılanan denizcilik sektörünün tüm alt sektörleriyle bir bütün olarak ülke ekonomisine sağladığı katkının belirlenmesi halinde yayınlanacak kesin ekonomik veriler sayesinde modelimizdeki sayısal verilerin de güncellenmesi mümkün olacak ve böylece modelin sağlayacağı bilgi daha kesin ve güvenilir olacaktır. Türkiye’de denizciliğin değerlendirilmesi için

bilimsel bir temel oluşturmak üzere hazırlanan model benimsenmesi halinde denizcilik dışındaki diğer sektörlerle de uygulanabilecektir (Çetin, 2009).

Şekil 3. Türk denizciliğinin model kullanılarak değerlendirilmesi

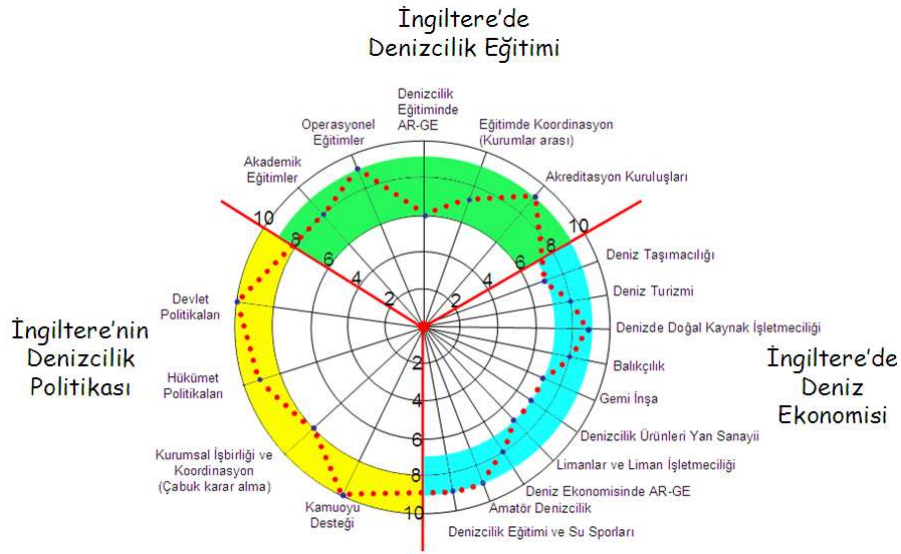
Şekilden de görülebileceği gibi denizcilik alanında Türkiye'de gemi inşa, denizcilik ürünleri yan sanayi ve akademik eğitimler nispeten olumlu bir düzeyde olmasına rağmen devlet politikaları, hükümet politikaları, kamuoyu desteği ve akreditasyon kuruluşları çok zayıf; limancılık, denizde doğal kaynak işletmeciliği, deniz ekonomisinde ve eğitiminde AR-GE, amatör denizcilik, operasyonel eğitimler, eğitimde kurumlar arası koordinasyon ve denizcilik politikası oluşturma hususunda kurumsal işbirliği ve koordinasyon zayıf (yetersiz), diğer sektörler ise vasat seviyededir. *Deniz ekonomisinde en çok kazanç sağlayan sektörler arasında ilk sıralarda yer alan deniz taşımacılığı, deniz turizmi ve balıkçılığın vasat seviyelerde olmasının yanı sıra Türkiye'de önemi yeni kavranmakta olan denizde doğal kaynak işletmeciliğindeki yetersiz durum göz önüne alındığında Türkiye'nin deniz ekonomisinde doğru sektörel analiz yapamadığı ve ekonomisine ciddi gelir artışı sağlayabilecek ağırlıklı denizcilik sektörlerine gereken önemi vermediği sonucuna ulaşılabilir.* Bu sonuçtan hareketle "doğru devlet ve hükümet politikalarının belirlenerek

uygulanmadığı” şeklinde bir yorum da yapılabilir. Denizcilik politikası, denizcilik eğitimi ve deniz ekonomisi birbirlerini etkileyen kavramlar olmasına rağmen özellikle içerikleri ve alt kıstasları yönünden birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Geliştirilen bu model kullanılarak denizcilikle ilgili temel kavramların birbirlerini nasıl etkilediklerini açıklayabilme olanağının yanı sıra denizciliğin her boyutunun tek şekil üzerinde incelenebilmesi ve hangi sektörlerde ne durumda bulunduğuyla kolaylıkla anlaşılabilmesi avantajlarının elde edilebileceği değerlendirilmektedir. Modelde yer alan her bir alt başlığın dünyadaki rekabet ortamı paralelinde düşünülerek söz konusu modele yansıtılması halinde daha gerçekçi değerlendirmeler yapılabilecektir.

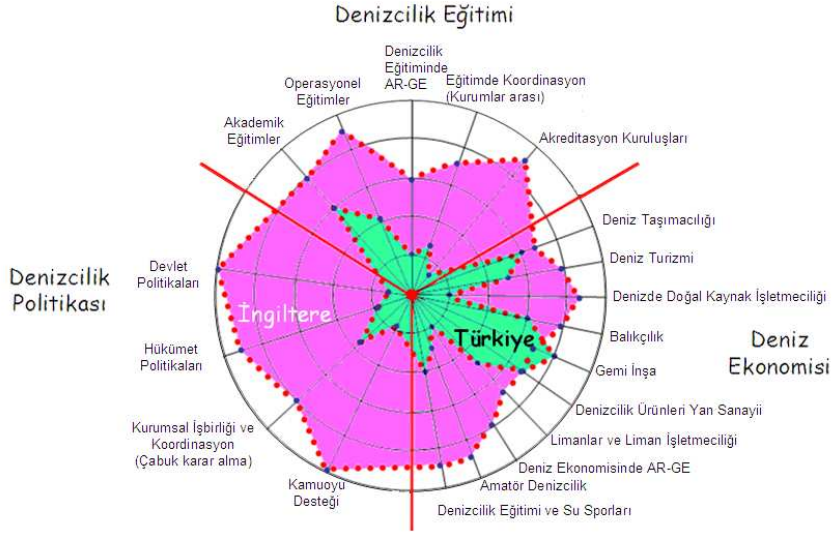
Model üzerinde Türkiye’nin deniz politikası, Türkiye’de denizcilik eğitimi ve deniz ekonomisi başlıklarının kendi sahalarında ayrı ayrı düşünülmesi ve değerlendirilmesi özellikle diğer ülkelerle kıyaslama yapılırken fayda sağlayacaktır. Bu modelde ideal olan şekil, ana sektörler olarak belirlenen “denizcilik politikası”, “denizcilik eğitimi” ve “deniz ekonomisi”nin sayısal değerleri arasında fazla bir fark olmamasının yanı sıra aynı sektör içindeki alt kıstaslar arasında da en fazla 1 birimlik bir fark olması ve tüm değerlerin “çok iyi” seviyesi olarak belirlenen 9 ve 10 daireleri arasında yer almasıdır. Şekil-4 incelendiğinde Türkiye’de denizcilik eğitimi başlığı altında yer alan akademik eğitimler, operasyonel eğitimler, denizcilikte AR-GE, eğitimde koordinasyon ve akreditasyon kuruluşları alt başlıklarının matematiksel değerlerinin model üzerindeki izdüşümünde alt ve üst değerler birleştirilerek 1 ve 6 daireleri arasında 5 birimlik bir farklılık izlenebilmektedir. Modelin bu noktada bize sağlayacağı yorum şudur: % 10 ile % 60 arasında değişen değerlere bakılarak Türkiye’de denizcilik eğitiminin vasata yakın seviyede olduğu ve kendi içindeki % 50’lik değişim dikkate alındığında yüksek sapmalar nedeniyle Türkiye’de denizcilik eğitiminde bir bütünlük olmadığı ifade edilebilir. Aynı mantıktan hareketle denizcilikte devlet politikaları, hükümet politikaları, kurumsal işbirliği ve koordinasyon ve kamuoyu desteğinin zayıf olarak kabul edilen 1 ve 3,8 birimleri arasında değişim gösterdiği, şekilde üst limitin 10 birim olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu değerlerin çok düşük olduğu ve kendi içindeki % 28’lik farkın

denizcilik eğitimi faaliyetleri çok ileri düzeydedir. İngiltere'nin diğer tüm ülkelerden farklılığı devletin köklü bir denizcilik geleneğine sahip olması ve bunu yüzyıllar boyunca kesintisiz ve kararlı bir denizcilik politikası ile yönlendirmesidir. Denizcilik politikası ve sağlam temellere oturtulmuş denizcilik eğitim sistemi sayesinde İngiltere, deniz ekonomisi alanında da dünyada söz sahibi ülkelerden birisidir. İngiltere'nin denizcilik politikası, denizcilik eğitimi ve deniz ekonomisinin model üzerindeki değerlendirmesi şekil 5'tedir. Şekilden de anlaşılacağı gibi İngiltere'nin devlet denizcilik politikaları ve hükümetlerin bu politikayı uygulamadaki başarısı çok iyi düzeydedir. Kraliçe I. Elizabeth tarafından ana stratejisi çizilen İngiliz denizcilik geleneğine kamuoyu desteği de çok yüksek seviyededir. Temel denizcilik politikası paralelinde şekillendirilen denizcilik eğitiminde 6 ve 9 daireleri arasında görülen 3 birimlik farklılık normal kabul edilebilir. Şekilde 9 birimlik değer ile gösterilen ve tüm dünyada saygın bir konuma sahip İngiliz Akreditasyon Kuruluşlarının denizcilik eğitiminin verimliliğine katkısı büyüktür. Deniz ekonomisinde 7 ile 9 daireleri arasında değişen ve çok iyi kabul edilebilecek değerler, dengeli bir dağılımın söz konusu olduğunu ve deniz ekonomisindeki alt sektörlerin tamamına yaklaşık olarak aynı önemin verildiğini göstermektedir.

Şekil 5. İngiltere'nin denizciliğinin model kullanılarak yorumlanması

Tahmini değerlere dayalı olarak hazırlanan Türkiye'nin denizcilik değerlendirme modeli ile İngiltere modelinin birleştirilerek tek model üzerinde kıyaslama yapılabilecek şekilde görülmesi mümkündür (Şekil-6) (Çetin, 2009). Şekilden de anlaşılacağı gibi sadece gemi inşa alanındaki küçük bir Türkiye üstünlüğü dışında denizcilik politikası, eğitimi ve ekonomisinin tüm sektörlerinde İngiltere'nin açık bir şekilde daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Şekilden çıkartılabilecek en çarpıcı yorum; "özellikle devletin ve hükümetlerin denizcilik politikalarının uygulanması, kurumsal işbirliği ve koordinasyon ve kamuoyu desteği" konularında *İngiliz denizciliğinin Türk denizciliğine bariz bir üstünlüğünün olduğudur*. Temel denizcilik politikasının ülkedeki denizcilik eğitimi de yönlendireceği göz önünde bulundurularak, model denizcilik eğitimi açısından incelendiğinde; sayısal veriler açısından tüm alt kıstaslarda daha yüksek değerlere sahip olan İngiliz eğitim sisteminin Türk denizcilik eğitim sisteminden daha iyi konumda olduğu görülmektedir. Ayrıca, İngiliz denizcilik eğitim sistemine katkısının üst düzeyde olduğu bilinen bağımsız akreditasyon kuruluşlarının Türkiye'de olmamasının denizcilik eğitiminde İngiltere lehine belirgin bir fark yarattığı da açık bir gerçektir. *Buradan çıkartılacak sonuçlardan biri de Türkiye'nin uluslararası alanda kabul gören, saygın, bağımsız akreditasyon kuruluşlarına sahip olması gerektiğidir*. Deniz ekonomisinde katma değeri en yüksek sektörler arasında yer alan deniz turizminde, Türkiye'de önemi son zamanlarda kavranmaya başlanmış olan denizde doğal kaynak işletmeciliğinde ve balıkçılıkta İngiltere'nin belirgin bir şekilde daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Şekil 6. Ülkelerin denizcilik sektörlerinin mukayeseli model kullanılarak kıyaslanması

Bu model sayesinde özellikle gelişmekte olan ülkeler denizcilik sektöründeki durumlarını denizcilikte ileri düzeydeki ülkeleri kendilerine referans almak suretiyle tek veri üzerinden takip edebilme şansına sahip olabileceklerdir. Denizcilik sektörünü bir bütün halinde tek şekil üzerinde açıklayabilme ve değerlendirme yapabilmeye olanağı sağlayan modelin getireceği en önemli avantajlardan biri de denizciliğin aslında asla birbirinden ayrılmaması gereken üçayaklı bir tabure gibi düşünülerek başta denizcilik politikası olmak üzere deniz ekonomisi ve denizcilik eğitime özel önem verilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymasındır.

Sonuçlar

Denizler doğru politikalar uygulandığında kendisinden yararlanan ülkelere geniş ufuklar açar ve büyük bir potansiyel sunar. Tarihsel süreç incelendiğinde denizlerden en fazla faydayı İngiltere'nin sağladığı söylenebilir. Denizlere güvenlik boyutundan bakıldığında; Britanya İmparatorluğunu ayakta tutan ve savunmasını sağlayan etkenin deniz kuvvetleri olduğu, güçlü İngiliz Donanması sayesinde ticaret gemilerinin korunmasının sağlanabildiği ve sömürgelerin elden çıkmasının önlenildiği görülmektedir. Ticaret gemilerinin çokluğu ve

güçlü donanması ile kıtlık dönemlerinde ithal yiyeceklerle İngiliz halkının hayatı idame edilmiş, bu donanma sayesinde küçük bir ada devleti olan İngiltere, Avrupa'nın güçlü orduları karşısında ülkesini korumayı başarabilmiştir. Denizcilikte sürekliliği sağlayan İngiltere, asırlar boyunca büyük deniz gücü sayesinde bir süper güç olmuş ve güçler dengesinde her zaman üst basamaklarda yer almış, kendisi için hayati önemi haiz denizcilik sektörünü her zaman güçlü tutmayı başarmıştır. Sektörün İngiltere için önemi günümüzde de büyüktür ve denizcilik sektörü İngiliz ekonomisine büyük bir kaynak sağlamaktadır.

Günümüzde deniz taşımacılığı ve gemi inşa alanları dışında ülkelerin denizcilik potansiyellerini ve birbirleri ile mukayese edilmelerini sağlayan, bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir durum belirleme ve/veya kıyaslama modeli henüz mevcut değildir. Denizciliği bir bütün olarak ele alan bir model de henüz geliştirilmediğinden bu ihtiyacın karşılanması gerektiği değerlendirilerek denizcilik politikası, denizcilik eğitimi ve deniz ekonomisi ana unsurları işlenerek bir bilimsel model hazırlanmıştır. *Modelin, karar verici konumunda olan, ancak, denizcilik sektörü hakkında fazla bilgisi bulunmayan politikacılara denizciliğin potansiyelini daha kısa sürede ve kolay anlaşılabilir şekilde açıklayabilme olanağını sunabileceği ve böylece Türkiye'nin güvenlik ve ekonomi stratejilerinin yönlendirilmesine ve daha sağlıklı kararlar alınabilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.* Bu düşünceden hareketle hazırlanan ve önerilen bu bilimsel modelin; doğru istatistikî ve matematiksel verilerle desteklenmesi halinde, denizci bir ulus olabilme hedefine ulaşma yolunda önemli bir kaynak olabileceği değerlendirilmektedir.

Summary

During the colonization period beginning with the overseas discoveries in the fifteenth century, regions colonized by seafaring states are exploited to a great extent. In addition, low labor and raw material are brought to the homelands of these states and hence the economies of the colonial states of Europe developed in a way that cannot be compared with those of the other states across the world. Western European states which have been dominant in the seafaring since the colonization period, have maintained their developments in parallel with their great maritime interests over the centuries and have kept their

level of welfare until now in compliance with their accurate maritime policies.

It is not the right approach to consider that only the island states like Japan and United Kingdom (UK) give importance to the maritime interests. It is true that seas are a matter of interest for all nations across the world, whether or not they are riparian states. In this context, it is of great importance to have some knowledge about the industries within maritime sector.

Today, there are rankings and graphics in terms of maritime transportation and ship building, reflecting the status of the world nations. However, there is not a commonly used assessment and comparison model which encompasses all maritime industries and enables states to evaluate the seamanship levels of countries while comparing them with each other. It is assessed that there is a special need for a model that considers all maritime interests in one scheme. By means of such a model, which is based on major elements like maritime policy, maritime training and maritime economy, it will be easier to follow and determine the contributions of the seamanship to the economy of a country. Estimated values are used as the quantitative data in the model which is prepared for the aforementioned purpose and an assessment is made based on experience and expertise. It will be an appropriate method to take all the quantitative data used in this model from official sources and/or reports prepared by internationally reputable research foundations. Aforesaid data, if published, will be gathered from related institutions and will be able to be used in the model. With this model, it will be possible to make a more understandable and reliable comparison among the maritime potentials of the countries.

In this context, Turkey and the UK, which are known as a states of seamanship and leading states in seas, are compared. The difference of the UK from the other states is that it has deeply-rooted maritime traditions and it has led its public in accordance with an incessant and decisive maritime policy for centuries. In the model prepared, based on the estimated values, and as a result of the assessment of both countries on a single base, except for a small superiority of Turkey in shipbuilding, it can be seen that the UK is far superior than Turkey in all

sectors related to the maritime policy, training and economy. The most striking comment which can be inferred from the figure is that the UK is more superior to Turkey in implementing the maritime policy of the governments and, especially, the states, in institutional cooperation, coordination and public support. Besides, both the independent accreditation institutions contribute to the UK Maritime Training System at a high level and the lack of such an institution in Turkey weighs heavily on UK's behalf. Hence, another result that can be inferred from the context is that Turkey should have an internationally accepted, respected and independent accreditation institution.

To be able to assess all major and sub sectors of maritime industries and to be able to explain relevant consequences of this model is of great importance. In this way, administrators and government officials occupying the decision making posts will be able to be debriefed easily about the maritime position of any given country and be able to act more cautiously and in a correct manner without much delay. Finally, it will be possible to contribute to both defining the strategy of the security and economy of Turkey and to taking more robust decisions.

The aim of this study described in this text is to come up with a model based on expert views, with the hope that it would be a good reference.

Kaynakça

ÇETİN, O., Dr. (2009): "Denizci bir ulus olabilme hedefine yönelik olarak Türkiye'nin uygulaması gereken denizcilik stratejileri", İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul.

DEMİREL, E (2008): "Dünyada ve Türkiye'de Gemi Adamı İstihdamı Işığında Türkiye'de Denizcilik Eğitimi Konusunda Yapılması Gerekenler", İstanbul Üniversitesi Doktora Tez Çalışması, İstanbul.

ÖZDEMİR, H. (2008): Harp Akademileri K.lığı 2008-2009 Eğitim ve Öğretim yılı ilk ders metni, HAK Basımevi, İstanbul.

ROY, B. (1996) Multicriteria Methodology for Decision Aiding, Kluwer, Netherlands.

SAATY T. (1996): Multicriteria Decision Making: The Analytic Hierarchy Process, RWS Publications, USA.

TARAKÇI, N., Dr. (2005): "Sömürgecilikten 21'inci Yüzyıla Deniz Gücü Mücadelesi", Deniz Basımevi, İstanbul.

RUSYA, AB, ABD İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ENERJİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE KÜRESELLEŞMENİN JEOPOLİTİĞİ

Yazar : Emre BAYSOY*

Öz

Küreselleşme olgusu ile birlikte, jeopolitiğin ve çatışmacı güç politikalarının önemini kaybettiği, bunun yerine ekonomik ilişkilerin ön plana çıkarak tüm tarafların yarar sağladığı bir dünyanın oluştuğu, neo-liberal düşünürler tarafından ileri sürülmeye başlanmıştır. Ancak, enerji alanındaki gelişmelere bakıldığında, bu savın geçerliliği azalmaktadır. Dahası, savunulan neo-liberal tezlerin belli çıkarlar doğrultusunda işlev gören jeopolitik bir projeye hizmet ettiği de söylenebilir. Özellikle enerji alanında yaşanan jeopolitik mücadeleler, bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda, çalışmada ilk olarak, Rusya enerji sektöründeki gelişmeler ekonomi politik bağlamında incelenmiştir. İkinci olarak, enerji konusunun Rusya dış politikasına olan etkisi ve Rusya'nın BDT, OPEC, Türkiye, AB ve ABD ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Sonuç olarak, güç politikalarının geçerliliğini yitirmediği; tam tersine yeni ekonomi-politik araçlar ile sürdürüldüğü tartışması yapılarak, küreselleşmenin jeopolitiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Jeopolitik, Neo-Liberalizm, Rusya, ABD

Political Economy of Energy within the Framework of Russia, EU, and USA Relations and Geopolitics of Globalization

Abstract

After the end of the Cold War, it has been argued that, the issue of geopolitics has lost its importance vis-à-vis the phenomenon of globalization. However, it can be seen that the validity of this postulation is decreasing, when one looks at the developments within the energy sector. Moreover, it can be said that neo-liberal arguments are a functional part of a particular geopolitical project. Especially, developments in the energy sector can be seen as evidence for this situation. Thus, in this paper, the political economy of Russian oil after the collapse of the Soviet Union is examined with special reference to international political economy. Firstly, a general issue of domestic oil sector of Russia is pointed out in the context of political economy. Secondly, the role of the energy sector in Russian foreign policy and relations between Russia, CIS, OPEC, Turkey, EU and USA are examined. Finally, the issue of whether one can talk about "geopolitics" in the era of globalization is discussed.

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktora Öğrencisi E-posta: ebaysoy@yahoo.com

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra siyasi, askeri ve ekonomik paradigmlar sorgulanmaya başlanmış ve küreselleşme olgusuyla birlikte, herkesin karşılıklı olarak yarar sağladığı (kazan-kazan anlayışı) bir dünyanın oluştuğu ileri sürülmüştür. Özellikle neo-liberal düşünürler tarafından, küreselleşme sürecinde ekonomik ilişkilerin ön plana çıktığı ve güç politikası, jeopolitik gibi kavramların artık geçerliliklerini yitirdikleri savunulmuştur. Neo-liberal görüş, devletlerin kısa dönemli çıkarlar doğrultusunda çatışmak yerine, işbirliğine yönelerek uzun dönemli çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışacaklarını veya "çalışmaları gerektiği" tezini savunmaktadır.

Neo-liberalizm'e göre, Soğuk Savaş sonrasında ideolojik kutuplaşmaların da ortadan kalkmasıyla, tüm taraflar arasında işbirliğinin önünde hiçbir engel kalmamıştır (Goldstein, 1999, s. 104-105). Yapılması gereken işbirliğini geliştirmek ve kurumsal olarak kalıcılaştırmaktır. Bu açıdan, tarihin sonuna gelindiği bile iddia edilmiştir (Fukuyama, 1992). Ancak, Soğuk Savaş dünyasının jeopolitik yapısının ortadan kalkmış olmasının, jeopolitiğin politik olguları açıklamakta kullanılabilen bir analiz biçimi olarak geçerliliğini kaybettiği anlamına gelmediği söylenebilir. Küreselleşmenin, jeopolitik ve "güç" gibi kavramları geçersiz kıldığını savunan Giddens (1999) ve Friedman (2000) gibi neo-liberal düşünürlerin iddialarının aksine, jeopolitik günümüzde de çok kritik bir konu olma özelliğini sürdürmektedir. Dahası, soğuk savaş sonrasında görülen belirsizliğin baskın olduğu uluslararası yapı, yeni ortama uygun ve bu yeni ortamı şekillendirmeye çalışan jeopolitik yaklaşımların ortaya çıkmasını destekler niteliktedir (Tezkan & Taşar, 2002). Kaldı ki, devlet mücadelelerinin ve dolaylı olarak da jeopolitiğin önemini kaybettiği görüşü ekseninde, her ne kadar neo-liberal küreselleşme söyleminde jeopolitik bir kavram olarak reddedilse de, küreselleşmenin yine belli amaçlara ve çıkarlara dönük jeopolitik bir proje olduğundan bahsedilebilir. Bu noktada neo-liberalizmin savunduğu karşılıklı çıkar

ve evrensel işbirliği gibi kavramların, güç sağlamaya yönelik olarak kullanıldığı düşünülebilir (Carr, 1964. akt. Dedeoğlu, 2003, s. 38). Diğer bir deyişle, neo-liberal savların, 'mutlak' birer gerçek olmak yerine, küreselleşme süreci içerisinde yaşanan jeopolitik mücadelenin birer aracı oldukları ileri sürülebilir. Bu noktada Friedrich Hegel'in, ideallerin (neo-liberal küreselleşme gibi) çatışmayı olanaklı kılacak koşulları hazırlamakta ve ekonomik kazanımları sağlamakta bir araç olduğu görüşü anlamlı olmaktadır (Dedeoğlu, 2003). Böyle bir ortamda, sözü edilen işbirliğinin ise evrensel barışa ulaşmak için değil, yeni paylaşımları sağlamak için yapıldığı iddia edilebilir (s. 93).

Belirtildiği üzere, Soğuk Savaş sonrasında devletler arasındaki çatışmaların bittiğinin düşünüldüğü abartılı bir güven ortamına girilmiştir. Bu durum enerji, enerji güvenliği ve enerjinin jeopolitiği gibi konularda da görülmektedir (Yergin, 2003). Fakat enerji konusu ulusal, bölgesel ve küresel ilişkileri etkileyen önemli dinamiklerden biri olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda ve özellikle Rusya'nın önemli derecede gaz ve petrol rezervlerine sahip olduğu göz önüne alındığında, enerji konusu daha da hassas bir niteliğe kavuşmaktadır. Büyük enerji potansiyeli, Rusya'yı marjinal değil, bölgesel ve küresel bir aktör haline getirmektedir. Dolayısıyla, Rusya'nın enerji kaynaklarını nasıl ve ne amaç uğruna kullanacağını, Soğuk Savaş sonrası dünyanın siyasi ve ekonomik yapısında belirleyici olacağı ileri sürülebilir.

Tüm bu noktalardan hareketle, bu çalışmada, günümüz jeopolitik mücadelesine bir örnek oluşturması nedeniyle, enerjinin jeopolitiği konusu, Rusya'nın Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) özelinde incelenmiştir. Çalışmanın temel argümanı, jeopolitiğin neo-liberal küreselleşme ekseninde geliştirilen argümanlara zıt bir olgu olmadığı, tersine neo-liberal küreselleşme söylemine içkin bir olgu olduğudur. Bu makalede, ilk olarak, Sovyetler Birliği sonrasında Rus enerji sektöründeki gelişmelere değinilmiştir. İkinci olarak, Rusya'nın Kafkaslar, Türkiye, OPEC, AB ve ABD ile olan ilişkileri, enerji konusu bağlamında değerlendirilmiştir. Son olarak, Rusya-ABD ilişkileri, küreselleşme sürecinde enerjinin jeopolitiği ekseninde irdelenerek, güç mücadelelerinin ve politikalarının

geçerliliklerini yitirmediği, yeni araçlar ile sürdürdükleri sonucuna varılmıştır.

Sovyetler Birliği Sonrası Rus Enerji Sektöründeki Gelişmeler

Rusya'daki bilinen petrol rezervi yaklaşık olarak 50 milyar varil ve bilinen doğal gaz rezervi 1700 trilyon kübik fittir; diğer bir ifadeyle, dünya rezervlerinin %40'ını oluşturmaktadır (Fact Sheet: Russian Oil and Gas Sectors). Rusya'nın hidrokarbon rezervleri dünyanın bilinen rezervlerinin %10'unu oluşturmaktadır. Ülkenin bilinen toplam enerji rezervi 90 milyar varil petrole eşdeğer durumdadır (Overview of the Russian Oil and Gas).

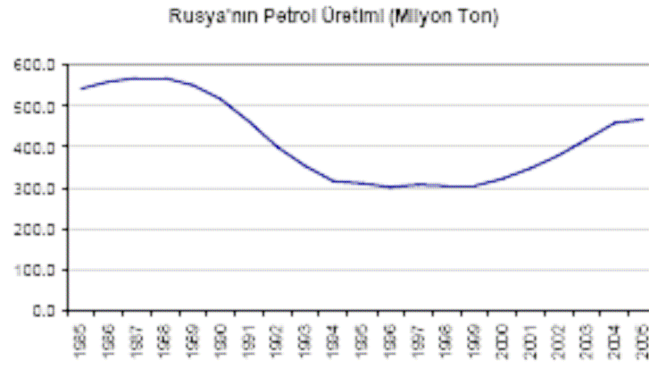
Rusya Federasyonu'nda enerji sektörü Rus ekonomisi içinde anahtar bir konumdadır. Sınâî verimin %25'i, bütçe gelirlerinin %38'i ve ihracat gelirlerinin %50'si enerji endüstrisinden sağlanmaktadır. Ülke içi yatırımların %20'si de enerji sektörüne yapılmaktadır (Lane, 1999, s. 2). Rus ekonomisinin diğer tüm sektörleri, enerji sektörüne bağımlıdır. Önemli Rus enerji şirketleri ise Lukoil, Surgutneftegaz, Slavneft, Onako, Taftneft, Rosneft, Transneft ve Gazprom'dur.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya ekonomisindeki liberalleşme politikalarıyla paralel olarak, 1993 yılında enerji sektöründe de özelleştirmeler başlamıştır. Özelleştirme politikalarıyla devlet kontrolünün önemli ölçüde korunarak, serbest piyasa içerisinde rekabet edebilen şirketler oluşturma amacının güdüldüğü görülmektedir. Sonuçta, dikey bütünleşme içinde birçok petrol şirketi oluşmuştur. Ancak, devlet bu şirketlerin sermaye hisselerine de sahip olmuş ve devlet temsilcileri bu yeni petrol şirketlerinin yöneticileri durumuna getirilmişlerdir (Lane, 1999, s. 23). Dolayısıyla denebilir ki, Rusya'da merkezi ekonomi, devletin dolaylı olarak kontrol ettiği oligarşiler yoluyla işlemektedir. Merkezi hükümet oligarşileri ve oligarşiler de hükümeti desteklemektedir. Bu oligarşik yapılanma içinde şirketler birbirleri ile rekabet ederek, liberal bir ekonomi görüntüsü vermektedir. Aynı zamanda bu yapılanma, yabancı şirketler ile de rekabeti sağlayarak, ulusal ekonomiyi yabancıların etkisinden korumaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'da piyasa ekonomisi içinde işleyen bir devlet kapitalizmi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu

anlamda, enerji şirketlerinin görünüşte özel sektöre ait olması, liberalleşme için yeterli olmamaktadır. Ekonominin yapısını değiştirmeden yapılan özelleştirme, kişisel ilişkiler ağını ön plana çıkarmakta ve ekonomik verimliliği düşürmektedir (Crawford, 1995). Bu durum özellikle 1997 yılında yaşanan bütçe açığında kendini göstermiştir. Bu tarihten sonra ise Rus enerji sektörü ileride bahsedilecek olan yeni bir döneme girmiştir.

Grafik 1
Rus Petrol Üretimi

Kaynak: Enerji Senaryoları, Dünya Enerji Konseyi Gençlik Çalıştayı, 19 Mayıs 2007.

Hükümetin özelleştirme politikalarına rağmen enerji sektöründeki kontrolünü korumasının, birkaç asli nedeni vardır: İlk olarak, enerji şirketlerinin yeni yöneticileri, hükümet ile kişisel ve ideolojik bağlantı içindedirler. İkincisi ve belki daha önemlisi, petrol ve petrol ürünlerinin ulaştırmasında hükümet tekeli bulunmaktadır (Crawford, 1995, s. 26). Ulaştırma alanındaki hükümet tekeli, enerji şirketlerinin özelleştirilmelerine rağmen, hükümetin kontrolünden kurtulamadıklarını açıkça göstermektedir. Ayrıca, karar alma süreçleri şeffaf olmadığı için, Rus şirketlerini gerçekte kimin kontrol ettiği belli olmamaktadır. Bu durum, şirketlere sahip olmanın, şirketleri kontrol etmek anlamına gelmediğini açıkça göstermektedir.

Üçüncü olarak, Rusya'da enerji sektörü, vergi gelirlerini, ekonomiyi ve yaşam standardını belirleyen en önemli etken olduğu için sosyal refah ile yakından ilgilenen hükümet, enerji sektörüyle de yakından ilgilidir. Enerji kaynaklarının diğer devletlerin eline geçmesi sonucunda oluşacak finansal bağımlılığın, ulusal ekonomiye ve güvenliğe zarar verecek olması, hükümetin daha korumacı politikalar uygulaması sonucunu doğurmuştur (Crawford, 1995, s. 7). Öte yandan, Rus enerji sektörü gelişebilmek için yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Rusya'nın, bir yandan enerji üretme potansiyelini yükseltebilmek için yabancı yatırıma ve yabancı yatırımı çekmek için de liberalleşmeye gereksinimi vardır. Yine, yabancı sermayeye karşı duyulan şüphe nedeniyle milliyetçi politikalar uygulanmaya devam edilmektedir. Rusya bu durumu karma politikalar yoluyla aşmaya çalışmaktadır.

1993'te başlayan özelleştirmelerden sonra, petrol üretimi ciddi oranda düşmeye başlamıştır. Ham petrol üretiminin 1988'de günlük 11,4 milyon varilden, 1993'de 7 milyon varile düştüğü görülmektedir. Bu üretim düşmesinin nedeni olarak Rus enerji sektöründeki kurumsal karışıklık gösterilebilir (Stinemetz, 2003). 1992'den 1998'e kadar şirketler kısa dönemli kâr peşinde koşarak, Rus enerji sektöründe bir belirsizlik ortamı yaratmışlardır. Ancak, 1998'de Rus petrol üretimi artmaya başlamıştır. Bu durumun öncelikli nedeni, 1998 yılının uluslararası finans krizinin, Rus petrol endüstrisinde kronikleşen finans sorununu olumlu etkilemesidir. Petrol, dolarla fiyatlanan bir ithalat ürünü olduğu için, Rus petrolünün rekabet edebilirliği artmış ve bir varil petrol üretiminin maliyeti 9.50 dolardan 5.50 dolara inmiştir (Lane, 1995, s. 19).

Rusya uyguladığı bazı stratejiler sayesinde petrol üretimini arttırmayı başarmıştır. Rusya, finansal zorluklarını ortak girişimler, üretim paylaşım anlaşmaları ve yabancı öz sermaye yatırımları yoluyla aşmaya çalışmıştır. Yabancı sermaye ile yapılan bu anlaşmalar kısa dönemli oldukları için, Rusya kendi kaynakları üzerindeki kontrolü kaybetmeden yabancı sermayeden ve teknolojiden yararlanabilmiştir. Böylece, uzun dönemde Rus petrol endüstrisi, finansal durumunu düzeltilmiş ve yabancı yatırıma muhtaç olmaktan önemli ölçüde kurtulmuştur (Hill, 2002). 2000'li yıllarla birlikte Rus petrol üretimi,

1990'ların ortalarındaki günlük 6 milyon varillik üretimden, 8-9 milyon varile çıkmıştır. Bu yüksek orandaki artış, Rusya'yı OPEC dışındaki en büyük petrol üreticisi ve dünyada Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük ihracatçı durumuna getirmiştir. Özetle, Rus petrol üretiminin artışı, siyasi istikrarın sağlanması, ekonomideki yapısal sorunların giderilmesi, 1998'deki devalüasyondan kaynaklanan üretim maliyetlerinin düşmesi ve dünyada petrol fiyatlarının yükselmeye başlamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca, LUKoil, YUKOS, Sibneft ve TNK gibi özel Rus enerji şirketlerinin güçlenmeleri de, Rus petrol sektörünü dinamikleştirmiştir (Barnes & Morse, 2004).

Enerji Politikaları ve Uluslararası Boyut

Enerji, dünya siyasetinde stratejik bir unsurdur ve ulusal güç için ana etken durumundadır. Özellikle günümüzde enerji refahının, sanayileşme seviyesinin yerini alarak, bir ülkenin dünya ekonomi-politik sistemindeki yerini belirleyen ana unsur haline geldiği söylenebilir (Econoides & Oligney, 2000). Bu nedenle, bir ülkenin "yerel" enerji politikası, o ülkenin dış politikasından bağımsız düşünülememektedir. Diğer bir deyişle, ülkelerin enerji politikaları, dış politikalarını da belirlemektedir. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarının başlıca uluslararası aktörler ile olan ilişkilerinin enerji temelinde incelenmesi, ulusal ve uluslararası politikalar arasındaki ilişkiye örnek olarak gösterilebilir.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rus dış politikası bir kaç evreden geçmiştir (Barlyski, 1995). İlk evrede, Boris Yeltsin hükümeti, Kafkaslar ve Orta Asya'da, tüm Sovyet politikalarını reddederek, bu bölgelerdeki gelişmelere kayıtsız kalmıştır. Ancak, çok geçmeden pasif politikaların Rus çıkarlarına zarar verdiği düşünülerek, Rusya SSCB dönemiyle benzer politikalar izlemeye ve Rusya'nın güney sınırlarını Karadeniz'den Çin'e kadar kontrol altında tutmaya yönelmiştir. "Yakın çevre" politikası adı altında, Rusya, BDT aracılığıyla Kafkaslar'da ve Orta Asya'da kontrolü ele almaya çalışmıştır. Fakat iki büyük Kafkasya devleti, Gürcistan ve Azerbaycan, Rusya'nın yakın çevre politikasına direnerek, Rusya'nın çevre devletleri olmaya karşı çıkmışlardır. Bu durum Kafkaslar'da iki grup devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gürcistan ve Azerbaycan, Rusya'ya karşı bir tavır alırken, Ermenistan,

Kazakistan ve Türkmenistan, SSCB dönemindeki ekonomik yapılanmanın da etkisiyle, Rusya'ya karşı olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Rusya, BDT ile bir askeri ittifak sistemi kurmak istemiş, ancak, Azerbaycan ve Gürcistan'ın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu askeri ittifakın, Türkiye ve İran gibi diğer bölge devletlerinin ve ABD gibi bir küresel gücün, Kafkas petrolüne yönelmesine karşı planlandığı düşünülebilir.

1990'ların ortalarından itibaren, Kafkasya petrol ve gaz rezervleriyle ilgili bilinenler değişmiştir. 1990'lı yıllarda Kafkasya'nın hidrokarbon rezervlerinin petrol ağırlıklı olduğu ve bölgenin güneyinde bulunduğu düşünülürken, bugün araştırmalar sonucunda petrolün bölgenin kuzeyinde olduğu ve güneyde doğal gaz rezervlerinin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu yeni jeolojik durum, Kafkasya'nın jeopolitik durumunu da değiştirmiştir. Petrolün Kafkasya'nın kuzeyinde ve Rus transport sistemine yakın olması Rusya'yı Kafkas petrol ve gazının ithalatında ana rota olarak öne çıkarmıştır (Yergin, 2003). Ancak, Rusya Kafkasya'da yalnız değildir. Kafkasya'nın, önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması, bölgenin, küresel politikaları da etkileme potansiyeline sahip olması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle bölgesel ve küresel aktörler bölgeyle yakından ilgilenmektedirler. Bu noktaya son bölümde tekrar değinilecektir.

Rusya ve Türkiye

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ve Türkiye arasındaki ideolojik kutuplaşmanın ve farklı kamplarda olmanın getirdiği gerginlik sona ermiş, ikili ilişkileri geliştirme fırsatı doğmuştur. Ancak, bir yandan, ekonomi, ticaret ve turizm alanında işbirliği ve yakınlaşma artarken, siyasi alanda gerginlikler, önceki dönemdeki mutlak düşman anlayışından farklı bir şekilde de olsa, sürmektedir. Türkiye'nin Orta Asya devletleri ile ilişkileri geliştirmek istemesi, iki devletin bölgede birbirine rakip olmaları sonucunu doğurmuştur (Yinanç & Taşdemir, 2002, s. 197). Özellikle Avrasya enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadele Rusya ve Türkiye arasındaki önemli bir gerilim hattıdır. Bölgedeki doğal gaz ve petrolün hangi güzergâh üzerinden taşınacağı, sadece ekonomik açıdan değil, siyasi ve askeri açıdan da etkisini göstermektedir. Bu bağlamda, olası boru hatları üzerindeki etnik

çatışmalar ve Dağlık Karabağ gibi sorunlar enerji konusundan bağımsız düşünülemez; bu gibi sorunlar enerji politikalarının bir parçası olmaktadır (s. 201).

Öte yandan, iki ülke arasındaki rekabete rağmen, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasında doğal gaz kullanımına yönelmesi, işbirliğini de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz alımı, 1984 yılında imzalanan doğal gaz anlaşmasıyla, başlangıçtaki yılda 6 milyar metreküpten, 2000 yılında 14 milyar metreküpe ulaşmıştır (Yinanç & Taşdemir, 2002, s. 202). Böylece Türkiye, dışarıdan aldığı doğalgazın yaklaşık % 65'ini Rusya'dan sağlar durumuna gelmiştir.

Belirtildiği gibi, Rusya ve Türkiye, Kafkasya petrol ve doğal gazının taşınma hattı konusunda birbirlerine rakiptirler. Bu anlamda, Rusya ve Türkiye, bir çeşit boru hattı mücadelesi sürdürmektedirler. Rusya, Almanya'yı Baltık Denizi'nin altından bağlayacak Kuzey Boru Hattı, Bulgaristan ve Yunanistan'dan geçecek Güney Akım ve Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı gibi projeler geliştirirken; Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceylan (BTC), Nabucco ve Türkiye-Yunanistan boru hattını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak, boru hatlarının yapılması, enerji akımını garanti etmemektedir. Hangi boru hattından ne kadar enerji akacağı konusu, önümüzdeki yılların konjonktürüne bağlıdır.

Grafik 2
Türkiye'nin Çevresini Dolaşan Boru Hatları

Kaynak: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Turkey/images/bosporus%20bypass%20map.pdf>, Erişim Tarihi 17.11.09

Türkiye ve Rusya arasındaki diğer bir mücadele konusu da Irak petrolü olmaktadır. Moskova, Irak'taki petrol kuyularının işletilmesinde Lukoil, Rosneft, Zarubejneft ve Neftgazeksport gibi Rus şirketlerinin yer almasını talep etmekte, bunun karşılığında da, Irak'ın Rusya'ya olan 10 milyar dolarlık borcunun tamamen veya kısmen silinmesini önermektedir (Kamalov, 2007). Öte yandan, Türkiye, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının tam kapasiteli çalışması ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) Irak'taki enerji ihalelerine davet edilerek, Irak petrol ve doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılması yönünde çalışmalar yürütmektedir (Kamalov, 2007). Ancak, Türkiye'nin enerji alanında Rusya'ya karşı koyabilmesi veya ciddi bir rakip olabilmesi, bugünkü konjonktür ve politikalar ışığında gerçekçi görünmemektedir. Diğer bölgelerin terör ve iç karışıklık gibi nedenlerle oluşan istikrarsızlığı Rusya'ya avantaj sağlamaktadır.

Türk-Rus ilişkileri, özelde ABD ve AB'den, genelde ise uluslararası ortamdan ve küresel politikalardan bağımsız düşünülememektedir. Soğuk Savaş sonrasındaki siyasi, ekonomik ve jeopolitik mücadelenin nasıl olacağına, Türk-Rus ilişkilerini belirleyen önemli bir unsur olacağı ileri sürülebilir.

Rus Petrolü ve OPEC

1990'ların ikinci yarısında ve özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından oluşan durumun, OPEC ve Suudi Arabistan için pek avantajlı olmadığı söylenebilir. 1997'deki Asya ülkelerindeki kriz, petrol talebini düşürmüş ve daha önemlisi, ABD yönetimi, 2000 yılında, Amerikan ekonomisindeki büyümenin sürmesi için petrol fiyatlarının düşürülmesini önermiştir. Suudi Arabistan yönetimi Bush yönetiminin iktidara gelmesiyle işlerin değişeceğini umdularsa da, 11 Eylül durumu Suudi Arabistan açısından daha da olumsuz bir durum oluşmuştur. 11 Eylül saldırıları Suudi Arabistan petrolüne olan güveni zayıflatmış ve Rusya'nın OPEC'e alternatif olma konusunda konumunu güçlendirmiştir.

Ancak, Rusya'nın OPEC'in yerini alması gerçekçi değildir. Rusya, OPEC karşısında üç çok önemli dezavantaja sahip bulunmaktadır. Birincisi ve en önemlisi, OPEC'in ve Suudi Arabistan'ın atıl kapasitesidir. Suudi Arabistan'ın atıl kapasitesi, günlük 1,4-1,9 milyon varildir. Bu durum dünya petrol arzındaki istikrarsızlıklara karşı Suudi petrolünü önemli kılmaktadır. Örneğin, Irak Savaşı'nda Suudi Arabistan günlük üretimi 1 milyon varilin üzerine çıkararak, petrol fiyatının 2003'te 40 doların üzerine çıkmasını engellemiştir (Barnes, Jaffe & Morse, 2003). İkinci olarak, Rus petrolü OPEC petrolüne oranla jeolojik nedenlerden dolayı daha maliyetli ve hâlâ daha pahalıdır. Bu yüzden Rusya, petrol fiyatlarındaki düşümlere karşı daha hassastır. Suudi Arabistan petrolü ise, ucuza üretildiği için fiyat düşüşlerine karşı daha az duyarlıdır (Barnes, Jaffe & Morse, 2003). Üçüncüsü, Rusya hâlâ küresel bir tedarikçi durumunda değildir. Suudi Arabistan, Batı yarım kürenin, Doğu Asya'nın ve Avrupa'nın ana tedarikçisi durumundadır. Öte yandan Rusya, asıl olarak bir Avrupa tedarikçisi durumundadır ve Doğu Asya ve Kuzey Amerika petrol ticaret ağıyla bir bağı bulunmamaktadır (Barnes, Jaffe & Morse, 2003).

Rusya ve Avrupa Birliği

Petrol ve doğalgaza büyük oranda bağımlı olan AB sürekli olarak olası krizlere karşı güvenlik arayışı içerisinde. Körfez Savaşları ve olası bir İran krizi, Orta Doğu kaynaklarına güveni azaltmış ve AB, alternatif kaynaklara yönelme ihtiyacı hissetmiştir. Bu noktada, Orta Doğu'ya karşılık Rusya, bir alternatif olarak öne çıkmaya başlamış ve AB diplomasi, yardım programları gibi yollarla, enerji güvenliğini Rusya ile sağlamaya yönelmiştir. Kısaca denebilir ki, Orta Doğu'nun siyasi açıdan istikrarsız yapısı, enerjinin stratejik bir meta olduğunu AB'ye hatırlatmış ve alternatif aramaya yöneltmiştir (EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority Working Papers).

2001 yılında yayınlanan Yeşil Kitap, AB'nin yükselen enerji bağımlılığını açıkça vurgulamaktadır. Yeşil Kitap, 2030'da %70 oranında dışa bağımlılık öngörmekte; petrol fiyatlarındaki artışa ve iklim değişikliği gibi sorunlara değinerek, AB'nin yeni bir enerji politikasına ihtiyacı olduğunu belirtmektedir (AB, 2001). Yeşil Kitap, önceliği enerji bağımlılığının yönetilmesine vererek, çevreyi daha az kirleten enerji kaynaklarına yönelinmesini önermektedir. Ayrıca, Yeşil Kitap AB'nin üretici ülkeler ile diyalog sürecinin korumasını ve stratejik ortaklıklar geliştirerek enerji güvenliğindeki risklerin azaltılmasını da önermektedir. Ancak, bu politikaların hayata geçmesinin birtakım koşullara ve AB ile Rusya arasındaki bazı gerginlik noktalarının aşılmasına dayandığı söylenebilir.

AB ile Rusya arasındaki enerji bağıntısı, "ulusal" ve "uluslararası" politikalar arasındaki ilişkiye net bir örnek oluşturmaktadır. Rusya nüfusunun dörtte biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu nedenle, Rusya, ısınma ve elektrik fiyatlarını düşük tutarak toplumu sübvansede etmektedir. Nitekim Rusya'da, özellikle doğal gaz fiyatları Avrupa'ya oranla, 4 kat daha ucuzdur. AB ise, bu tür politikaların uluslararası enerji fiyatlarını arttırdığını öne sürerek, Rusya'nın destek politikalarını sona erdirmesini talep etmektedir. Dahası, bu talebini Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği için ön şart olarak öne sürmektedir. Ancak, Rusya Federasyonu'nun önceki başkanı Vladimir Putin, düşük enerji fiyatlarının Rusya'nın rekabet üstünlüğünden kaynaklandığını ve bu

üstünlükten vazgeçmeye Rusya'nın niyeti olmadığını belirtmiştir. Putin, Rusya ile AB ülkelerindeki gelişmiş tarım ve iklim koşullarını karşılaştırarak, bu durumun Rusya'nın doğal üstünlüğü olduğunu belirtmiştir. Bu şartlar altında Rusya'nın DTÖ üyeliği engellense ve AB ile ilişkiler bu nedenle gerilse de, Rusya'da enerji fiyatlarını arttırmanın, özellikle politikacılar açısından kolay bir seçenek olmadığı ileri sürülebilir (Gvosdev, 2003). Sonuç olarak, Rusya'nın AB ile olan ilişkileri enerji konusuna yakından bağlıdır. Karşılıklı güvenin sağlanması için atılacak adımlar durumu belirleyecektir (Gvosdev, 2003).

Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri – Küreselleşmenin Jeopolitiği

Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'nın jeopolitik önemi azalmak yerine artmıştır. Rusya'nın kısa bir dönemin ardından, bölgede tekrar aktif politikalara yönelmesi, ABD'yi de bölgeye karşı daha duyarlı bir duruma getirmiştir. Bu durum, sadece bölgenin sahip olduğu enerji potansiyeli açısından değil, aynı zamanda güvenlik açısından da önem taşımaktadır. Bu yüzden ABD, bölgeye ilişkin yeni stratejiler üretme durumuna gelmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan yeni enerji politikası, ABD başkan yardımcısı Dick Cheney başkanlığında 2001 yılında hazırlanan, Baker raporunda belirtilmektedir (Cheney Report on Energy: National Energy Policy, 2001). Rapor, küresel ekonominin, kilit petrol üreticisi ülkelerdeki "ulusal" koşullar karşısındaki hassasiyeti vurgulanmakta ve dünyanın bilinen petrol rezervlerinin %90'ının yabancı yatırıma kapalı olduğu belirtilmektedir. Böyle bir durumda, 2001 Cheney raporunun, yol haritası olarak, Kolombiya ve Venezüella'dan, Orta Doğu ve Kafkaslar'a kadar enerji kaynaklarının kontrolünün sağlanmasını belirlemesi şaşırtıcı olmamaktadır (Everest, 2003).

Bu bağlamda ABD yönetimi, Rusya'nın bölgede enerji karteli olma ve orta-uzun vadede tekrar bir süper güç olma çabalarının önüne geçecek politikalar izlemeye başlamıştır. Bunun için ABD, Avrasya'da neo-liberal küreselleşme hattının hâkim kılınması yönünde politikalar izlemektedir. Bu şekilde ABD, dünya pazarlarına yeni petrol kaynakları kazandırabileceği gibi, Rusya'nın bölgede enerji tekeli oluşturarak güç kazanmasını da engelleyebileceğini düşünmektedir. Dahası, ABD bir

veya iki boru hattı yerine birçok boru hattıyla, kaynak çeşitliliğini de sağlayabileceğini değerlendirmektedir. Öte yandan, Rusya'nın ABD'nin bu politikalarına seyirci kalmayacağı, ancak, ABD ile yoğun bir çatışmaya giremeyeceği de söylenebilir. Bu açıdan, Soğuk Savaş sonrasında neo-liberalizm ve küreselleşme olgularıyla öneminin azaldığı iddia edilen jeopolitik, gerçekte, küreselleşme çerçevesinde yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, Rusya ve ABD'nin güvenlik stratejilerinin irdelenmesi, enerjinin jeopolitiği ve bununla yakından ilgili olan küreselleşmenin jeopolitiği konusunda ipuçları verebilecek niteliktedir.

Rusya, 1993'te belirlediği "Dış Politika Kavramı" (Yinanç & Taşdemir, 2002, s. 177) ile süper güç statüsünün kaybedildiğini kabul etmiş, ancak, Rusya'nın dünya çapında çıkarları olan bölgesel büyük bir güç olduğu ileri sürülmüştür (s. 179). Bu dönemde amaç, uluslararası sistemle entegre olmaktır. Özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) aracılığıyla Batı ile yakınlaşan Rusya, yakın çevrede ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğine yönelirken; BDT'nin entegrasyonunu, dış sınırlarının güçlendirilmesini ve BDT'de etkin bir güvenlik sisteminin kurulmasını öncelik kabul etmiştir. 1993 Dış Politika Kavramı'nda öne çıkan diğer bir unsur ise askeri güç kullanımı yerine, siyasi ve diplomatik araçlarla işbirliğinin geliştirilmesi olmuştur (s. 178-180).

Ancak, 1994 ve 1997'de Rus kamuoyunda tehdit algılamaları değişmeye başlamıştır (Yinanç & Taşdemir, 2002, s. 183). NATO'nun genişlemesi, NATO'nun Kosova müdahalesi ve Çeçenistan konusu Rusya ile Batı arasındaki ilişkileri tekrar gerginleştirmiştir (Yinanç & Taşdemir, 2002, s. 184-185). Özellikle, 2000 yılında kabul edilen yeni "Dış Politika Kavramı", dünyanın etkili bir merkezi olma konumunu sürdürme ve Rusya'nın büyük bir güç olduğunu gösterme amacını benimsemiştir. Bu durum, 1993 yılındaki Batı'ya karşı ılımlı yaklaşımın değiştiğini de göstermektedir. 2000 yılındaki bu dönüşümün can alıcı noktası, Rusya'nın dünyayı nasıl algıladığını yansıtmaktadır. Buna göre iki kutuplu sistemin sona ermesinden sonra, dünya dinamik bir dönüşüm sürecine girmiş ve iki akım ortaya çıkmıştır. Birincisi, ABD öncülüğünde Batı'nın tek taraflı üstünlüğüne ve çıkarlarına dayanan,

“uluslararası hukuku hiçe sayan bir oluşum”dur (Rusya Dış Politika Kavramı Belgesi, 2000). İkincisi ise çok sayıda devletin uluslararası süreçlere ve olaylara dâhil olduğu; ekonomik, siyasi, çevresel, teknolojik faktörlerin daha önem kazandığı çok taraflı bir oluşumdur (Rusya Dış Politika Kavramı Belgesi, 2000). Rusya’nın çok kutuplu bir dünya ideolojisinin oluşmasını sağlayacağı argümanıya, tek odaklı bir küreselleşme anlayışına karşı durulacağı belirtilmiştir. Rusya’nın önceliğinin ise BDT (Avrasya) olduğu ilan edilmiştir. Buna göre Rusya, bir süper güç değilse bile modern dünyanın “etkili bir merkezi” olarak tanımlanmaktadır (Yinanç & Taşdemir, 2002). Belgede Rusya’nın jeopolitik olarak Avrasya ülkesi olmasından ötürü hem bölgesel hem de küresel güvenliğin sağlanmasında özel bir sorumluluk taşıdığı belirtilmiştir. Yakın çevrenin Rus “nüfuz alanı” olduğu da ilan edilmektedir (s. 188). ABD eksenli “tek kutuplu” bir uluslararası düzen ise Rus çıkarlarına bir tehdit olarak nitelenmektedir (Rusya Dış Politika Kavramı Belgesi, 2000).

Rusya’nın, 2000 yılında kabul ettiği Dış Politika Kavramı’nda refah artışına ve ekonomik kalkınmaya özel önem verdiği de görülmektedir. Belgeye göre, Rusya’nın toplumsal ve siyasi sorunlarının çözümü için ekonomik istikrar bir ön koşuldur (Rusya Dış Politika Kavramı Belgesi, 2000). Özellikle, Rusya’nın SSCB sonrasında yeni bir uluslaşma sürecine girdiğini ileri süren Aleksandr Dugin’in tezleri göz önüne alındığında (Dugin, 2005), ekonomik gelişmenin Rusya’nın bu yeni uluslaşma sürecinde oynadığı önem belirginleşmektedir. Dugin, Avrasya’yı, Rusya’nın tarihi coğrafyası ve sorumluluk alanı olarak tanımlayarak, Rus jeopolitiğinin ana hatlarını çizmektedir. Bu bağlamda, özellikle Balkanlar’daki NATO ve AB genişlemesi Rus çıkarları için tehdit olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, ABD stratejisti Zbigniew Brzezinski ise, Rusya’nın uluslaşma çabasının engellenmesi için Balkanlara ve özellikle Ukrayna’nın Rus etkisinden kurtarılmasına önem vermektedir. Rusya’dan siyasi, ekonomik ve kültürel olarak bağımsız, AB ve NATO ile bütünleşmiş bir Ukrayna’nın, Rus uluslaşma çabalarını, dolayısıyla da Rusya’nın Avrasya’ya egemen olma çabalarını engelleyeceğini belirtmektedir (Brzezinski, 2008). Aynı dinamiklerin Kosova ve Sırbistan’da da işlediği söylenebilir. Bu anlamda NATO’nun genişlemesi ve Doğu Avrupa’ya füze kalkanı kurma projeleri Rusya

tarafından tehdit olarak nitelenmekte ve bu tür gelişmelere karşı Rusya'nın nükleer silah da dâhil olmak üzere güç kullanacağı 2000 yılı Askeri Doktrin'inde (Yinanç & Taşdemir, 2002, s. 177) belirtilmektedir (s. 190). Bu noktada, NATO genişlemesi ve Doğu Avrupa'ya kurulmak istenen füze kalkanı konularının, Rusya'nın Doğu Avrupa üzerinden Batı Avrupa'ya ulaşan boru hatları konusu ile bağlantısı olduğu, NATO ve füze kalkanı gibi güvenlik alanındaki gelişmelerin, enerji alanındaki gelişmelerle yakından ilgili olduğu düşünülebilir.

ABD ise, 2002 (ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2002) ve özellikle 2006 yılı Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri'nde, otoriter yönetimlerin (Güvenlik Strateji Belgesi'ne göre 'tiranlığın') yok edilmesini ve liberal demokrasinin tüm dünyada yayılmasını asıl amaç olarak ilan etmiştir (ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2006). Bu bağlamda neo-liberal küreselleşme ABD'nin dünya kaynaklarına ve pazarlarına egemen olmasının stratejik aracı olarak işlev görmektedir. Bu noktada, ABD'nin küreselleşme olgusuna bakışını yansıtmaları için bir kaç görüşe yer verilebilir. Örneğin Thomas P.M. Barnett küreselleşmenin ve dolayısıyla ABD'nin amacının "entegre olmamış boşluk" (Barnett, 2005, s. 13) diye tanımladığı ülkelerin küresel ekonomik/siyasi sisteme dâhil edilmesi olması gerektiğini öne sürmektedir. Barnett, "çevre"nin merkeze daha sıkı bir şekilde bağlanmasını öngörmektedir: "...dünyanın ilk çokuluslu birliği olarak bizler küreselleşmenin kaynağı ve ilhamıyız... Bizim çıkarlarımız evrenseldir çünkü küreselleşme küresel olmak zorundadır" (s. 358) sözleriyle ABD hegemonyasının reçetesini yazmaktadır. ABD'nin "yeni kural dizileri"ni oluşturması gerektiği yaklaşımı, "hegemonya'nın amaçlarının nasıl tanımlandığı çok önemlidir" (Brzezinski, 2005, s. 259) diyen Brzezinski'de de görülebilir. Kısaca belirtmek gerekirse, enerji konusu özelinde ABD yönetiminin küreselleşme olgusunu, dünya enerji kaynaklarına ve pazarlarına hâkim olarak küresel hâkimiyet sağlama amacıyla stratejik bir araç olarak kullandığı düşünülebilir.

Başlıca petrol tüketicisi devletler ise böyle bir konjunktürde, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, bunu yaparken alternatif enerji kaynaklarına yöneldikleri gibi, petrol ve gaz kullanımında ise farklı üretici devletler

ile ilişkiler geliştirmek istenmektedir. Ancak, ekonomik kaygılarla alternatif kaynaklara yönelim, siyasi olarak olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Rusya'nın enerji kaynaklarından elde edeceği ekonomik gelirin ve gücün, siyasi ve askeri gücünü de arttıracak olması, devletlerin Rusya'ya temkinli yaklaşımları sonucunu doğurduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Avrasya kıtasında istikrarı sağlamak için Rusya'nın transatlantik toplumun bir parçası olması ABD'nin uzun dönemli stratejilerinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Brzezinski, 2000). Bu doğrultuda ABD, Rusya'yı gerçek bir demokrasi ve "Avrupalı" bir devlet olması için "ikna" etmeye çalışmaktadır. Bu ikna süreci ise söylemlere değil, jeopolitik düzenlemelere bağlıdır (Brzezinski, 2004). Öte yandan Rusya yönetimi ise demokratik reform yapmak yerine Rusya'nın gücünü arttırmaya çalışmakta (Brzezinski, 2008) ve ekonomi alanında liberal politikalar yerine merkezi devlet korporatizmi uygulamaktadır. Bu durumda, Rusya'nın Batı için "güvenilir bir ortak" olarak kabul edilip edilmemesinin jeopolitik mücadelenin sonucuna bağlı olduğu görülmektedir.

Tartışma: Jeopolitik Bir Proje Olarak Neo-Liberalizm

Jeopolitik, insanlığı mekân faktörüyle karşılıklı ilişki içerisinde inceleyen bir disiplindir. Jeopolitik, sabit unsurlar, değişen unsurlar ve de zaman unsurundan oluşmaktadır. Değişmeyen unsurlara bakıldığı zaman ülke ve bölgenin dünya üzerindeki konumu, coğrafi karakteri; değişen unsurların ise sosyal, ekonomik, politik ve de askeri değerler olduğu görülür. Zaman unsuru ise bir fotoğraf makinesi gibi sürekli işlemektedir. Bu tanımlar doğrultusunda küreselleşme ve jeopolitik ilişkisine bakıldığı zaman, değişken olan sosyal, ekonomik, politik ve de askeri değerlerin, küreselleşme bağlamında yeniden tanımlanmakta olduğu ve bu tanımlamanın da bir mücadele alanı yarattığı görülmektedir.

Jeopolitiğin, devletlerin, özellikle belirsizlik ortamlarında, önlerini görmek için kullandıkları bir pusula görevi gördüğü söylenebilir (Tezkan & Taşar, 2002). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra oluşan belirsizlik ortamında da, devletler ister istemez jeopolitik projeler üretmeye başlamışlar, ya da en azından, üretilen jeopolitik projelerin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde birer parçası durumuna

gelmişlerdir. Soğuk Savaş sonrasındaki en etkili jeopolitik projenin ise neo-liberal küreselleşme çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

Rusya, AB ve ABD arasındaki enerji özelindeki ilişkiler, günümüzün jeopolitik mücadelesine örnek oluşturabilecek niteliktedir. Görünen odur ki, Soğuk Savaş sonrasında bittiği düşünülen güç politikaları daha kapsamlı bir şekilde sürmektedir. Serbest piyasa değerlerinin ve kazan-kazan anlayışının yepyeni bir dünya oluşturduğu tezinin yaşanan süreci açıklamakta yetersiz kaldığı, dahası, yaşanan mücadele sürecinde, neo-liberal tezin ideolojik, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel işlevleri olduğu söylenebilir. Küreselleşme söylemi ve politikaları ile önde gelen gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarına erişebilecekleri gibi bu ülkeleri üretim ve ticaretleri için birer pazar durumuna getirebileceklerdir. Özellikle, enerji gibi stratejik bir ürünün serbest piyasa araçları yoluyla sahipliğinin, üretiminin ve ulaştırmasının kontrolünün sağlanmasının, siyasal, ekonomik ve de askeri hegemonyanın sağlanabilmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

Bu makalenin kapsamı dışında ancak tüm bu tartışmalarla bağlantılı olarak, özellikle uzun vadede dünya enerji dengelerini değiştirme olasılığı bulunan alternatif enerji kaynaklarının, dünyanın ekonomi politik şekillenmesinde etkisinin neler olabileceğine de çok kısaca değinilebilir. Yine Rusya, alternatif enerji konusunda da atılımlarda bulunmaktadır. Rusya'nın, özellikle rüzgar enerjisi üretiminde önemli bir konuma gelmeyi amaçladığı görülebilir. Rus Hydro şirketi ile Japon Mutsui ve HJ Energy kuruluşları, 90 milyon dolarlık bir rüzgar elektrik üretim projesini hayata geçirmede anlaşmışlardır (Gazetem, 2009). Bu durum Rusya'nın doğal gaz sağlayıcısı olmanın dışında, bir elektrik üretim merkezi olma yolunda adımlar attığına örnek gösterilebilir. Uzun dönemde etkili bir enerji kaynağı olabileceği ileri sürülen, bir diğer alternatif enerji kaynağı gaz hidrat konusu da, jeopolitik açıdan ilgi çekici olduğu söylenebilir. Özellikle Karadeniz tabanında bulunduğu iddia edilen gaz hidrat kaynaklarının kullanılabilir duruma gelmesinin, Rusya, bölge devletleri

ve küresel aktörler açısından, jeopolitik mücadele potansiyelini şimdiden taşıdığı düşünülebilir.

Verilen bu örnekler, özellikle Türkiye gibi hem rüzgar, hem de güneş enerjisi konularında büyük potansiyel sahibi ülkelerin, alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri gerektiğini destekler niteliktedir. Türkiye'nin sözü edilen enerji kaynaklarında merkez bir ülke konumuna gelmesi, diğer güç unsurlarınca da desteklenildiği takdirde, Türkiye açısından jeopolitik olarak artı bir değer olabileceği belirtilebilir.

Sonuç

Enerji ve enerjinin jeopolitiği konusu küreselleşme söyleminin aksine önemini kaybetmemiş, tam tersine küreselleşme olgusu ile birlikte yeni bir anlam kazanmıştır. Enerji; siyasi, ekonomik ve de askeri güvenlik konularıyla iç içe geçerek daha da önem kazanmıştır. Aynı zamanda, “yerel”, “ulusal”, “bölgesel” ve “uluslararası” politikalar arasındaki ayrım kalkmıştır. Dahası, AB, NATO, AGİT ve DTÖ gibi uluslararası örgütler, jeopolitik mücadelenin araçları olarak işlev kazanmışlardır. Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş ortamının güç politikaları terk edilmediği gibi, niteliksel bir dönüşüm geçirerek daha kapsamlı bir hale gelmiş ve önceki dönemde askeri alanda yoğunlaşan mücadeleler, günümüzde enerji ve ekonomi gibi alanlarda çok boyutlu bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır. Rusya'nın enerji ekonomi politikası konusunun tüm boyutlarıyla bu noktalara örnek oluşturduğu görülebilir.

Summary

With the end of the Cold War, the world has passed into a decade of exaggerated confidence about security. Especially, the liberal thought has claimed that the concepts like power politics and geopolitics has lost their significance in the era of globalization. The same liberal attitude can be observed in energy security, too. Energy, however, is a strategic commodity and it has a great potential to affect regional and global politics both domestically and internationally. In particular, when we consider the fact that the Russian Federation has significant oil and gas reserves, the issue gets more fragile. First of all, major oil consumers in the world are looking for ways to diversify their oil supplies to reduce

the risk of a crisis. But, on the other hand, exaggerating this economic concern may bring political outcomes that are not favorable. In this sense, Russia may use its oil power as a leverage for its aggressive nationalistic interests which can be a threat to the global security in all terms. Yet, when we look at from the side of Russia, we can conclude that she has to increase its oil output much more and establish a stable export regime in order to develop and back up its whole domestic economy. In such a context, it can be argued that, in contrast with the neo-liberal argument and rather than ignoring geopolitics, the resolution or the arrangement of this equation again depends on geopolitical challenge. "Persuasion" of Russia depends on geopolitical contest and the result will determine whether she will be a part of the global system or a threat to it. In this sense, from the neo-liberal point of view, Russia should "legitimize" its interests by playing the game by its rules which is liberalism. Therefore, it can be said that neo-liberalism is a functional part of a particular geopolitical project in itself. The steps taken by Russia towards further liberalization can be regarded as "legitimization" of Russian interests by establishing "interdependence" in world politics. Russia's relations with the European Union, WTO, NATO and lastly the US are likely to define the place of Russia and the Russian oil in world politics. On the other hand, Russia is not eager to give up her advantage especially on the issue of energy. Nevertheless, in opposition with the liberal argument, interdependency is the context within which the concepts such as "geopolitics" and "strategic concerns" are defined. Moreover, establishment of interdependence and cooperation depends on geopolitical struggles rather than discourses.

In this paper, the political economy of Russian oil after the collapse of the Soviet Union is examined with special reference to international politics. Firstly, general issues of Russian domestic oil sector are pointed out in the context of both politics and economics. Second, the major developments in the Russian oil industry after the Soviet regime, namely liberalization and privatization, is covered in relation with international economic and political actors like CIS, OPEC, Turkey, European Union and the United States. In other words, the relationship between the Russian domestic oil sector and its impact on Russia's foreign affairs is figured out in a theoretical manner. Lastly, the

issue of geopolitics in the era of globalization is discussed. In conclusion, it is argued that instead of a demise of geopolitics, the range of geopolitical confrontation extended to new domains and leverages.

Kaynakça

Anderson, Svein S. "EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority", Arena Working Papers, WP 00/05.

Barlyski, R.V "Russia, the West, and the Caspian Energy Hub," Middle East Journal, Vol.49, No.2, Spring 1995.

Barnes, J., A. Jaffe & E.L. Morse, "The New Geopolitics of Oil" The National Interest, Winter 2003/2004.

Barnett, Thomas P.M., *Pentagon'un Yeni Haritası*, 1001 Kitap, İstanbul, 2005.

Brzezinski, Zbigniew, "Living With Russia", The National Interest, Fall 2000.

Brzezinski, Zbigniew, "Putin's Choice", The Washington Quarterly, Spring, 2008.

Brzezinski, Zbigniew, *Tercih*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.

Brzezinski, Zbigniew, "The Cold War and Its Aftermath", Foreign Affairs, 2004.

Carr, E.H., *The Twenty Years' Crisis*, Harper & Row Publishers, 1964.

Crawford, Beverly Ed., *Markets, States and Democracy: the Political Economy of Post-Communist Transformation*, Oxford, Westview Press, 1995.

Dedeoğlu, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, 2003.

Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

Economides, M. & Oligney R. *The Color of Oil*, Round Oak Publishing, 2000.

EU Commission, *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001.

Everest, Larry. *Oil, Power, & Empire: Iraq and the U.S. Global Agenda*, Common Courage Press, 2003.

Friedman, Thomas, *Lexus and the Olive Tree*, 2000.

Fukuyama, Francis, *The End of History and The Last Man*, 1992.

Giddens, Anthony, *Run Away World*, 1999.

Goldstein, Joshua S., *International Relations*, 3rd ed., Longman, 1999.

Gvosdev, N. K., "At the Intersection of Energy and Foreign Policies", *The National Interest*, Winter 2003/04.

Hill, Fiona, "Fueling the Future: The Prospects for Russian Oil and Gas", *Demokratizatsiya*, Volume 10, Number 4, Fall 2000.

Kamalov, İlyas, ASAM, *Dünya Gündemi*, 28.11.2007.

Lane, David (Ed), *The Political Economy of Russian Oil*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 1999.

Stinemetz, D., "Russia's Revival", *Oil and Gas Journal*, June 2003.

Tezkan, Yılmaz, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002.

Yinanç, Refet & Taşdemir, Hakan, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

http://en.wikipedia.org/wiki/Petroleum_industry_in_Russia.

<http://enerjisenaryolari.blogspot.com/>, Enerji Senaryoları, Dünya Enerji Konseyi Gençlik Çalıştayı, 19 Mayıs 2007.

<http://merln.ndu.edu/whitepapers/USnss2002.pdf>.

<http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>.

<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/nss.pdf>.

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~dogan/57.html>.

*RUSYA, AB, ABD İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ENERJİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE
KÜRESELLEŞMENİN JEOPOLİTİĞİ*

www.bisnis.doc.gov/bisnis/isa/011101rsoil.htm.

www.brook.edu/views/papers/hillf/200205.htm.

www.cera.com.

www.gazetem.ru

www.iea.org.

www.pravda.ru.

www.russianembassy.com.

www.vf.narod.ru/english/myth.htm.

*RUSYA, AB, ABD İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ENERJİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE
KÜRESELLEŞMENİN JEOPOLİTİĞİ*

DOĞAL GAZIN; DÜNYA, AVRUPA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE
AÇISINDAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA NABUCCO PROJESİ'NİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yazar: Atasay ÖZDEMİR*

Öz

Bu çalışmanın amacı, dünyadaki birincil enerji kaynakları içinde özel bir yere sahip olan doğal gazın dünya, Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye için öneminin açıklanması ve bu bağlamda Türkiye'yi enerji köprüsü haline getirmesi düşünülen Nabucco Projesi hakkında bir değerlendirme yapılmasıdır. Çalışmanın genelinde kullanılan birincil kaynaklı enerji istatistikleri, sadece ticari meta olarak ifade edilen birincil kaynaklara (kömür, petrol, doğal gaz, nükleer enerji ve hidroelektrik) göre hazırlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre, mevcut durum itibarıyla proje için gereken doğal gaz arz miktarının sağlanmasındaki güçlükler nedeniyle, Nabucco Projesi'nin gerçekleştirilmesinin zor olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal Gaz, Boru Hatları, Enerji Güvenliği, Nabucco, Türkiye, Avrupa Birliği.

*Analysis of Nabucco Project within the Context of the Importance of
Natural Gas for the World, the EU and Turkey*

Abstract

The purpose of this study is to explain the importance of natural gas, which has a special place among primary energy sources, for the world, for the EU and for Turkey. In this context, also, an evaluation has been made on the Nabucco Project which, some may think, renders Turkey an energy bridge. The statistical data used throughout the study relate to the traded primary sources only (coal, oil, natural gas, nuclear energy and hydro-electricity). According to the data collected, during the course of the study, the Nabucco Project is found to be a real challenge due to difficulties faced in providing the quantities to meet the demands.

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktora Öğrencisi Hv. P. Yzb. E-posta: atasoyozdemir@yahoo.com

Key Words: Natural Gas, Pipelines, Energy Security, Nabucco, Turkey, The European Union

Giriş

Dünya üzerinde yaşamın sürmesini sağlayan en temel unsur enerjidir. Nasıl ki insanlar tükettikleri yiyecek ve içecekler sayesinde yaşamlarını devam ettirecek enerjiyi elde ediyorlarsa, devletler de çeşitli kaynaklar kullanmak suretiyle elde ettikleri enerjiyi, ülke sanayisinin ve vatandaşlarının kullanımına sunarak ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamakta ve kendi varlığını devam ettirmektedir. Bu bağlamda enerji; bireyler, bireylerin oluşturduğu ülkeler ve dolayısıyla dünya için hayati öneme sahip vazgeçilmez bir unsurdur.

Ülkelerin tükettiği enerji miktarları, gelişmişlik dereceleri hakkında bilgiler vermektedir. Dünya üzerindeki bölgelere göre birincil kaynaklardan elde edilen enerjinin tüketimi incelendiğinde, en büyük tüketicinin %34.25'lik oranla Asya Pasifik Bölgesi olduğu (Çin %16.78), bunları % 26.92'lik oranla Avrupa-Avrasya Bölgesi (AB ülkeleri %16.71) ve %25.57'lik oranla Kuzey Amerika Bölgesi'nin (ABD %21.27) izlediği görülmektedir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008). Bu bölgeleri %5.18'lik oranla Orta Doğu Bölgesi, %4.98'lik oranla Orta ve Güney Amerika Bölgesi ve %3.1'lik oranla Afrika Bölgesi izlemektedir. Bu oranlar, öncelik gelişmiş bölge ve ülkelerde olmak üzere, gelişmekte olan bölge ve ülkelerin de, gelişmemiş bölge ve ülkelere nazaran daha çok enerji tükettiğini göstermektedir.

Ülkeler için enerji talebini belirleyen temel faktörler arasında ülkenin ekonomik kalkınma hızı, teknolojik gelişimi, nüfusu ve bu nüfusun refah seviyesi belirtilebilir. Ülkenin ekonomik kalkınma hızı ülke sanayisinin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Sanayi sektörü ise enerji talebinin en yoğun olduğu alandır. Dolayısıyla ülkelerin kalkınabilmesi için ihtiyaç duyduğu en temel unsur enerjidir. Ülkenin teknolojik gelişmişlik seviyesinin yüksek olması enerji tasarrufuna yönelik pek çok yeniliği beraberinde getirmekle birlikte, insanların artan konfor ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak pek çok yeni teknoloji

ürününü de (bu ürünler genellikle elektrik enerjisiyle çalışmaktadır) kullanıma sunduğundan, enerji tüketiminin genel olarak teknolojik gelişme ile orantılı olduğu değerlendirilmektedir. Benzer şekilde bir ülkenin nüfusu arttıkça enerji talebinin artması beklenmekteyse de önemli olan enerjiyi kullanacak insanların enerji tüketen malları alabilecekleri ve tükettikleri enerjinin maliyetine katlanabilecekleri belli bir refah seviyesini yakalamış olmasıdır. Nüfusu nispeten az olan bazı ülkelerin, nüfusları daha çok olan diğer ülkelerden bazılarına oranla daha fazla enerji tüketiyor olmaları, bunun en güzel kanıtını oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse; 2007 yılında dünyada birincil kaynaklar kullanılarak üretilen toplam enerjinin %0.8'ini yaklaşık 16.7 milyon nüfuslu Hollanda tüketirken, %0.6'sını yaklaşık 83 milyon nüfusa sahip Mısır tüketmiştir (CIA, 2009).

Enerji kaynakları temel olarak birincil enerji kaynakları (kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlar, nükleer enerji kaynakları, güneş, rüzgar, jeotermal ve hidrolik gibi yenilenebilir enerji kaynakları) ve ikincil (türetilmiş) enerji kaynakları (elektrik, ısı vb.) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dünya üzerinde bulunan birincil enerji kaynakları arasında en çok kullanılanlar fosil yakıtlardır. Enerji tüketiminde petrol ile kömür yanında önemli bir yere sahip olan diğer bir fosil yakıt da doğal gazdır. 20'nci yüzyılın ikinci yarısında elektrik üretiminde, sanayide ve konutlarda yaygın olarak kullanılmaya başlanan doğal gaz, kendine birincil kaynaklar içinde önemli bir yer edinmiştir (Flavin & Lenssen, 1994, s. 94-97). 2007 yılında dünyada tüketilen enerjinin sağlandığı birincil kaynaklar arasında doğal gaz, %23.8'lik bir oranla, petrol (%35.6) ve kömürden (%28.6) sonra üçüncü sırada gelmektedir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistik Değerlendirmesi, 2008). 1996-2006 yılları arasında dünyada üretilen doğal gaz miktarı %27.1 oranında artmıştır (Uluslararası Enerji Yıllığı, 2006).

Dünyada tüketilen enerjinin %88'inin kaynağı olan fosil yakıtların en kötü özelliği yenilenemez olmaları yani zamanı geldiğinde tükenecek olmalarıdır. 2007 yılı istatistiklerinde belirtilen verilerden kanıtlanmış rezervlerin, yıllık üretim miktarına bölünmesiyle elde edilen sonuçlara göre; kömürün yaklaşık 130 yıl, petrolün yaklaşık 43 yıl, doğal gazın ise yaklaşık 60 yıl ömürleri kaldığı anlaşılmaktadır (BP

tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008). Bu kaynaklardan dünya üzerinde buldukları yerler itibarıyla, kömüre nazaran daha dengesiz dağılan ve daha çabuk tükenen petrol ve doğal gaz, ülkelerin bu kaynaklara oluşan bağımlılığı nedeniyle de son derece önemli olmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle dünya açısından, takiben de Nabucco Projesi'nin sağlıklı bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi için AB ve Türkiye açısından, doğal gazın önemi incelenmiştir. Çalışmanın genelinde yararlanılan istatistiklerde, birincil enerji kaynağı olarak genellikle ticari meta olarak kullanılan kömür, petrol, doğal gaz ve nükleer enerji kaynakları ile yenilenebilir enerji kaynaklarından hidrolik kaynaklar dikkate alınmıştır. Bu kaynaklar dışındaki rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle vb. kaynaklara ise istatistiksel veriler içinde yer verilmemiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Doğal Gazın Dünya Açısından Önemi

Doğal gaz, dünya genelinde tüketimi her geçen yıl artmakta olan bir enerji kaynağıdır. 2007 yılında dünyada tüketilen doğal gaz miktarı, 2006 yılında tüketilen miktara göre %3.1 artmıştır (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008). 2007 yılında dünya üzerinde tüketilen doğal gazın %39.4'ü Avrupa ve Avrasya Bölgesi, %27.7'si Kuzey Amerika Bölgesi, %15.25'i Asya Pasifik Bölgesi, %10.2'si Orta Doğu Bölgesi, %4.6'sı Orta ve Güney Amerika Bölgesi ve %2.85'i Afrika Bölgesi tarafından tüketilmiştir. Ülke bazında tüketimde birinci %22.6'luk bir oranla ABD olurken, ikinci %15'lik bir oranla Rusya Federasyonu (RF), üçüncü ise %3.8'lik bir oranla İran olmuştur (s. 27).

Doğal gaz da petrol gibi dünya genelinde belli bir tüketim hızı olan sınırlı bir kaynak olduğu için dünya üzerindeki kanıtlanmış rezervlerinin dağılımı önem kazanmaktadır. 2007 yılı itibarıyla dünya üzerindeki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %41.3'ü Orta Doğu Bölgesi'nde, %33.5'i Avrupa ve Avrasya Bölgesi'nde, %8.2'si Afrika Bölgesi'nde, %8.2'ye yakını Asya Pasifik Bölgesi'nde, %4.5'i Kuzey Amerika Bölgesi'nde ve %4.4'ü Orta ve Güney Amerika Bölgesi'nde bulunmaktadır (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki

Değerlendirmesi, 2008, s. 22). En büyük tüketici bölge olan Avrupa ve Avrasya Bölgesi'nin kanıtlanmış rezervler yönünden de ikinci sırada olması normal karşılanabilirken, ülke bazında en büyük tüketici olan ABD'nin de yer aldığı, dünyadaki ikinci büyük tüketici olan Kuzey Amerika Bö dördüncü sırada yer alan Orta Doğu Bölgesi'nin kanıtlanmış rezervler yönünden birinci olması ilk bakışta ilginç gelmektedir. Bu durumu açıklığa kavuşturmak için bölge bazında üretim miktarlarına da bakılması gerekmektedir. 2007 yılında dünya üzerinde üretilen doğal gazın %36.5'i Avrupa ve Avrasya Bölgesi, %26.6'sı Kuzey Amerika Bölgesi, %13.3'ü Asya Pasifik Bölgesi, %12.1'i Orta Doğu Bölgesi, %6.5'i Afrika Bölgesi, %5.1'i Orta ve Güney Amerika Bölgesi tarafından üretilmiştir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008). Ülke bazında üretimde birinci %20.6'lık bir oranla RF olurken, ikinci %18.8'lik bir oranla ABD, üçüncü ise %6.2'lik bir oranla Kanada olmuştur (s. 24). Dolayısıyla kanıtlanmış rezervler yönünden dünyada sondan ikinci olan Kuzey Amerika Bölgesi, dünya genelinin %4.5'ini oluşturan "kısıtlı" rezervlerini kullanmak suretiyle doğal gaz üretmekte ve dünyadaki toplam üretim miktarı bakımından ikinci olmaktadır. Bölgedeki en büyük tüketici olan ABD tükettiği doğal gazın %83.6'sını kendisi üretmektedir (Uluslar arası Enerji İstatistikleri, 2007). Bu durum, kamuoyu ve akademik camianın genelde ABD karşıtı kesimlerinde hakim olan "ABD'nin kendi topraklarında bulunan enerji kaynaklarını kullanmayıp daha sonra kullanmak için elinde tuttuğu ve ülkenin ihtiyaç duyduğu enerjiyi başka ülkelerden sağladığı kaynaklardan elde ettiği" görüşünün de gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Üretim bakımından dünyada ikinci sırada yer alan bir bölgenin tüketim bakımından da ikinci sırada olmasının yadırganacak bir durum olmadığı değerlendirilmektedir. Asıl yadırganması gereken durumun, dünya kanıtlanmış rezervlerinin %41.3'üne sahip olan Orta Doğu Bölgesi'nin dünya genelindeki üretimin %12.1'ini gerçekleştirmesi olduğu düşünülmektedir.

Doğal Gazın AB Açısından Önemi

AB, 450 milyonluk müşteri kapasitesiyle dünyanın en büyük ikinci enerji piyasasıdır (AB Yeşil Kitap, 2006). AB enerji politikası; rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumayı, doğal gazın ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmayı ve nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmeyi hedeflemektedir (AB Enerji Politikası, 2009). 2007 yılı istatistiklerine göre AB ülkelerinin tükettiği enerji, dünyada birincil enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin %15.71'ini oluşturmaktadır (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 24). Günümüzde AB ülkeleri tükettiği enerjide %50 oranında ithalata bağımlıdır ve birlik içinde yeni enerji yatırımları yapılmadığı takdirde (yapılması gereken yatırımın 1 trilyon Avro civarında olduğu belirtilmektedir) önümüzdeki 20 yıl içinde bu bağımlılığın %70'e yükseleceği öngörülmektedir (AB Yeşil Kitap, 2006). AB'nin enerji tüketiminin birincil kaynaklara göre dağılımı ise %40.35 petrol, %24.86 doğal gaz, %18.22 kömür, %12.13 nükleer, %4.44 hidrolik kaynaklar şeklindedir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 41). AB ülkelerinin enerji tüketiminde doğal gazın 2007 yılı için %24.86 olan payının, 2020 yılında yaklaşık olarak %25.7'lere çıkması öngörülmektedir (Avrupa ve Enerji ve Ulaşım, 2007).

AB, 2007 yılında dünyada üretilen doğal gazın %6.5'ini üretmişken dünyada tüketilen doğal gazın %16.44'ünü tüketmiştir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 24). Norveç'ten yapılan ithalat da dahil edildiğinde mevcut durumda AB'nin doğal gaz tüketiminin %50'sinden fazlası kendi kaynaklarından karşılanabilmektedir (Zippel, 2009). AB, tükettiği doğal gazın yaklaşık olarak %50'sini RF, Norveç ve Cezayir'den ithal etmektedir. İthalatta en büyük pay % 50 civarında bir oranla RF'nindir (Proedru, 2007). RF'den ithal edilen doğal gazın % 80'i Ukrayna üzerinden geçen boru hattıyla gelirken, % 20'si Belarus üzerinden geçen boru hattından gelmektedir. Dünya genel üretiminin %3'ünün yapıldığı Norveç, bölgedeki en büyük ihracatçı olarak ürettiği doğal gazın %93'ünü ihraç etmektedir (Doğal Gaz Değerlendirmesi, 2007).

Dünya tüketimindeki oranlarına göre AB ülkeleri içindeki en büyük tüketiciler sırasıyla İngiltere (%3.1), Almanya (%2.8), İtalya (%2.7), Fransa (%1.4), Hollanda (%1.3) ve İspanya (%1.2)'dir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 28). AB ülkeleri içindeki en büyük ithalatçılar ise sırasıyla Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'dir. AB içindeki en büyük ithalatçı olan Almanya, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük doğal gaz ithalatçısıdır (Almanya Enerji Profili, 2009). Tükettikleri doğal gaz miktarının Almanya %90.6'sını, İtalya %87.1'ini, Fransa ve İspanya %100'ünü, İngiltere ise %32'sini ithal etmektedir (Doğal Gaz Değerlendirmesi, 2007). Dolayısıyla AB'nin büyük devletlerinin (İngiltere hariç) doğal gazda yüksek oranlarda ithalata bağımlı olduğu değerlendirilmektedir.

2006 yılının Mart ayında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Yeşil Kitaba göre, 2006 yılından itibaren, gelecek 25 yıl içerisinde AB'nin tüketeceği doğal gazın %80'ini ithal etmesi gerekeceği öngörülmektedir (AB Yeşil Kitap, 2006, s. 3). Gelecekteki tedarik durumu, petrolde olduğu gibi doğal gazda da hızla artan bir şekilde Yakın Doğu ve RF'ye bağımlılık yönünde ilerlemektedir (Zippel, 2009). 2030'lu yıllarda AB'nin mevcut tedarikçileri ihraç ettikleri doğal gaz miktarlarını iki katına çıkarsalar dahi bunun AB'nin talebine yetmeyeceği ve AB'nin rezerv yönünden zengin olan Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'nden yeni arz kaynakları bulması gerektiği ifade edilmektedir (Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi web sitesi). Bunun yanında 2005 yılında RF ile Ukrayna arasında doğal gaz fiyat anlaşmazlığı nedeniyle yaşanan siyasi ve diplomatik kriz sonucunda, AB'nin en büyük doğal gaz tedarikçisi olan RF'nin doğal gazı Ukrayna'ya karşı politik bir silah olarak kullanması da AB içinde enerji güvenliği açısından endişeye neden olmuştur. Bu durum, AB'nin enerji güvenliğini artırmak amacıyla, doğal gaz ithalatında kaynak çeşitliliğine giderek RF'ye olan bağımlılığın azaltılmasını sağlayacak şekilde, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Hazar Bölgeleri'nden AB'nin kalbine gidecek yeni doğal gaz boru hattı projelerini daha ciddi bir şekilde enerji politikası gündemine getirmesini sağlamıştır (AB Yeşil Kitap, 2006, s. 15). Kuzey Afrika'dan çıkıp Akdeniz'in altından geçerek Avrupa'ya iletim yapan Transmed (Cezayir-Sicilya-İtalya) boru hattına ilave olarak Libya-İtalya

arasında yapılan Akdeniz geçişli boru hattı ile Belçika, İspanya ve Fransa'nın güneyinde inşa edilip işletilen sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithal terminalleri, AB tarafından arz güvenliği sağlamak amacıyla yapılmış olan yatırımlardır (AB Enerji Politikası, 2009).

Doğal Gazın Türkiye Açısından Önemi

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından, Türkiye'nin enerji politikasının temel amaçları; ülkenin enerji güvenliğinin, çevresel etkiler gözetilerek, uygun maliyetlerle ve sürdürülebilir bir şekilde sağlanması, ülkenin bölgesel ve küresel enerji ticaretinde söz sahibi olması ve ülkede enerji verimliliğinin artırılması olarak ifade edilmektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı web sitesi). Enerji Bakanlığı tarafından günümüzde de uygulaması sürdürülen "doğal gazda büyük ölçüde RF'ye bağımlılık (ithalatın %75.67'si)" (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 30) gibi politikaların ya da önümüzdeki dönemde uygulamaya geçirilmesi düşünülen "sürdürülebilirliği tartışmalı olan eski nesil nükleer enerji santrali kurulumu" gibi politikaların, belirtilen temel amaçları ne kadar karşıladığı ya da karşılayabileceği önemli bir tartışma konusudur. Bakanlık tarafından 2010-2014 yılları arasındaki dönem için hazırlanan Stratejik Plan taslağında enerji politikası açısından stratejik olduğu belirtilen oniki amaç bulunmaktadır. Bu amaçlardan "petrol ve doğal gaz alanında çeşitliliği sağlamak ve ithalattan kaynaklanan riskleri azaltacak tedbirleri almak" (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı – 2010-2014) ile "jeostratejik konumumuzu etkin kullanarak, enerji alanında bölgesel iş birliği süreçleri çerçevesinde ülkemizi enerji koridoru ve terminali haline getirmek" (s. 33-38) şeklinde ifade edilen amaçlar, ülkenin enerji politikası içinde doğrudan doğal gaz ile ilgili olan amaçlardır. Doğal gaz tedarikinde büyük oranda RF'ye bağımlı olduğumuz mevcut durum ile Nabucco Projesi gibi ilerisi için planlanan projeler incelendiğinde, Stratejik Plan taslağında belirtilen bu amaçların gerçekleştirilebilmesinin şüpheli olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye, 2006 yılında dünyada birincil enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin %0.893'ünü tüketirken 2007 yılında ise %0.916'sını tüketmiştir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki

Değerlendirmesi, 2008, s. 40). Tüketilen enerji miktarlarında küçük oranda da olsa (yaklaşık %5) bir artış olmuştur. 2006 ve 2007 yılları için tüketilen birincil kaynaklı enerjinin kaynakları incelendiğinde petrol (2006 için %31.68, 2007 için %30.58) ve hidrolik enerjinin (2006 için %10.32, 2007 için %7.86) payları düşerken, doğal gaz (2006 için %28.28, 2007 için %31.08) ve kömürün (2006 için %29.72, 2007 için %30.48) paylarının arttığı görülmektedir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 41). Özellikle doğal gaz tüketiminde ortaya çıkan %2.8'lik artışın dikkate değer olduğu ve bu artış oranının önümüzdeki yıllarda daha da fazla olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye, kendi kaynaklarının çok kısıtlı olması nedeniyle tükettiği doğal gazın çok büyük bir bölümünü (2007 yılı için % 97.5) ithal etmektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı web sitesi). Dolayısıyla Türkiye, doğal gazda neredeyse tamamen dışa bağımlı bir ülkedir. 2007 yılında 36.6 milyar m³ doğal gaz ithal eden (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistiki Değerlendirmesi, 2008, s. 30). Türkiye, 2008 yılında yaklaşık olarak 37.8 milyar m³ doğal gaz ithal etmiştir ve bu rakamın önümüzdeki yıllar boyunca artarak 2020 yılında yaklaşık olarak 65.9 milyar m³, 2030 yılında ise yaklaşık olarak 76.4 milyar m³ olacağı öngörülmektedir (Botaş web sitesi).

Türkiye'deki doğal gaz tüketiminin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, şaşırtıcı bir şekilde en büyük payın doğal gaz elektrik santrallerine ait olduğu görülmektedir. 2007 yılında Türkiye'de tüketilen doğal gazın % 54.5'i (ithal edilen doğal gazın %55.83'ü) elektrik üretiminde kullanılırken, %22'si sanayi sektöründe, %21.15'i ise konut ve hizmetler sektöründe kullanılmıştır (2007 Yılı Enerji Dengesi, 2009). Bu derece dışa bağımlı olduğumuz ve pahalı bir şekilde elde ettiğimiz bir kaynağın yarısından fazlasını elektrik üretiminde kullanmanın ne derece mantıklı olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Gelişmiş ülkelerde doğal gazın elektrik üretiminde kullanımı düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. 2006 yılı için doğal gazın elektrik üretimindeki payı ABD'de %19.5, Almanya'da %12, Fransa'da %3.8 ve İngiltere'de %35.5 (İngiltere'nin kendi doğal gaz kaynakları vardır) seviyelerindedir (Uluslararası Enerji Ajansı İstatistikleri, 2009).

Türkiye, doğal gaz arz güvenliğini sağlamak amacıyla belli başlı kaynak ülkeler olan RF, İran ve Azerbaycan ile doğal gaz, Cezayir ve Nijerya ile de LNG alım-satım anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkeler dışında Türkmenistan ile de doğal gaz alım-satım anlaşmaları (son olarak 21 Mayıs 1999 tarihinde 30 yıl süreli, yıllık 16 milyar m³ hacminde doğal gaz alım-satım anlaşması) (Botaş web sitesi) imzalanmışsa da İran ve RF'nin stratejik hamleleri (Mavi Akım da bu hamlelerden biri olarak belirtilebilir), Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunu, Azerbaycan'ın Şah Deniz sahasında büyük miktarda doğal gaz rezervleri olduğunun ortaya çıkması, ABD'nin İran güzergâhına politik engellemeleri gibi çeşitli nedenlerden ötürü bu ülkeden doğal gaz ithalatı gerçekleştirilememiştir ve durum halen belirsizliğini korumaktadır. Aynı şekilde Irak'tan doğal gaz alımı konusunda 1996 yılında bakanlıklar arasında bir anlaşma yapıp 1998 yılında fizibilite çalışmaları tamamlandıysa da 2'nci Körfez Savaşı sonrası ülkede yaşanan kaos ve belirsizlik ortamı nedeniyle proje devam ettirilemeyip beklemeye alınmıştır. Irak ile 1996 yılında imzalanan anlaşma ile ilgili olarak 17 Mart 2004 tarihinde imzalanan yeni bir anlaşma ile yıllık 10 milyar m³ hacminde doğal gaz alımının hedeflendiği proje üstünde çalışmalara yeniden başlanmıştır (Irak-Türkiye DGBH Projesi, 2009).

Türkiye, doğal gaz alımı konusunda ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984 tarihinde RF ile imzalamıştır. 25 yıl süreli bu anlaşma gereğince RF'den Türkiye'ye (Bulgaristan geçişli) doğal gaz sevkiyatı 1987 yılında başlamış ve 1993 yılından itibaren de hedeflenen yıllık 6 milyar m³ hacme ulaşılmıştır (Gazexport-Rusya Federasyonu ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması, 2009). 1987 yılında ithal edilen doğal gaz sadece elektrik üretmek amacıyla kullanılırken, 1988 yılından itibaren ilk olarak Ankara'da konut ısıtma ve sanayi sektörlerinde de doğal gaz kullanımının başlamasıyla Türk halkı doğal gazla tanışmıştır (Demirbaş & Balat, 2008, s. 171). Bu anlaşmayı takiben 14 Nisan 1988 tarihinde Cezayir ile sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) alım-satım anlaşması imzalanmıştır. 20 yıl süreli olan bu anlaşma gereğince teslimatlar 1994 yılında başlamış ve 1999'dan itibaren yıllık 4 milyar m³ olarak hedeflenen doğal gaz eşdeğeri LNG hacmine ulaşılmıştır (Sonatrach-Cezayir ile LNG Alım-Satım Anlaşması, 2009). Bir sonraki anlaşma yine LNG alımı için Nijerya ile 9 Kasım 1995 tarihinde imzalanan anlaşmadır.

Bu anlaşma 22 yıl sürelidir ve teslimatlar 1999 yılından itibaren devam etmektedir. 2001 yılından itibaren anlaşma ile hedeflenen yıllık 1.2 milyar m³ doğal gaz eşdeğeri LNG hacmine ulaşılmıştır (NLNG-Nijerya ile LNG Alım-Satım Anlaşması, 2009). Doğal gaz alımı konusunda imzalanan bir diğer önemli anlaşma, İran ile 8 Ağustos 1996 tarihinde yapılan ve yıllık 10 milyar m³ doğal gaz alımının hedeflendiği anlaşmadır. Teslimatlar 10 Aralık 2001 tarihinde başlamış ve 2007 yılında hedeflenen miktara ulaşılmıştır. Bir sonraki anlaşma, 15 Aralık 1997 tarihinde RF ile imzalanan ve şartlarının (al ya da öde gibi) çok ağır olduğu gerekçesiyle konunun uzmanları tarafından oldukça eleştirilen Karadeniz geçişli "Mavi Akım" anlaşmasıdır. Teslimatların 2002 yılında başladığı 25 yıl süreli bu anlaşma ile yıllık 16 milyar m³ doğal gaz alımı hedeflenmiştir (Gazexport-Rusya Federasyonu ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması, 2009). Çeşitli kaynaklarda bu anlaşma ile RF'nin, Türkiye doğal gaz pazarında mutlak hakimiyetini ilan ettiği ifade edilmektedir (Bozkurt, 2006). Mavi Akım anlaşmasını eleştiren uzmanlardan Prof.Dr. Hasan Saygın, anlaşma ile alınan doğal gazın fiyatının çok yüksek olması ve anlaşma koşulları sebebiyle 2006 yılına kadar geçen sürede Türkiye'nin bu anlaşmadan 45 milyar ABD doları civarında zarar ettiğini ifade etmektedir (Saygın 2008-2009 Ders Notları). Mavi Akım'dan sonra yine RF ile 18 Şubat 1998 tarihinde yıllık 8 milyar m³ doğal gaz alımının hedeflendiği başka bir anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşma yine Bulgaristan geçişli "Batı" hattının kullanıldığı bir anlaşmadır. 23 yıl süreli olan anlaşma gereğince doğal gaz alımları 1998'de başlamış ve 2002 yılında hedeflenen miktara ulaşılmıştır (Turusgaz-Rusya Federasyonu ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması, 2009). Doğal gaz alım-satımı konusunda imzalanan son anlaşma 12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan ile yapılmış olan 15 yıl süreli ve yıllık 6.6 milyar m³ doğal gaz alımının hedeflendiği anlaşmadır (Socar-Azerbaycan ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması, 2009). Bu anlaşma, Türkiye'ye "bir kaynak ülkeden alınan doğal gazı başka bir ülkeye satım hakkı" tanıyan tek anlaşma olması sebebiyle özel bir öneme sahiptir. Buna göre Azerbaycan'dan alınacak doğal gazın bir kısmı ülke içinde kullanılabilirken diğer kısmı da Avrupa'daki ülkelere ihraç edilebilecektir (Yunanistan'a ihraç edilen doğal gaz bu

kaynaktır). Azerbaycan'dan Türkiye'ye doğal gaz sevkiyatı 2007 yılında yıllık 1.28 milyar m³ hacimle başlamıştır.

Türkiye, 2007 yılında 23.15 milyar m³'ü RF'den, 6.16 milyar m³'ü İran'dan, 1.28 milyar m³'ü Azerbaycan'dan olmak üzere toplamda 30.59 milyar m³ doğal gaz ve 4.45 milyar m³'ü Cezayir, 1.42 milyar m³'ü Nijerya, 0.08 milyar m³'ü Mısır, 0.06 milyar m³'ü de Trinidad ve Tobago'dan olmak üzere toplamda 6.01 milyar m³ doğal gaz eşdeğeri LNG ithal etmiştir (BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi İstatistik Değerlendirmesi, 2008, s. 30). Dolayısıyla daha önce de belirtildiği üzere 2007 yılında Türkiye, genel toplam olarak kullandığı doğal gazın %97.5'i olan 36.6 milyar m³ doğal gaz ithal etmiştir.

Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi doğal gazının Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen, kaynak çeşitlendirmek açısından AB'nin en önemli enerji programlarından biri olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) programının bir bölümünü teşkil eden Güney Avrupa Gaz Çevrimi Projesi (South European Gas Ring Project) dahilinde, 23 Aralık 2003 tarihinde Yunanistan ile bir anlaşma imzalamıştır (Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi, 2009). Bu proje, Türkiye-Yunanistan bölümü (Interconnector Turkey-Greece) ve Yunanistan-İtalya bölümü (Interconnector Greece-Italy) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İmzalanan anlaşma ile Türkiye'nin 15 yıl süresince Yunanistan'a yıllık 3.6 milyar m³, Yunanistan üzerinden İtalya'ya ise yıllık 8 milyar m³ doğal gaz ihraç etmesi kararlaştırılmıştır. Projenin Türkiye-Yunanistan bölümü tamamlanmış olup 2007 yılından itibaren Türkiye, Azerbaycan'dan ithal ettiği doğal gazın sembolik bir miktarını (2007'de 31 milyon m³, 2008'de 443 milyon m³) Yunanistan'a ihraç etmektedir (Botaş web sitesi).

Nabucco Projesi

Doğal gaz talebinin önümüzdeki yıllarda daha da artması öngörülmekteyken AB'nin henüz tam olarak işlemeye başlamamış olan Güney Avrupa Gaz Çevrimi dışında doğal gaz rezervi yönünden hayli zengin olan Orta Doğu ve Hazar Bölgesi ile yapılmış herhangi bir boru hattı bağlantısı bulunmamaktadır. Bu bağlantının sağlanması amacıyla gerçekleştirilmesi düşünülen ana proje Nabucco Projesi'dir. Orta Doğu

ve Hazar Bölgesi doğal gaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı ile ilk etapta güzergâh üzerindeki ülkelerin doğal gaz ihtiyacının karşılanması, takip eden yıllarda ise Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden de yararlanılarak diğer ülkelerin doğal gaz taleplerindeki gelişmelere göre Batı Avrupa'ya doğal gaz taşınması amaçlanmaktadır (Botaş web sitesi). AB Enerji Komiseri Andris Piebalgs 2006 yılında verdiği bir demeçte, Nabucco Projesi'ni "Avrupa için gerekli ve AB'nin en önemli doğal gaz tedarik projesi" olarak nitelendirmiştir (Socor, 2006). Bu projenin istenildiği şekilde gerçekleşmesi durumunda AB'nin enerji güvenliğine fayda sağlaması yanında Orta Doğu ve özellikle Hazar Bölgesi'ndeki devletlerin ekonomik bağımsızlıklarını ve istikrarlarını sağlayabilmelerine de yardımcı olacağı ifade edilmektedir.

Projenin katılımcıları, %16.67 oranında eşit hisse ile BOTAŞ (Türkiye), Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan), OMV (Avusturya) ve RWE (Almanya)'dır (Nabucco DGBH Projesi, 2009). Fizibilite raporu sonucunda hattın toplam uzunluğu; Gürcistan ve İran sınırından itibaren gelen besleme hatları dahil 3282 km olarak belirlenmiştir. Hattın 1558 km'si Türkiye'den (besleme hatları hariç), 392 km'si Bulgaristan'dan, 457 km'si Romanya'dan, 388 km'si Macaristan'dan ve 46 km'si Avusturya'dan geçecektir. Projenin maliyetinin yaklaşık 7.9 milyar Avro olması öngörülmektedir (s. 3). Nihai yatırım kararının 2009 yılı sonunda alınması beklenen boru hattının inşaatına 2011 yılında başlanması ve hattın 2014 yılında yıllık 8 milyar m³ başlangıç miktarıyla işlemeye başlaması planlanmaktadır.

Nabucco Projesi'nin tam işler durumunda taşıyacağı doğal gaz kapasitesinin yıllık 25,5-31 milyar m³ olması planlanmaktadır. Bu miktarda doğal gazın sağlanabileceği kaynak ülkeler olarak; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran, Irak, Mısır ve hatta RF belirtilmektedir (Nabucco DGBH üzerine sunum, 2009). Ancak AB'nin en büyük doğal gaz tedarikçisi olan RF'nin, sahip olduğu konumuna kısmen de olsa zarar verecek olan Nabucco Projesi'ne katılması gerçekçi görünmemektedir. RF'nin, Nabucco Projesi'ne alternatif olarak; Saint

Petersburg'dan başlayıp Baltık Denizi'nin altından Almanya'ya ulaşması öngörülen "Kuzey Akım" ve RF'den başlayıp Karadeniz'in altından Bulgaristan'a ulaşması öngörülen "Güney Akım" olmak üzere iki ayrı projesi bulunmaktadır. Kuzey Akım Projesi'yle yıllık 27.5-55 milyar m³ doğal gazın Vyborg-RF'den, Greifswald-Almanya'ya iletilmesi planlanırken, Güney Akım Projesi'yle de yıllık 31 milyar m³ doğal gazın Dzhubga-RF'den, Varna-Bulgaristan'a iletilmesi planlanmaktadır (Percebois, 2008).

Nabucco Projesi'nin arz kaynağı olması planlanan diğer ülkelerden İran, Kazakistan ve Türkmenistan'ın da çeşitli nedenlerden ötürü projeye katılması zor görünmektedir. Projenin ana tedarikçisi olması beklenen, dünyanın en büyük ikinci rezervlerine sahip İran'ın (%15.7) bu projede yer alması projeye önemli ölçüde katkı sağlayabilecekken, ABD'nin politik sebeplerle buna karşı çıkması, İran'ın projede yer almasını zorlaştırmaktadır (Zweiri & Staffell, 2009, s. 67). Mevcut durumda Türkmenistan ile Kazakistan'ın ise ürettikleri doğal gazı Avrupa'ya ulaştırabilmek için RF dışında bir alternatifleri bulunmamakla birlikte RF, 2007 yılında Kazakistan ve Türkmenistan ile uzun dönemli doğal gaz alım-satım anlaşmaları da yapmıştır (Percebois, 2008, s. 49). Türkmenistan'ın 2009 yılından başlamak üzere RF ile 25 yıl süreli yıllık 80-90 milyar m³ hacminde, Kazakistan'ın ise RF ile yıllık 15 milyar m³ hacminde gaz alım-satım anlaşmaları bulunmaktadır (Giuli, 2008, s. 6).

Türkiye'nin mevcut durumda doğal gaz ithal ettiği Azerbaycan, Nabucco Projesi için de önemli ve hatta kilit tedarikçilerden biridir. Nabucco Projesi vasıtasıyla Azerbaycan'ın Şah Deniz Havzası'ndan 2013'ten itibaren yıllık 8-12 milyar m³, 2018'den itibaren ise yıllık 20 milyar m³ doğal gaz ithal edilmesi öngörülmektedir (Giuli, 2008, s. 128). Bunun yanında Türkiye ile Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında Mısır'dan Türkiye'ye doğal gaz ileterek Nabucco'yu besleyecek olan Arap Doğal Gaz Boru Hattı konusunda anlaşma sağlanmıştır (Tekin & Williams, 2008, s. 427). Türkiye ile Mısır arasında 17 Mart 2004 tarihinde yapılan anlaşma gereğince yıllık 2-4 milyar m³ doğal gazın Türkiye'ye ve yıllık 2-6 milyar m³ doğal gazın da Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına iletilmesi planlanmaktadır (Mısır-Türkiye DGBH Projesi,

2009). Projenin diğer bir tedarikçisi olabileceği düşünülen Irak ile Türkiye arasında 17 Mart 2004 tarihinde yıllık 10 milyar m³ doğal gaz alımı konusunda bir anlaşma yapılmışsa da Irak'tan doğal gaz ithali ülkedeki mevcut durum nedeniyle belirsizliğini korumaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğal gaz, çevreyi fazla kirletmeyen temiz bir kaynak olması, kolay taşınabilmesi ve kullanışlı olması gibi nedenlerden ötürü günümüzde dünya, AB ve Türkiye açısından birincil enerji kaynakları arasında en önemli yerlerden birine sahiptir. Enerjinin ülke ekonomisiyle (ve dolayısıyla kalkınması ile) ilişkisi düşünüldüğünde, bu derece önemli bir kaynağın arz güvenliğinin sağlanması da ülkeler için önem arz etmekte ve bu doğrultuda ülkeler arasında çeşitli projeler gerçekleştirilmektedir. Nabucco Projesi de Türkiye ve AB'nin arz güvenliğinin sağlanması amacıyla planlanan ortak projelerden biridir. Bu proje, AB'nin doğal gaz ithalatı üzerinde küçük bir paya sahip olacak bir proje olsa da, RF ile hiçbir ilişkide bulunmadan Türkiye üzerinden gelen bir iletim hattı olarak tasarlanması sebebiyle AB'nin enerji arz güvenliği bakımından büyük öneme sahiptir. Ayrıca bu hat AB'nin, Türkiye'nin jeopolitik konumunu kullanarak en uygun maliyetle, dünya doğal gaz rezervlerinin en büyük bölümüne sahip olan Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'ne ulaşmasını da sağlayacaktır.

Doğal gaz anlaşmalarında yaşanan ortak sorunların; anlaşma ile belirlenen miktardaki doğal gazın arz kaynağının sağlanması, doğal gazı taşıyacak olan boru hatlarının geçeceği güzergâhın belirlenmesi ve bu güzergâha boru hattı döşenmesinden doğan yüksek yatırım maliyetinin finansmanı olduğu değerlendirilmektedir. Nabucco Projesi de bu açılardan sorunlu bir projedir. Boru hattının geçeceği güzergâh ve maliyetin finansmanı sorunlarının büyük ölçüde üstesinden gelinmişse de Nabucco Projesi'nin en büyük sorunu; boru hattından geçmesi planlanan doğal gaz miktarının tedarik edilmesidir. Dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı olan RF'nin, AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamak için kaynak çeşitlendirmesine gitmek istemesi nedeniyle (ki RF'nin kendi konumunu zedeleyecek böyle bir anlaşmaya katılması zaten beklenemez) ve dünyanın ikinci büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan İran'ın ise ABD'nin bu ülkeye yönelik tavrı nedeniyle proje dışında

kaldıkları düşünüldüğünde, projenin hedefi olan doğal gaz miktarının nereden ve nasıl sağlanacağı merak konusu olmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan'ın doğal gaz kaynaklarının, bu ülkelerin doğal gaz iletim yollarında büyük ölçüde RF'ye bağımlı olmaları yanında RF ve Çin ile yaptıkları doğal gaz alım-satım anlaşmaları nedenleriyle Nabucco Projesi kapsamında kullanılmasının zor olduğu değerlendirilmektedir. RF'nin bu ülkelerin üzerinde uyguladığı politik baskı, ülkelerin proje için arz kaynağı olma durumlarını daha da zorlaştırmaktadır. Proje kapsamında kullanılma ihtimali en yüksek olan Azerbaycan kaynaklı doğal gazın (projenin başlangıç miktarı olan 8 milyar m³'lük doğal gaz hacminin buradan sağlanması planlandığından arz bakımından kilit ülkedir) tedariki de Türkiye ile Ermenistan arasından yaşanan politik yakınlaşma ve bunun sonucunda RF ile Azerbaycan arasında yaşanan politik gelişmeler nedeniyle zora girmiştir (Milliyet, 2009). Yapılan ikili anlaşmalarla Mısır'dan ve durumu belirsizlik içinde bulunan Irak'tan sağlanacak doğal gazın miktarının da Nabucco Projesi için yeterli olmayacağı değerlendirilmektedir.

Projenin önünde arz kaynağının sağlanması dışında engeller de bulunmaktadır. Bu engeller;

- Küresel mali krizin ve krizin yarattığı belirsizliklerin iş ve yatırım ortamı üzerindeki olumsuz etkileri,
- AB'nin ortak bir enerji politikasının bulunmaması, AB üyesi ülkeler arasında enerji alanında yaşanan çıkar çatışmaları,
- Aynı zamanda tüketici konumunda bulunan transit ülkelerin enerji ihtiyaçlarının öncelikli olarak karşılanması zorunluluğu,
- Transit boru hatları projelerine potansiyel arz kaynağı olabilecek ülkeler üzerindeki politik baskılar ve bu baskıların üretici ülkelerin yatırım kararlarını almalarını güçleştirilmesi,
- Boru ve boru hattı ekipmanlarının teslim sürelerinin uzunluğu,
- Üretim ve transit taşımacılığa ilişkin hukuki altyapının hazır olmayışı, olarak ifade edilebilir (Düzyol, 2009).

Mevcut durum değerlendirildiğinde RF'nin arka bahçesi olarak gördüğü Hazar Bölgesi'ndeki hakimiyetini ve AB'nin en büyük tedarikçisi konumunu kaybetmek istemeyeceğinden hareketle, RF'nin Nabucco Projesi'ni engellemek için her türlü politik manevrayı yapacağı değerlendirilmektedir. Bunun yanında ABD'nin İran'ın projeye dahil olmasına karşı çıkmasının, projenin hayata geçmesini en az RF'nin manevraları kadar etkilediği düşünülmektedir. Türkiye'nin doğal gaz ithalatının %75 civarında RF'ye bağımlı olduğu düşünüldüğünde, ülkenin kendi arz güvenliği açısından RF'yi rahatsız edecek şekilde Nabucco Projesi'nin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmasının ne derece mantıklı olduğunun da bu projeden doğacak kayıp ve kazançlar yan yana koyularak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Sonuç olarak, diğer nedenler yanında özellikle projenin gerçekleşmesi için gereken doğal gaz arz miktarının sağlanmasındaki güçlükler nedeniyle, Nabucco Projesi, hayata geçirilmesi zor olan bir proje olarak değerlendirilmektedir.

Summary

Energy is the basic component of life on earth. Fossil fuels, which are classified under primary energy sources, are the most commonly used energy sources on earth. The consumption growth of natural gas draws attention in recent years among fossil fuels. In 2007, the consumption of natural gas comes after the consumption of oil (%35.6) and coal (%28.6) with percentage of 23.8 among the primary energy sources.

In 2007, %39.4 of total consumption of natural gas is consumed by Europe & Eurasia Region, %27.7 by North America Region, %15.25 by Asia Pacific Region, %10.2 by Middle East Region, %4.6 by South & Central America Region and %2.85 by Africa Region. In the same year %36.5 of total production of natural gas is produced by Europe & Eurasia Region, %26.6 by North America Region, %13.3 by Asia Pacific Region, %12.1 by Middle East Region, %6.5 by Africa Region and %5.1 by South & Central America Region.

The European Union (EU) is the second biggest energy market in the world. The distribution of the EU's energy consumption within

primary energy sources is %40.35 oil, %24.86 natural gas, %18.22 coal, %12.13 nuclear and %4.44 hydrolic sources. %50 of the EU's total consumption of natural gas is being imported from Russian Federation (RF), Norway and Algeria. In 2030s in order to satisfy the demand of natural gas, the EU should find new sources of supply around Middle East and Caspian Region where rich reserves of natural gas is known. There is no pipeline connection effectuated between The EU and Middle East & Caspian Region except South European Gas Ring Project which has not started working completely yet. The Nabucco Project is thought to be actualized in order to make this connection and because of many reasons, Turkey, which is almost completely depended to other countries to satisfy the demand of natural gas, becomes the key country of this Project.

According to the plans, the natural gas capacity of the Nabucco Project would be 25.5-31 billion m³ when it is completely functioning. Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan, Iran, Iraq, Egypt and even RF are considered to be the source countries that desired quantity of natural gas could be provided. Although RF, Iran, Kazakhstan and Turkmenistan are considered among the main suppliers of this Project, it seems seriously difficult for those countries to take part in the Project because of some reasons. Above all the reasons that will prevent the Project (like the negative effects of global economic crise over business and investment environment), especially because of the difficulties for providing the supply quantity needed, the Nabucco Project is found hard to perform.

Kaynakça:

AB'nin Enerji Politikası ve Bu Politikanın Gelişimi, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SanayiSektorDb/AB_Enerji.doc, 12.04.2009.

Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/5b42999e.pdf>, 12.04.2009.

BOZKURT, Giray Saynur (2006), "Enerji Nakil Hatları ve Türkiye-Rusya İlişkileri", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:4 Sayı:7,

Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, s.21-45.

BP Statistical Review of World Energy June2008, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf, 20.03.2009.

CIA The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/nl.html>, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>, 08.05.2009.

DEMİRBAŞ, M. F. ve BALAT, H. (2008), "Major Utilization of Natural Gas for Turkey's Energy Necessity in Recent Years", Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy, Cilt:3, Sayı:2, Taylor&Francis, Philadelphia, s.166 -176.

Doğal Gaz Arz ve Talep Senaryoları, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

DÜZYOL, H.Saltuk, "Nabucco Projesi ve Türkiye", http://www.odtumd.org.tr/etkinlik/2009/03/NABUCCO_projesi/Nabucco_Sunumu_ODTU_S_Duzyol_28_03_09.pdf, 25.03.2009.

Enerji, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=enerji&bn=11&hn=12&nm=384&id=384>, 12.04.2009.

European Energy and Transport – Trends to 2030-Update 2007, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/figures/trends_2030_update_2007/energy_transport_trends_2030_update_2007_en.pdf, 18.04.2009.

FLAVIN, Christopher ve LENSSEN Nicholas (1994), Enerjide Arayışlar-Yaklaşan Enerji Devriminin El Kitabı, Çev. Yaman KÖSEOĞLU, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul.

Gazexport-Rusya Federasyonu ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması (Batı), <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Gazexport-Rusya Federasyonu ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması (Karadeniz Geçişli), <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Germany Energy Profile, http://tonto.eia.doe.gov/country/country_energy_data.cfm?fips=GM, 09.05.2009.

GIULI, Marco (2008), "Nabucco Pipeline and The Turkmenistan Conundrum", *Caucasian Review of International Affairs*, Cilt:2(3), http://cria-online.org/4_2.html, 25.05.2009, s.124-132.

Green Paper - A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy (Sec (2006) 317), http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf, 12.04.2009.

International Energy Agency, Statistics By Country/Region, <http://www.iea.org/Textbase/stats/index.asp>, 03.05.2009.

Irak-Türkiye DGBH Projesi, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Mısır-Türkiye DGBH Projesi, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Nabucco'ya Azeri Çelmesi, <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&KategoriID=11&ArticleID=1091431&Date=06.05.2009&b=Nabuccoya>, 06.05.2009.

Nabucco DGBH Projesi, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Nabucco Gas Pipeline Project, http://www.nabucco-pipeline.com/cms/upload/press%20and%20public/presentations/Official%20Project%20Description_Q1_2009_v01.pdf, 28.03.2009.

Nabucco: Political Necessity Meets Economic Reality, Appendix and References, www.istanbulanalytics.com/dc/nabucco-appendix.pdf, 02.06.2009.

Nabucco Presentation, http://www.nabucco-pipeline.com/cms/upload/press%20and%20public/presentations/Nabucco-Presentation_Q2_2009_v02.pdf, 28.03.2009.

Natural Gas Overview 2007 in International Energy Statistics,
<http://tonto.eia.doe.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=24>, 02.04.2009.

NIGC-İran ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması,
<http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

NLNG-Nijerya ile LNG Alım-Satım Anlaşması,
<http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

PERCEBOIS, Jacques (2008), "The Supply of Natural Gas in the European Union-Strategic Issues", OPEC Energy Review, Cilt: 32 Sayı:1, Blackwell Publishing, Oxford, s.33-53.

PROEDROU, Filippou (2007), "The EU-Russia Energy Approach under The Prism of Interdependence", European Security, Cilt:16, Sayı: 3-4, Taylor&Francis, Londra, s.329-355.

SAYGIN, Hasan (2009), 2008-2009 Öğretim Yılı Enerjinin Jeopolitiği ve Uluslararası Enerji Politikalarının Analizi, Ders Notları.

Socar-Azerbaycan ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması (Batı),
<http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Sonatrach-Cezayir ile LNG Alım-Satım Anlaşması,
<http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı (Taslak) (2010-1014), http://www.enerji.gov.tr/tr/dokuman/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı_Taslak.pdf, 12.04.2009.

TEKİN, Ali ve WILLIAMS, Paul (2008), "Turkey and EU Energy Security: The Pipeline Connection", East European Quarterly, Cilt:42 Sayı:4, University of Colorado, Boulder, s.419-434.

Turusgaz-Rusya Federasyonu ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması (Batı), <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi (Güney Avrupa Doğal Gaz Çevrimi), <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

Türkmenistan ile Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması,
<http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

World Energy Overview 1996-2006 in International Energy Annual 2006, <http://www.eia.doe.gov/iea/overview.html>, 22.03.2009.

Yıllar İtibarıyla Doğal Gaz İhracat Miktarları, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 22.03.2009.

ZIPPEL, Wulfdiether, "Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirme Yaklaşımları Altında AB'nin Enerji Politikası", www.konrad.org.tr/Enerji/06ZIPPEL.pdf, 18.04.2009.

ZWEIRI, Mahjoob ve STAFFELL, Simon (2009), "Talking With a Region:Lessons From Turkey, Iran and Pakistan", Middle East Policy, Cilt:16 Sayı:1, Blackwell Publishing, Washington, s.63-74.

2007 Yılı Genel Enerji Dengesi, www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/detayGoster/4903, 29.03.2009.

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı:

1. Güvenlik Stratejileri Dergisi; Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, **ulusal hakemli dergi** niteliğinde yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır.
2. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde; güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik, jeostratejik ve jeo-ekonomik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçeneklerin saptanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasası'nda ifadesini bulan temel niteliklere saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış, özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir.
3. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı (ya da 10.000 kelimeyi) geçmemelidir. Makaleler, yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Güvenlik Stratejileri Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir.
4. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde makalesi yayımlanan yazarlara; talep etmeleri halinde ilgili mevzuat çerçevesinde telif ücreti ödenmektedir.
5. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.
6. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilecek makalelerin ilk değerlendirmesi (içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk) Yayın Kurulu tarafından yapıldıktan sonra uygun bulunanlar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yazının geri çevrilmesine karar verilir ve durum yazara en kısa sürede bildirilir. Gönderilen makale için hakemlerden birinin olumlu, diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda ise çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir ve yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir. Dergide, hakemlerin uygun bulunduğu makaleler yayımlanır. Hakem raporları gizli olup, yazarın hakem raporuna itiraz hakkı bulunmamaktadır.
7. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç bir ay içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
8. Yayımlanan makalenin yer aldığı beş adet dergi, yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.
9. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Makaleler, bilgisayar ortamında " Word for Windows"un değişik versiyonlarında (Word 2.0-7.0), bir diskete kayıt "save" edilerek, iki nüsha A4 boyutunda bilgisayar çıktısı ile birlikte posta yoluyla gönderilmelidir. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.
2. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce öz ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır. Makalenin sonunda da 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce özet (summary) eklenecektir.
3. Makalenin ana bölümlerinde 10 punto, dipnotu, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 8 punto harf büyüklüğünün ve Arial karakterinin kullanılması gerekmektedir.
4. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinaleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.
5. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil), unvanı ve görev yeri ayrıca belirtilecektir.
6. Makale içerisindeki her türlü atf APA (American Psychological Association) 5th Edition'a göre yapılacaktır.
7. Kaynakça, APA 5th Edition'a göre yazılacaktır.
8. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.